

Sociologisk Forskning

Tidskrift för Sveriges Sociologförbund • Journal of the Swedish Sociological Association

Årgång 52 • Nr 1 • 2015

Sociologisk Forskning

Sociologisk Forskning är en facktidskrift för svenska sociologer och för andra som intresserar sig för den empiriska, teoretiska och metodologiska utvecklingen inom samhällsvetenskaperna. I Sociologisk Forskning presenteras kontinuerligt resultat från pågående forskningsprojekt och diskussioner kring teoretiska utvecklingsmöjligheter. Tidskriften har ett särskilt fokus på den svenska och nordiska samhälls-utvecklingen och har dessutom emellanåt olika temanummer. Vidare har Sociologisk Forskning en omfattande recensionsavdelning där svensk och internationell sociologisk och samhällsvetenskaplig litteratur recenseras. Tidskriften ges ut av Sveriges Sociologförbund med stöd av Vetenskapsrådet och kommer ut med 4 nummer om året. Den grundades 1964.

Sociologisk forskning indexerar i bl.a. följande databaser:

ArticleFirst, Artikelsök, Cambridge Scientific Abstracts, Collection Search International Nuclear Information System, Social Services Abstract, Current Abstracts, IBZ: Internationale Bibliographie der Geistes- und Sozialwissenschaftlichen Zeitschriftenliteratur, Internationale Bibliographie der Rezensionen Geistes- und Sozialwissenschaftlicher Literatur, Periodicals Index Online, SCOPUS, Sociological Abstracts, SOCIndex, Social Sciences Citation Index, Social Services Abstracts, TOC premier, Thomson Reuters Web of Science, Worldwide Political Science Abstracts

Planerad utgivning 2015

Nr 1: v 12 Nr 2: v 26 Nr 3: v 39 Nr 4: v 51

Redaktör & ansvarig utgivare

Redaktör: Sverre Wide, sociologiskforskning@du.se

Ansvarig utgivare: Tora Holmberg

Grafisk produktion: RPform, Köping

Tryck: Reklamtryckeriet, Köping

ISSN 0038-0342

© Sveriges Sociologförbund och författarna

Adress

Sociologisk Forskning

Högskolan Dalarna, 791 88 Falun

Tel. 023-77 80 53

www.sociologiskforskning.se

Redaktion

Lars-Erik Alkvist, Gunilla Carstensen

Ingrid Grosse, Peter Jansson

Tobias Samuelsson, Steven Saxonberg

Jessica Wide, Sverre Wide

Redaktionsråd

Boel Berner, Linköpings Universitet

Margareta Bertilsson, Köpenhamns Universitet

Ulla Björnberg, Göteborgs Universitet

Hedvig Ekerwald, Uppsala Universitet

Peter Hedström, Institutet för framtidsstudier

Lars Bo Kaspersen, Köpenhamns Universitet

Gerd Lindgren, Karlstads Universitet

Richard Swedberg, Cornell University

Sveriges Sociologförbund

Sveriges Sociologförbund är en fackligt och politiskt obunden intresseorganisation för sociologer med syfte att främja sociologins vetenskapliga utveckling och praktiska tillämpning. Som medlem i Sociologförbundet får du bland annat förbundets egen tidskrift Sociologisk Forskning i elektronisk form och den internationella tidskriften Acta Sociologica, som utkommer fyra gånger per år.

Vill du bli medlem? Se Sociologförbundets hemsida www.sverigessociologforbund.se för information.

Sociologförbundets styrelse

Stefan Svallfors, Umeå Universitet, ordförande, Tora Holmberg, Uppsala Universitet, vice ordförande

Ingemar Johansson Sevä, Umeå Universitet, sekreterare, Åke Nilsén, Högskolan i Halmstad, kassör

Ordinarie ledamöter: Petter Bengtsson, Stockholms Universitet, Annika Jonsson, Karlstads Universitet, Susanna

Nordström, Högskolan i Skövde, Anna Olofsson, Mittuniversitetet, Sverre Wide, Högskolan Dalarna

Suppleant: Ylva Ulfsdotter Eriksson, Göteborgs Universitet

Innehåll

Redaktören har ordet	3
Förändrade intimitetsformer bland äldre i det senmoderna samhället <i>Torbjörn Bildtgård och Peter Öberg</i>	5
Genrestratifiering och massmedias neutralisering av kritiken mot ADHD: Ett kunskapssociologiskt perspektiv <i>Jonas Lindblom</i>	33
Lanseringen och etableringen av ett socialt problem: En analys av debatten om ledarkulturen inom svensk landslagsgymnastik i Dagens Nyheter 2012–2013 <i>Helena Blomberg och Jonas Stier</i>	61
Debatt: Den nya gymnasieskolan – sociologins framtid? <i>Jan Carle</i>	81
Minnesord: Att leva livet i livets sfärer: Hans L. Zetterberg 1927–2014 <i>Patrik Aspers</i>	85
Recensioner	89
Sociologförbundet har ordet	103

CALL FOR PAPERS

Sociologisk Forskning: Temanummer

Samhällsvetenskapliga perspektiv på neuropsykiatriska funktionsnedsättningar

Deadline för manus: 1 november 2015

Den samhällsvetenskapliga forskningen om neuropsykiatriska funktionsnedsättningar (NPF) etablerades på allvar under slutet av 1990-talet när sociologer problematiserade den medicinskt-psykiatriska NPF-forskningen utifrån ett samhällsteoretiskt kritiskt perspektiv på diagnoser. Sedan slutet av 00-talet har dessutom en från den medicinska-psykiatriska forskningen mer självständig NPF-forskning inom samhällsvetenskap och humaniora kunnat utvecklas, en forskning som bl.a. fokuserar på erfarenheter och identiteter bland de som får en diagnos, litterära, självbiografiska och mediala berättelser om personer med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar och som har en teoriutveckling som, inspirerad av disability studies, feminist disability theory och crip-theory, undersöker begrepp som neuromångfald (neurodiversity) och neuronormativitet.

NPF-forskningen är fortfarande under utveckling och med detta temanummer vill Sociologisk Forskning belysa och bidra till denna forskning. Till temanumret välkomnas manus som behandlar NPF ur ett samhällsvetenskapligt perspektiv, vilket här även inkluderar mer samhällsvetenskapliga ansatser inom humaniora. Numret har som ambition att täcka många perspektiv på NPF, men särskilt välkomnas manus som bidrar till teoretisk utveckling inom den samhällsvetenskapliga NPF-forskningen i Sverige.

Exempel på ämnen som artiklar skulle kunna behandla är:

- Historiska perspektiv på NPF
 - NPF och arbetsliv/skola
 - NPF och identitet
 - Kulturella representationer av NPF
 - Rättssociologiska perspektiv på NPF
 - NPF på institutionell/policy-nivå
 - Intersektionella perspektiv på NPF (t.ex. genus, ålder/livsfaser)
 - NPF i vardagslivet (inklusive sexualitet, känslor, relationer och familjeliv)
 - NPF som kategori/diagnos
 - Teoretiska perspektiv på NPF (t.ex. Critical Neuroscience, Critical Autism Studies, och Neuronormativity)
 - Neuromångfald (Neurodiversity)
 - NPF som politik, kritik och motstånd
-

Inskickade manus kommer att genomgå peer-review. Deadline för manus är 1 November 2015. Numret är planerat att publiceras som nummer 3 2016. Information om format för manus m.m. finns i Sociologisk Forskning samt på hemsidan: www.sociologiskforskning.se.

Texter och frågor om temanumret skickas till gästredaktörerna:
Hanna Bertilsdotter Rosqvist, mail: hanna.bertilsdotter.rosqvist@umu.se
Joakim Isaksson, mail: joakim.isaksson@umu.se

Redaktören har ordet

DETTA NUMMER AV Sociologisk Forskning innehåller tre artiklar. Den första artikeln, ”Förändrade intimitetsformer bland äldre i det senmoderna samhället”, undersöker med hjälp av ett kvantitativt material huruvida och i vilken utsträckning de förändrade intimitets- och familjemönster som forskningen tidigare observerat också finns hos (eller har nått) äldre människor i Sverige. De två andra artiklarna behandlar på olika sätt mediernas betydelse för vår förståelse av sociala fenomen eller problem. I ”Genrestratifiering och massmedias neutralisering av kritiken mot ADHD. Ett kunskaps-sociologiskt perspektiv” granskar författaren ett stort antal artiklar i dagspressen och lanserar begreppet ”genrestratifiering”. Artikeln ”Lanseringen och etableringen av ett socialt problem. En analys av debatten om ledarkulturen inom svensk landslagsgymnastik i Dagens Nyheter 2012–2013” är ett slags fallstudie av en medialt mycket uppmärksammas debatt ur ett diskurspsykologiskt perspektiv. Utöver dessa tre artiklar innehåller detta nummer ett debattinlägg om sociologämnet i den nya gymnasieskolan och om hur Sociologisverige bör förhålla sig i den frågan, en nekrolog över den nyligen bortgångne Hans L. Zetterberg, ett antal recensioner samt en kort uppmaning från Sveriges Sociologförbund.

Som tidigare annonserats är Sociologisk Forskning på väg in i världen av elektronisk publicering. Från och med detta nummer publiceras tidskriften på den nya hemsidan www.sociologiskforskning.se. Tidskriften kan också nås från Sveriges Sociologförbunds hemsida www.sverigessociologforbund.se. Det är redaktionens och Sveriges Sociologförbunds styrelses förhoppning att denna nya form för publicering skall öka tidskriftens spridning och betydelse i den vetenskapliga offentligheten. Till detta kommer säkert också det faktum bidra, att Sociologisk Forskning från och med detta nummer blir en open access-tidskrift, dvs. en tidskrift vars material är helt tillgängligt för var och en som vill ta del av det. Att en tidskrift är fritt tillgänglig (har open access) påverkar inte frågor om äganderätt/copyright. Inte heller påverkas tidskriftens indexering i olika databaser och liknande.

Tills vidare kommer Sociologisk Forskning också att tryckas i en begränsad upplaga som enbart distribueras till våra prenumeranter, dvs. till olika institutioner och bibliotek. Den tryckta upplagan kommer alltså inte att som tidigare skickas till sociologförbundets medlemmar. I stället kommer vi att, för varje nytt nummer, skicka ett nyhetsbrev med e-post till alla medlemmar (dvs. till alla medlemmar som uppgett en e-postadress när de ansökt om eller förnyat sitt medlemskap) och till våra sociologinstitutioner – och troligen har ganska många av er som läser detta kommit till detta nummer just via ett sånt nyhetsbrev! Dessa nyhetsbrev kan sedan skickas vidare i olika

nätverk eller till andra som kan vara intresserade av ett nummer eller av en specifik artikel. Redaktionen och sociologförbundets styrelse förstår att vissa medlemmar kan tycka att det är tråkigt att inte längre få ett tryckt exemplar av tidskriftens nummer i sin postlåda, men hoppas på förståelse för de ekonomiska och tillgänglighetsmässiga skäl som gör att vi nu satsar våra resurser huvudsakligen på elektronisk publicering. Och som medlem i Sveriges Sociologförbund får man förstås fortfarande vår gemensamma nordiska tidskrift *Acta Sociologica* – och utöver det bidrar man också till förbundets långsiktiga arbete för sociologins ställning i Sverige och i vetenskapssamfundet. Se vidare ”Sociologförbundet har ordet” sist i detta nummer.

Övergången till elektronisk publicering är ett stort steg för tidskriften. Vi kommer till att börja med lägga upp de senaste årens nummer på tidskriftens hemsida, men vi arbetar för att så småningom kunna publicera samtliga nummer av *Sociologisk Forskning* där, dvs. alla nummer från starten 1964 fram till idag (och framåt!). De elektroniska filerna kommer att lagras i universitetsdatabasen DiVA (Digitala Vetenskapliga Arkivet), vilket borgar för professionell, säker och långsiktig hantering och garanterar effektiv indexering i olika databaser.

I en tid när trycket på forskare att publicera sig i internationella tidskrifter växer – tidskrifter som ofta kan vara ganska specialiserade, och när många sociologer är verksamma utanför de traditionella sociologiinstitutionerna känns det extra angeläget att genomföra denna förändring av *Sociologisk Forskning*. Förhoppningsvis kan förändringen, tack vare den ökade tillgängligheten (t.ex. i form av fulltext direkt från Web of Science och andra databaser), i någon mån bidra till utvecklingen av den svenska sociologiska offentligheten där vi tar del av varandras arbeten och där olika traditioner och inriktningar kan mötas. Vi hälsar därför härmed med glädje alla sociologer och andra sociologiskt intresserade välkomna, som läsare och som författare, till den nya elektroniska avdelningen av denna offentlighet!

Till sist vill jag passa på att meddela den glädjande nyheten att *Sociologisk Forskning* erhållit tidsskriftstöd från Vetenskapsrådet för åren 2015–2017 om sammanlagt 285 000 kr.

Sverre Wide, redaktör

Förändrade intimitetsformer bland äldre i det senmoderna samhället

Changing forms of intimacy among older people in late modern society

The purpose of this paper is to draw attention to a neglected reality in Swedish social research: New romantic relationships in later life. Our theoretical points of departure are the transformation of intimacy and the transition from a culture of marriage to a culture of divorce. We ask if the transformation of intimacy has reached later life and investigate late life divorce, attitudes to and choice of union form in late life heterosexual relationships, relationship history and the importance of a relationship for life satisfaction. The results, which are based both on demographic data and a survey to 60–90 year old Swedes (n=1225), show that changing relationship patterns in late modern Sweden have reached older people. In romantic relationships initiated in later life LAT is the preferred union form, followed by cohabitation, while marriage is a rare choice. In some respects this makes older people an avant-garde in the investigation of alternative union forms. The results also show the importance of romantic relationships for life satisfaction in later life – independent of union form. Finally we criticize Swedish census data, which is based on civil status, for giving a somewhat distorted image of older people's family and romantic lives.

Keywords: divorce culture, late modern Sweden, later life, new romantic relationships, older people, transformation of intimacy, union forms

FORSKNINGEN KRING NYA intima relationer på äldre dar har fram till 2000-talet varit knapphändig både inom sociologisk äldre- och familjeforskning. En möjlig förklaring är att ålderdomen främst förstått i termer av funktionsnedsättning och beroende. De flesta studier av transitioner i äldres romantiska relationer handlar om förluster och förändringar när den ena parten i ett äktenskap avlider – lite forskning handlar om transitioner *in* nya relationer sent i livet, och innebörden av att etablera nya romantiska och sociala band, samt vilken betydelse nya relationer har för äldres sociala integration. En annan förklaring till den knapphändiga forskningen kan vara kvarvarande föreställningar om äldres asexualitet. Äldre har i svensk (och även internationell) forskning tenderat att "glömmas" bort i studier av sexuell intimitet; t.ex. var den äldsta åldersgruppen i den första rikstäckande studien om svenskars sexualvanor 59 år (Zetterberg, 1969), i den andra studien 74 år (Lewin, 2000). Ytterligare en förklaring kan vara seglivade antaganden om att intimitet på äldre dar endast existerar inom äktenskapet (Connidis, 2001). Forskning om äldres intima relationer har mest avgränsats till studier om långvariga äktenskap (se t.ex. Bulanda, 2011; Gilford, 1986; Kulik, 2002; Stinnett, Mittelstet Carter, & Montgomery, 1972; Walker & Luszcz, 2009). Ett undantag i svensk forskning är Ghazanfaraeeon Karsson och Borells studier

om särboende bland äldre (Ghazanfareon Karlsson & Borell, 2005; Ghazanfareon Karlsson, Johansson, Gerdner, & Borell, 2007; fler referenser nedan).

Mycket tyder emellertid på att intimitetens landskap har förändrats även för de äldre, som en del av den övergripande historiska förändringen av intimitetens former.¹ Dagens yngre äldre var drivande i etableringen av det senmoderna samhället med fokus på jaget som reflexivt projekt (jfr. Giddens, 1991); de har erfarenhet av att själva forma sina livsstilar på en ”öppen” marknad, inte minst avseende intima relationer. Dagens yngre äldre var unga vuxna på slutet av 1960- och början av 1970-talet och deltog i den sexuella revolutionen. Deras inställning till att ingå nya intima relationer på äldre dar kan antas skilja sig från tidigare generationers: I en studie fann Öberg och Tornstam (2001) att svenskar i alla åldrar (20–85) hade förväntningar på ett aktivt sexliv. Vi har tidigare visat (Bildtgård & Öberg 2014) att sexuell attraktion var en förutsättning för att inleda en ny relation på äldre dar. Medicinsk utveckling (Viagra mm.) har bidragit till etableringen av nya sexuella normer sent i livet (Marshall & Katz, 2002). Därmed har sexualiteten frigjorts att ingå som del av förväntningarna på vad den goda ålderdomen ska innehålla (Öberg, 2004). Nya normer stöds genom porträtt av ett mer aktivt åldrande. Under de senaste decennierna har det blivit vanligare med porträttering av äldre som sexuellt aktiva i film (Bildtgård, 2000; Vares, 2009), artiklar i pensionärstidningar som uppmuntrar läsarna att söka nya relationer (Jönsson, 1998) och kontaktannonser samt internetdejting bland äldre (Alterovitz & Mendelsohn, 2013; Butler & Lewis, 2002; Ellis & Velten, 1998; Gordon & Shimberg, 2004; Malta & Farquharson, 2014; McWilliams & Barrett, 2014; Öberg, 2000).

Nya intima relationer på äldre dar har dock först under de två senaste decennierna börjat bli mera uppmärksammat i internationell samhällsvetenskaplig äldreforskning, speciellt i Nordamerika och norra Europa. Syftet med denna artikel är därför att lyfta fram en osynlig social verklighet i svensk samhällsforskning och belysa äldres heterosexuella romantiska relationer med i huvudsak deskriptiva data, men också att i korthet belysa vilken betydelse dessa har för äldres livstillfredsställelse. Specifikt frågar vi om intimitetens omvandling nått de äldre.

Teoretiska perspektiv

Nutida familjesociologisk teoribildning beskriver ofta en historisk förändring av familjen från en externt bestämd social institution med givna roller och förväntningar på familjemedlemmarna, till en öppen institution där både yttre form och inre relationer kontinuerligt förhandlas av de ingående medlemmarna. Cherlin (2004) begreppsliggör förändringen i termer av äktenskapets avinstitutionalisering och menar att äktenskapet blivit en allt öppnare och flexiblare relationsform och därmed alltmer förlorat sin särställning och kommit att jämföras med samboende som re-

1 Relations- och intimitetsform används synonymt i artikeln och avser både institutionaliserade samlevnadsformer (äktenskap, samboende), och andra intima relationsformer (särboende, dejting).

lationsform. Giddens (1992) talar på ett liknande sätt om en historisk rörelse från äktenskap baserade på externa konventioner till ”rena relationer” som ständigt förhandlas, både med avseende på form och innehåll, och ytterst bygger på den tillfredsställelse de ger de inblandade parterna.

Hackstaff (1999) beskriver förändringen som en övergång från en äktenskaps- till en skilsmässokultur, där skilsmässor alltmer ersatt dödsfall som orsak till äktenskapets upplösning, och där separationer och även nya relationer och familjebildningar normaliserats. En äktenskapskultur kännetecknas enligt Hackstaff av att äktenskapet är den självklara formen för en intim relation (som form för sexuella relationer, samlevnad och barnalstrande), äktenskapet antas vara för livet och skilsmässa är den absolut sista utvägen. En skilsmässokultur däremot kännetecknas av att äktenskapet är *en* form bland andra för en intim relation, relationen är under ständig förhandling mellan jämlika parter och skilsmässa/separation är alltid en utväg.

Beck och Beck-Gernsheim (2002) knyter avinstitutionaliseringen av äktenskapet och familjen till den bredare individualiseringen av samhället. Framväxten av en välfärdsstat som ger medborgare tillgång till rättigheter på individuell basis har frigjort individer från deras beroende av traditionella gemenskaper som familj, kyrka och lokalsamhälle. Kvinnors traditionella beroende av familjen har ytterligare minskat genom deras ökande deltagande i yrkeslivet vilket bidragit till ett ökat ekonomiskt oberoende och förbättrade livschanser. Familjen har därmed gått från att utgöra en behovsgemenskap baserad på arbetsdelning mellan könen till att bli en mötespunkt för olika relativt autonoma livsprojekt (karriärer, fritidsintressen, engagemang). För att kunna rymma dessa har familjen tvingats bli en flexiblare institution, samtidigt som de relativt autonoma parterna alltid kan välja att avsluta förhållandet.

Avinstitutionaliseringen av äktenskapet hör intimt samman med erkännandet av en rad nya relationsformer. Kiernan (2002) diskuterar den historiska etableringen av samboende som alternativ relationsform till äktenskapet: 1) I ett första skede ses samboende som ett avvikande avantgardefenomen bland en liten grupp singlar, 2) I ett andra skede ses det som ett förstadium eller en provotid (ofta barnlös) när relationen testas innan ett eventuellt äktenskap, 3) I ett tredje stadium blir samboende ett socialt accepterat alternativ till äktenskap som även kan inkludera föräldraskap, 4) I ett sista skede kan samboende och äktenskap inte längre skiljas åt, och barn föds och uppfostras både i samboende- och äktenskapsrelationer. Enligt Kiernan hade Sverige och Danmark vid senaste sekelskiftet nått det fjärde utvecklingsskedet.

Historiska förändringar som intimitetens förvandling påverkar även ”åldrandets landskap” (jfr. Laslett 1991). Livsloppet är en social institution som förändras i och med samhällets modernisering (Giele & Elder, 1998; Hagestad, 1990; Kohli, 1986; Öberg, 2013). När samhället förändras kommer medlemmar i olika kohorter att åldras på olika sätt, vilket Riley (1998) benämnt ”kohortprincipen”. Perspektivet lyfter därmed fram komplexiteten i hur social förändring påverkas av och påverkar människors liv under olika tidsperioder (Hareven, 1996).

I tidigare forskning är det ett vanligt och ofta oreflekterat antagande att intimitetens förändring är en utveckling som ännu inte nått äldre, vilka antas leva efter de konservativa värderingar som rådde då de växte upp. Det finns flera relevanta invändningar mot det antagandet. En central invändning är att det utgår från ett antropologiskt antagande om att människor är oföränderliga och främst en produkt av sin uppväxt och kohorttillhörighet, vilket i allra högsta grad kan ifrågasättas. En annan invändning är att många av dagens äldre tillhör kohorter som var med om att driva igenom intimitetens förändring i sin ungdom, eller upplevde den under deras vuxenblivande. Dagens äldre var också delaktiga i den sexuella revolutionen, eller bevittnade den på nära håll under sina ungdomsår och tidiga vuxenliv. Intimitetens omvandling är därför inget som möter en oförberedd kohort på äldre dar utan i hög grad något som präglat deras vuxenliv. En tredje invändning är att antaganden som främst baserar sig på Nordamerikansk forskning kanske inte korresponderar med verkligheten för äldre i Sverige – ett land som internationellt ses som en föregångare när det gäller alternativa relationsformer (Hoem & Hoem, 1988; Levin & Trost, 1999; Popenoe, 1987; Trost, 1978). En central fråga för oss är därför om intimitetens omvandling nått även de äldre och bidragit till en förändring av åldrandets landskap i Sverige.

Tidigare forskning

Internationell forskning om nya relationer har ökat de senaste två decennierna. Forskningen har handlat om attityder till dejting (Brown & Shinohara, 2013; Bulcroft & Bulcroft, 1991; Xenia P Montenegro, 2003; Watson & Stelle, 2011) och att inleda nya förhållanden (*re-partnering*) (t.ex. Carr, 2004; Davidson, 2002; de Jong Gierveld, 2004b; Mehta, 2002; Moore & Stratton, 2004; Moorman, Booth, & Fingerman, 2006; Talbott, 1998; van den Hoonaard, 2004); vilka former de nya relationerna tar, som t.ex. giftermål (t.ex. de Jong Gierveld, 2004a; Hurd Clarke, 2005), samboende (t.ex. Brown, Bulanda, & Lee, 2005, 2012; Brown, Lee, & Bulanda, 2006; Chevan, 1996; Moustgaard & Martikainen, 2009; Vespa, 2013) eller särboende (t.ex. Borell & Ghazanfareeon Karlsson, 2002; 2005; Regnier-Loilier, Beaujouan, & Villeneuve-Gokalp, 2009); och vilken betydelse nya relationer har för livstillfredsställelsen (t.ex. Brown et al., 2005; Davidson, 2002; de Jong Gierveld, 2004b; Moore & Stratton, 2004; Peters & Liefbroer, 1997).

Attityder till nya relationer sent i livet

Mycket av den forskning som intresserat sig för äldres attityder till nya intima relationer på äldre dar har begränsat sig till attityder till omgifte bland änkor och änklingar. Det underförstådda antagandet är att man haft en livslång relation som avslutats genom partners död. Av änkor/änklingar i Holland önskade 22 % under 70 år, men endast 7 % över 70 år, träffa en ny partner: männen i större utsträckning än kvinnorna (Stevens, 2004). I en studie av änkor i USA fann Talbott (1998) att en majoritet var intresserade av att träffa en ny partner, men att de generellt inte var intresserade

av omgifte. Davidsons (2002) studie av brittiska änkor och änkemän pekade i samma riktning: flera uttryckte intresse för en intim relation men få var intresserade av äktenskap. Flera av studierna utgår från små, svårgeneraliserade material (ofta en specifik grupp, som änkor) och deras fokus på omgifte är en för nutida svenska förhållanden alltför snäv avgränsning och riskerar att gravt underskatta förekomsten av romantiska relationer på äldre dar. Studierna har dessutom något decennium på nacken. De reflekterar därför inte nödvändigtvis attityderna bland äldre idag.

Ett vanligt skäl till att inte vilja inleda en ny relation är rädslan för att förlora det oberoende som kännetecknar singellivet. I synnerhet kvinnor vaktar på sin nyvunna frihet. Flera studier visar att många kvinnor är rädda för att bli inlåsta i ett äktenskap eller en ny relation där de (åter) får ansvar för man och hem (Bulcroft & Bulcroft, 1991; Davidson, 2001, 2002; Ghazanfaraeeon Karlsson & Borell, 2005; Malta & Farquharson, 2014; Talbott, 1998).

Relationshistorien har också betydelse för attityder till att skaffa en ny partner på äldre dar. Den förra relationens avslut till exempel: Frånskilda äldre önskar i högre grad nya intima relationer än änkor och änkemän (Calasanti & Kiecolt, 2007; Davidson, 2002; de Jong Gierveld, 2003, 2004a). Mycket forskning har funnit att änkor och änkemän som upplevt sina tidigare äktenskap som extremt goda (idealisering av f.d. partner) respektive speciellt dåliga är mindre intresserade av att gifta om sig eller skaffa ny partner än de som har relativt goda erfarenheter från tidigare äktenskap (Bennett, Arnott, & Soulsby, 2013; Connidis, 2001; Moore & Stratton, 2004; Talbott, 1998; van den Hoonaard, 2004). Talbott fann också att änkor som varit gifta endast en gång var mindre positiva till omgifte än de som varit gifta flera gånger.

Omgivningens attityder kan antas ha betydelse för äldres intresse för nya intima relationer. Enligt Carpenter och Mak (2007) kan en utmaning vara att inte bli bekräftad som ett par av det omgivande samhället och att behöva bemöta stereotyper, som att ett andra äktenskap sent i livet har ett mindre värde, eller att samboende äldre par är mindre hängivna i relationen. Tidigare internationell forskning har visat att barnens negativa attityder kan vara ett hinder för att inleda nya romantiska relationer på äldre dar (Bulcroft & Bulcroft, 1991; de Jong Gierveld & Peeters, 2003; Lopata, 1973; Malta & Farquharson, 2014; Mehta, 2002; Steitz & Welker, 1991; Stevens, 2004; van den Hoonaard, 2004). de Jong Gierveld och Merz (2013) fann att flera äldre som träffat en ny partner valde särboende som samlevnadsform hellre än att flytta samman eller gifta sig, för att undvika konflikter med barnen som inte accepterade den nya styvföräldern. Även i Sherman et al.'s (2013) studie av omgifta äldre styvföräldrar rapporterade en tredjedel konflikter med styvbarn och att de fick negativt utbyte av dem. Carr och Boerners (2013) studie gav mer tvetydiga resultat och framhöll speciellt komplikationer i relation till döttrar. De vuxna barnens attityder förefaller mer sällan vara ett hinder för äldre i Sverige att inleda nya relationer. I en kvalitativ intervjustudie vi gjort med 28 informanter som träffat en ny partner efter deras 60-årsdag eller var dejtande singlar (Bildtgård & Öberg, in press) hade informanter som inlett en ny intim relation på äldre dar nästan en-

bart erfarit positiva attityder från barn, vänner och andra. De äldres oberoende och självförverkligande var viktigare än skyldigheter gentemot en bortgångna eller frånskild partner och en ny partner sågs som en avlastning för barnen.

Även om äldre kvinnor skulle vara intresserade av en ny relation så är deras chanser att träffa en ny partner betydligt sämre än de äldre männens. Som en konsekvens av männens kortare livslängd och den kulturella normen att kvinnor ofta lever i förhållanden med äldre män, så är utbudet av potentiella partner mindre för kvinnorna. I en amerikansk studie fann Carr et al. (2013) att äldre mäns intresse för nya relationer förverkligas i betydligt högre grad än kvinnors.

Val av relationsform sent i livet

Det har länge varit ett vanligt antagande i tidigare forskning att nya relationer på äldre dar tar sig formen av ett nytt äktenskap. Steitz och Welker (1991) beskrev för över 20 år sedan att äldre som är änkor/änkemän eller frånskilda har fyra möjligheter: att leva ensamma, att flytta till någon form av kollektivt boende, att bo med sina barn, eller att gifta sig. Förklaringarna till fokus på äktenskap är många. En del forskning med två decennier eller mer på nacken utgår från en kulturell kontext där äktenskap utgjorde den kulturella normen för nya relationer (Steitz & Welker, 1991). En del av forskningen baserar sig på kulturer/miljöer där äktenskap fortfarande är den normativa formen för relationer i alla åldrar (Mehta, 2002; van den Hoonaard, 2004). I kulturella kontexter där alternativa relationsformer är etablerade handlar antagandet istället ofta om att äldre, som en kohorteffekt, lever enligt de normer och traditioner som dominerade när de växte upp (Brown et al., 2006; Moore & Stratton, 2004).

En del forskning påpekar istället att äldre tenderar att aktivt välja bort äktenskapet (Borell, 2001; Malta & Farquharson, 2014; Talbott, 1998). Flera studier har visat att omgifte är mycket ovanligt (Carr, 2004) och att det är ovanligare att äldre kvinnor gifter om sig än äldre män (Brown & Lin, 2012; Carr, 2004). I vår svenska intervjustudie (Bildtgård & Öberg, in press) ansåg de äldre som inlett nya intima relationer i regel att ett nytt äktenskap var opraktiskt, eftersom det skulle efterlämna en ekonomisk och juridisk snårskog åt barnen att reda ut efter de själva gått bort. Barnen, som i regel uppmuntrade deras föräldrars relationer, var över lag skeptiska till just äktenskap. Äktenskapet kunde dessutom innebära att de äldre förlorade sin änkepension (liknande hinder finns i USA och Nederländerna, jfr. Stevens, 2004). För våra äldre informanter underlättades beslutet om att inte gifta sig av att de ofta inte såg något principiellt värde i äktenskapet och av att de uppfattade ett minimalt socialt tryck att gifta sig. Sverige utgör en synnerligen liberal kontext där samboende tidigt blev ett accepterat alternativ till äktenskap (Popenoe, 1987; Trost, 1978) och där det idag är vanligare att vara ogift samboende än gift samboende bland unga vuxna (18–44 år, Soons & Kalmijn, 2009), men liknande resultat har funnits i forskning från andra länder. I till exempel USA ökar samboendet mest bland gruppen äldre (Vespa 2013).

Även om man inte gifter (om) sig så kan det finnas skäl att bo tillsammans. Samboende beskrivs t.ex. ofta som mer ekonomiskt fördelaktigt (Chevan, 1996). Trost (1978) definierar samboende som ett par som "inte är lagligt gifta men som lever under äktenskapsliknande förhållanden" (s. 303). Samboende har blivit en vanligare samlevnadsform även bland äldre visar studier från t.ex. USA, Holland och Finland (t.ex. Brown et al., 2005, 2012; Brown et al., 2006; Chevan, 1996; Moustgaard & Martikainen, 2009; Vespa, 2013).² De Jong Gierveld (2004b) visar på en tydlig historisk brytpunkt 1985, då äktenskapen börjar ersättas med samboende i nyetablerade relationer bland de äldre. Jämfört med yngre åldersgrupper, där samboende kan vara ett preludium till äktenskapet, har man funnit att samboende för äldre i stället oftare utgör ett permanent alternativ till äktenskapet eftersom det möjliggör samlevnad utan att integrera parternas ekonomi eller de formella relationerna med barnen (Brown et al., 2006; King & Scott, 2005).

Istället för att vara gift eller gift samboende föredrar äldre ofta särboende som form för deras nya relationer. Särboende har blivit en allt vanligare relationsform i de Nordiska länderna under de senaste decennierna (Borell, 2001; Ghazanfareon Karlsson, 2006; Levin & Trost, 1999) och motsvaras av det som i USA kallas för "going steady", men med starkare ömsesidiga förpliktelser. Ghazanfareon-Karlsson (2006) definierar särboende som en "varaktig och intim relation mellan två parter som inte delar ett gemensamt hem" (s. 5) och Borell (2001) beskriver det som en relationsform som i jämförelse med äktenskap och samboende har en lägre grad av organisering, i form av mindre gemensamma resurser och färre sociala konventioner som styr relationen. För yngre vuxna och vuxna mitt i livet är särboende ofta en övergångsform på väg mot någon form av samboende, men för äldre verkar det i många fall vara en varaktig form (Borell & Ghazanfareon Karlsson, 2002; Regnier-Loilier et al., 2009). Flera studier pekar på att äldre föredrar särboende för att det är en form som tillåter dem att förena en intim samvaro med oberoende och bevarande av det egna hemmet, som ofta bär på den egna historien (se t.ex. Malta & Farquharson, 2014). Samtidigt finns det inget socialt tryck att skapa ett gemensamt hem och inga hemmaboende barn som ska tas omhand. Tidigare studier har visat att särboende är ett ideal speciellt för kvinnor. I en studie av brittiska änkor och änklingar uttrycker Davidson (2002) det som att änkorna ville ha någon "att gå ut med", änkemännen någon "att komma hem till" (s. 51). Kvinnornas tveksamhet till att flytta samman med en partner förklaras av tidigare erfarenheter av att ha fått bära det huvudsakliga ansvaret för ett gemensamt hem och en oro för att dessa erfarenheter skulle upprepa sig i den nya relationen. Ghazanfareon-Karlsson och Borell (2002) konstaterar att kvinnorna "see the risk of becoming imprisoned in a traditional marital role... and have therefor chosen a form of intimate relationship that does not involve either marriage or unmarried cohabitation." (s. 12). Eftersom

2 Statistiken är inte helt jämförbar, eftersom gruppen "äldre" definieras något olika i olika studier: i USA t.ex. som 50+ (Brown m.fl. 2012), i Holland som 55+ (de Jong Gierveld 2004), i Finland som 65+ (Moustgaard & Martikainen 2009).

männen i regel blir sjuka och dör före sina partner har flera kvinnor dessutom erfarenhet av att ha vårdat en tidigare partner och är tveksamma till att behöva göra det igen.

Uppgifter om hur vanliga de olika relationsformerna är i nya intima relationer saknas i de flesta studier, vilka oftast fokuserar endast *en* specifik relationsform. Ett undantag är en holländsk studie från 2004 där de Jong Gierveld (2004a, 2004b) finner att av 173 personer som inlett en relation efter 50 hade 40% gift om sig, 28% blivit samboende och 32% särboende. Kulturella skillnader, samt skillnader i ålder och historisk period gör det emellertid svårt att direkt överföra de siffrorna på nya relationer bland svenska äldre.

Nya intima relationer och livstillfredsställelse

Vad ger nya intima relationer de äldre? Kvinnors ekonomi har traditionellt påverkats mer av deras mäns inkomster än vice versa och mäns familje- och vänskapsband har baserats på deras fruars sociala relationer (Arber, 2004). Därmed har man antagit att kvinnor söker männens ekonomiska kapital och männen kvinnornas sociala kapital. Hypotesen har fått oklart stöd i tidigare forskning (Carr, 2004; Talbott, 1998) och dess relevans kan tänkas minska ju mer rollfördelningen mellan könen avtar och ju mer jämställda män och kvinnor blir.

En annan hypotes är att relationer i det senmoderna samhället i större utsträckning grundar sig på den ömsesidiga tillfredsställelse relationer ger, och som förhandlas mellan relativt jämställda partner (jfr. Giddens, 1992). I vår kvalitativa studie (Bildtgård & Öberg, preview article 2014) förekom det att speciellt de äldsta männen sökte kvinnornas omsorg (emotionellt och praktiskt stöd), men det huvudsakliga mönstret var att de sökte en livskamrat – någon att dela upplevelser och intressen med, både vardag och större projekt som resor och hobbyn (se även Cooney & Dunne, 2001; Malta & Farquharson, 2014; Moore & Stratton, 2004). En ny partner gav trygghet i vardagen, gav ett skydd mot ensamhet, gav bekräftelse, samt var ofta en nyckel (tillbaka) till ett parsocialt liv som man utestängts från när man blev änka/änkeman eller frånskild (Bildtgård & Öberg, in press). Våra svenska resultat är i linje med tidigare internationell forskning.

Frågan om vad en intim relation ger anknyter direkt till frågan om välbefinnande på äldre dar. Ett stort antal studier har visat att förlusten av en partner – genom skilsmässa eller död – leder till ett minskat välbefinnande. I en sammanställning visar Amato (2000) att skilda har sämre välbefinnande, mer hälsoproblem, sämre ekonomi, upplever större ensamhet och dör yngre än jämförbara gifta. Mycket senare forskning bekräftar samma fynd. Flera studier har visat att gifta har lägre dödlighet än icke-gifta (Drefahl, 2012; Manzoli, Villari, Pirone, & Boccia, 2007). Ett stort antal separationer ger sämre mental hälsa (Barrett, 2000). Förlusten av det sociala stödet när äktenskapet avslutas på grund av dödsfall eller skilsmässa påverkar livstillfredsställelsen negativt (Daatland, 2007). Skilsmässa tenderar drabba äldre män hårdare än äldre kvinnor, vilka stått för familje- och vänskapsband (Arber, 2005; McMullin, 1995).

Lite forskning har fokuserat på vilka vinster en ny intim relation kan ge för livstillfredsställelsen eller hur olika relationsformer påverkar dessa eventuella vinster. Den kanske mest påtagliga förbättringen av välbefinnandet en ny intim relation kan ge är minskad ensamhet (de Jong Gierveld, 2004b), något som dock främst tycks gynna män (de Jong Gierveld och Dykstra, cf. Stevens, 2004). Peters och Liefbroer (1997) fann att äldre singlar känner sig betydligt mer ensamma än äldre som lever i en parrelation och att ensamhetsupplevelsen ökar med antalet separationer en person genomgått under livet. Gray et al. (2010) fann att skilsmässor tidigare i livet hade en bestående negativ effekt på välbefinnandet och livstillfredsställelsen men att detta inte gällde i samma utsträckning för de som gifte om sig.

Forskningen visar alltså att en äktenskapspartner påverkar människors välbefinnande positivt. Men ett rimligt antagande är att även en sambo- eller särbopartner skulle kunna vara en sådan resurs. I forskning från länder där samboendet är mindre institutionaliserat antar man ofta att samboende är ett "poor people's marriage" och att det förekommer en "resursklyfta" mellan samboende och gifta som gör att äktenskap ger större välbefinnande än samboende. I USA tycks detta vara fallet (Brown et al., 2005; Brown et al., 2006) men i Nordeuropa har man inte funnit en sådan klyfta (de Jong Gierveld, 2004b; Soons & Kalmijn, 2009). Ett antagande som återkommer i forskningen är att klyftan minskar i takt med institutionaliseringen av samboendet som relationsform (Drefahl, 2012; Soons & Kalmijn, 2009). Det kan alltså se annorlunda ut i Sverige, där samboendet är en accepterad institution (jfr. Kiernan 2002).

För att summera har tidigare forskning fokuserat äldre mäns och kvinnors attityder till nya intima relationer på äldre dar och funnit att män ofta är mer intresserade än kvinnor. Forskningen har lyft fram att omgivningens attityder har betydelse för intresset, och i många länder är barnens attityder ett hinder. Den egna relationshistorien har betydelse, bland annat tenderar skilda att vara mer positiva till nya relationer än änkor/änkemän. I många länder har man funnit att äldre (speciellt kvinnor) föredrar relationsformer som möjliggör en hög grad av autonomi. Och man har konstaterat att nya relationer kan bidra till äldres livstillfredsställelse. Frågan är hur det ser ut i Sverige?

Metod och urval

Resultaten i den här artikeln baserar sig dels på demografiska data och dels på en rikstäckande svensk enkätstudie. Våra demografiska data är hämtade från SCB och Eurostat och har efterarbetats av oss (aggregerade i åldersgrupper och presenterade i diagramform). Eftersom siffrorna baserar sig på registerdata över civilstånd i Sverige och Europa måste de betraktas som robusta. Men offentlig statistik har också ett för vårt forskningsområde stort problem, nämligen att den inte innehåller information om andra relationsformer än äktenskap. För detta använder vi istället enkätdata.

Den rikstäckande enkätstudien genomfördes av SKOP i januari–mars 2013 till ett bruttourval om 3 000 personer i åldrarna 60–90 år bosatta i Sverige. Två slumpmässiga urval drogs ur befolkningsregistret: ett bland gifta och ett bland ogifta personer. Icke-gifta personer översamlades ($n=2\,250$) i relation till gifta ($n=750$) med syftet att maximera antalet respondenter som hade ingått nya relationer (vi visste från offentlig statistik att få äldre gifter sig). Materialet har sedan viktats (poststratifierats) med avseende på civilstånd, kön och ålder för att kompensera för de olika sannolikheterna att komma med i urvalet och för bortfall.

Totalt besvarades enkäten av 1 225 personer. Personer som avlidit eller flyttat utomlands räknades bort från bruttourvalet ($n=116$) vilket gav en svarsfrekvensen på 42,5% för hela materialet. De gifta hade en högre svarsfrekvens (58,5%) än de icke-gifta (36,5%). Totalt besvarades enkäten av 428 gifta och 786 icke-gifta personer. Bortfallsanalysen visar att den gifta svarandegruppen inte avviker från den gifta populationen när det gäller ålders- och könsfördelning. Den icke-gifta svarandegruppen avviker inte heller från populationen när det gäller könsfördelningen. Däremot finns det en liten signifikant avvikelse när det gäller åldersfördelningen för kvinnor ($p<.05$), men skillnaderna går åt olika håll för olika åldersgrupper.

Det är sannolikt att den icke-gifta svarandegruppen har en viss överrepresentation av samboende. Tidigare enkäter till samma population (SCB:s enkät om ekonomi- och hushållsstatistik 2011 och andra enkäter administrerade av SKOP 2013) placerar samboendet någon procentenhet lägre än vår (vi diskuterar detta i resultaten nedan). Vårt antagande är att temat för vår enkät om ”parrelationer på äldre dar” har medfört en viss överrepresentation av personer som har en parrelation (särboende och samboende) och en motsvarande underrepresentation av singlar utan parförhållande.

För bortfallsanalysen ringde SKOP 500 personer som ännu inte besvarat enkäten. Den helt dominerande orsaken man uppgav för att inte delta var att frågorna var för intima (i enkäten ingick frågor om sexualitet, om att utvärdera relationen med ens nuvarande partner och tidigare partner etc.). Det är omöjligt att säga exakt vad detta ger för avtryck i resultaten, men möjligen har våra respondenter aningen mer positiva attityder till nya romantiska relationer är populationen i dess helhet.

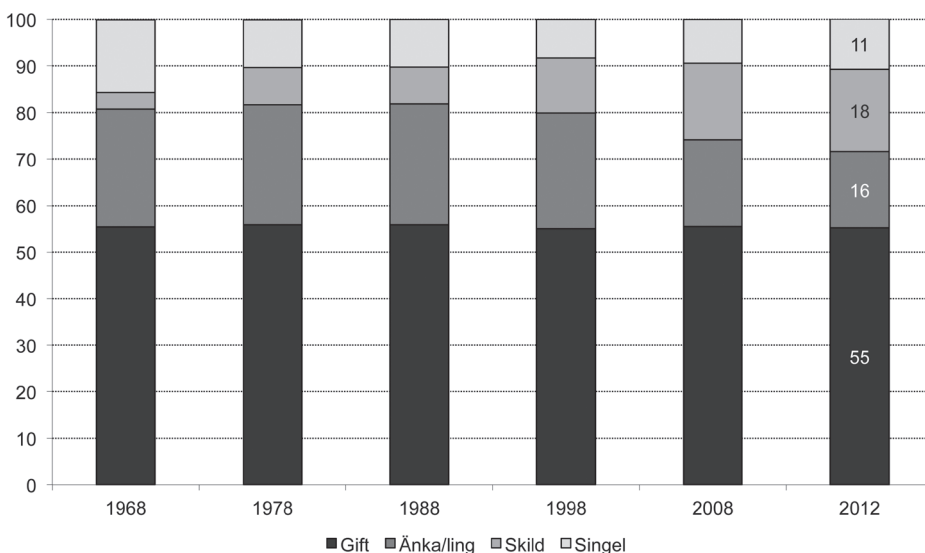
I de deskriptiva resultaten från enkätstudien redogör vi för förekomsten av attityder och relationsformer i den studerade populationen utifrån viktade resultat. Observerade skillnader mellan grupper har testats med Pearsons χ^2 .

Resultat

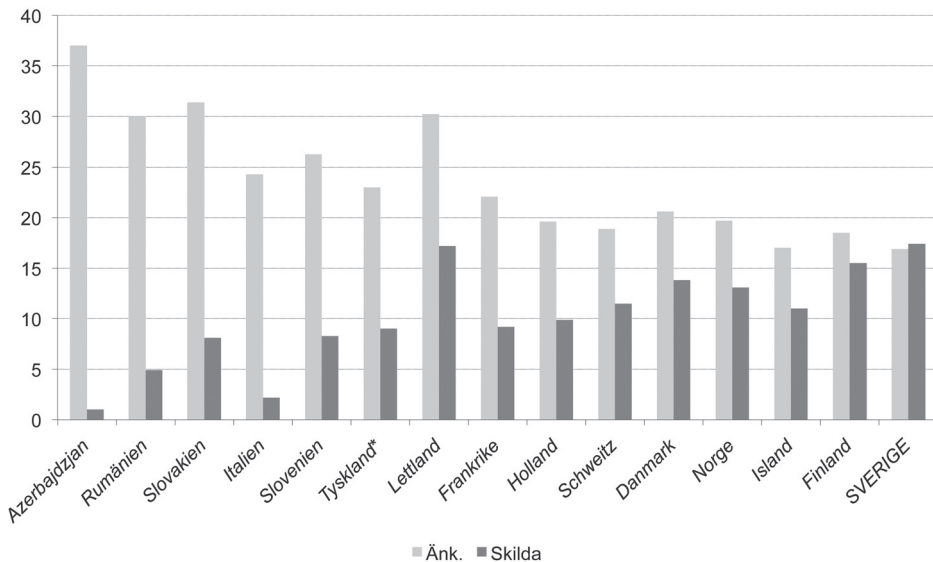
Från äktenskapskultur till skilsmässokultur

Sverige har en av världens äldsta befolkningar med hög förväntad livslängd och en stor och ökande andel äldre i befolkningen. Äldrebefolkningen i åldrarna 60–90 år utgör närmare 2,4 miljoner, eller en fjärdedel av Sveriges totala befolkning. 2010 var den genomsnittliga livslängden för kvinnor 83 år och för män 79 år. För 65-åringar var den förväntade livslängden ännu längre – för män 83 år och för kvinnor 86 år. Den ökade livslängden medför att den halvpast av de gifta äldre som inte skiljer sig får ett längre liv tillsammans. En konsekvens är att antalet guldbryllöpar har ökat kraftigt på senare år. Men den ökade livslängden innebär också en ökad tid för potentiella konflikter, tid för att föreställa sig nya romantiska möjligheter, och tid för att skilja sig och börja om på nytt. Samtidigt som guldbryllöparn ökat har det därför blivit mindre vanligt att tillbringa hela livet med en och samma partner.

I stora delar av västvärlden har det skett en radikal förändring av familjestrukturen som inleddes med växande skilsmässotal på 1960 och 70-talet (se t.ex. Bengtson, 2001; Popenoe, 1987; SCB, 2013). Figur 1 visar förändringen i civilståndsfördelningen bland 60–90-åriga svenskar över en dryg fyrtioårsperiod från 1968 till 2012. Figuren visar att både andelen gifta och andelen ogifta är konstant över tid. De gifta utgör drygt hälften av åldersgruppen och de ogifta ungefär en tiondel (förutom år 1968 då de var något fler).

Figur 1: Svenskar i åldrarna 60–90 år enligt civilstånd 1968–2012 (%; SCB.se – egna beräkningar)

Figur 2. Andelen änkor/änkemän respektive frånskilda i åldrarna 60–90 år i 15 Europeiska länder 2012 (Eurostat; egna beräkningar). * Tyskland inkluderar forna DDR.

En speciellt intressant förändring är minskningen av andelen änkor/änkemän respektive ökningen av andelen frånskilda. Figuren visar att andelen frånskilda (prevalensen) i åldrarna 60–90 år har mer än fyrdubblats under de senaste dryga fyrtio åren: från 4 till 18 %. Eftersom det generella antalet äldre ökat under perioden har *antalet* frånskilda ökat ännu mer – från 55 000 till över 400 000. Sedan år 2011 är andelen frånskilda i åldersgruppen för första gången större än andelen änkor/änkemän. Detta är historiskt nytt, och jämförelser i Eurostats databas med andra europeiska länder visar att Sverige är unikt och ”leder” den statistiken.

Figur 2 visar att antalet äldre änkor/änkemän (60–90 år) är betydligt fler än antalet frånskilda i många Sydeuropeiska länder. I de nordiska länderna är skillnaden mellan de två grupperna mindre, medan Sverige är det enda landet där de frånskilda 60–90-åringarna är fler än änkor och änkemännen. I samtliga jämförda EU-länder (18 länder har tillgänglig statistik i Eurostats databas) är fortfarande änkor/änkemännen fler än de frånskilda i motsvarande åldrar, även om antalet frånskilda i många länder ökar snabbare än antalet änkor/änkemän.

Det stora antalet frånskilda äldre i Sverige idag är delvis en följd av att människor skilt sig tidigare under livet och sedan ofta inte gift om sig utan valt andra former för eventuella relationer, vilket innebär att sannolikheten att vara skild ökar med ålder. Av samtliga frånskilda personer i Sverige idag är nästan hälften (46 %) i åldrarna 60+ (SCB.se). Men även skilsmässotalen (*incidensen* – antalet som skiljer sig under ett givet år i relation till samtliga gifta vid årets början) har ökat i stora delar av väst-

världen de senaste decennierna, vilket har fått Brown och Lin (2012) att tala om en "gray divorce revolution". Det gäller även för Sverige. Bland svenskar i åldrarna 60+ har skilsmässotalen nästan fördubblats under den senaste dryga tioårsperioden. Antalet frånskilda per tusen gifta ökade från 1,8 år 2001 till 3,2 år 2013 (SCB.se). Om man dessutom adderar de som "skiljer sig" från alternativa relationsformer skulle talen vara betydligt högre.

Förändringen i mönstret för relationernas avslut är viktigt eftersom skilsmässor friger dubbelt så många individer till en potentiell partnermarknad som änke/änkling-skap. Samtidigt är det vanligare att frånskilda ingår nya relationer än att änkor/änklingar gör det (Calasanti & Kiecolt, 2007; Davidson, 2002; de Jong Gierveld, 2004a), bland annat för att den som skilt sig känner mindre lojalitet mot sin tidigare partner (Brown et al., 2006; Brown & Lin, 2012). Det ökade antalet skilsmässor hänger därför intimt samman med en ökad öppenhet för att inleda nya relationer sent i livet.

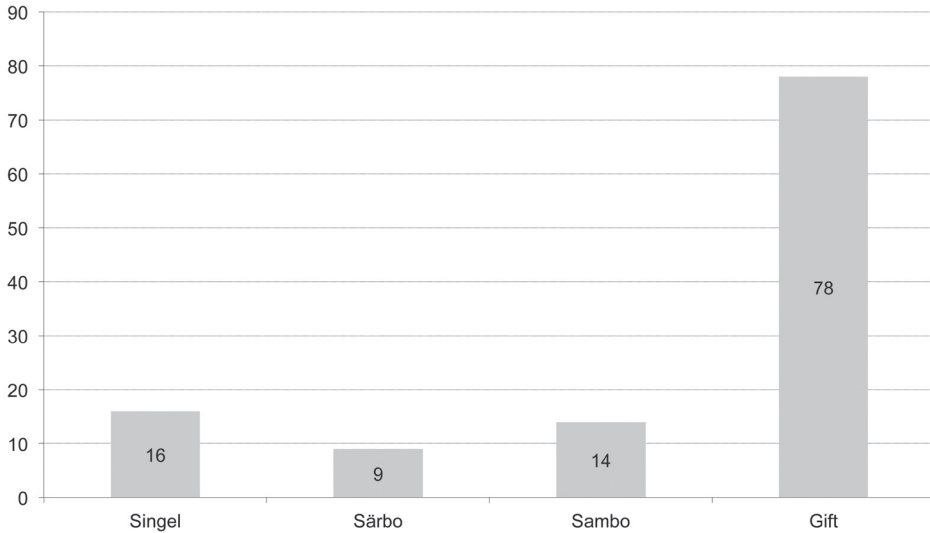
Det finns dock tydliga könsskillnader: Utbudet av partner av motsatt kön är betydligt mindre för äldre ensamstående kvinnor än för äldre ensamstående män – en skillnad som ökar med ålder. Av samtliga som inte var gifta i åldrarna 60–74 år var 54% kvinnor år 2013, och i åldrarna 75–90 år var 71% kvinnor (SCB.se). En förklaring är kvinnors högre genomsnittliga livslängd, som gör att fler män dör från sin partner än omvänt. Skillnaden förstärks av den kulturella norm som gör att män oftare är gifta med yngre kvinnor och omvänt (Arber & Ginn, 1995).

Sammantaget har rörligheten in och ut ur intima relationer ökat under de senaste fyra decennierna. Detta lägger grunden för en ny och fortfarande relativt utforskad social verklighet.

Äldres attityder till nya romantiska relationer

Respondenternas attityder till nya romantiska relationer är inte helt lättolkade, och beror delvis på hur man ställer frågan. När vi frågar ensamstående om de idag helst vill leva i en parrelation så instämmer knappt en av fyra (23%), men om man istället frågar om de kan tänka dig att inleda en parrelation om de träffar "rätt person" svarar hälften (48%) att de ("absolut" eller "kanske") kan tänka sig det.³ Men det finns skillnader. Intresset för en ny parrelation är större bland frånskilda än bland änkor/änkemän ($p < .001$). Männen kan också i högre utsträckning än kvinnorna tänka sig att inleda en ny parrelation: frånskilda män i högre utsträckning än frånskilda kvinnor (73 respektive 57%) och änkemän i högre utsträckning än änkor (48 respektive 31%). Intresset för en ny parrelation avtar också med åldern och är störst bland 60–69-åringar. Men intresset för en parrelation är inte detsamma som ett intresse för äktenskap.

3 Frågorna var "Vill du idag helst ha en parrelation?" (svarsalternativen "Nej/Ja") och "Kan du tänka dig att inleda en ny parrelation (oberoende av om du aktivt söker efter en partner eller ej)?" Svarsalternativen var "Ja, absolut", "Ja, kanske", "Nej, knappast", "Nej, absolut inte" och svaren har dikotomiserats till jakande respektive nekande svar. Av manliga singlar vill 37% helst ha en parrelation, jämfört med endast 16% av kvinnliga singlar ($p < .001$). Av manliga singlar kan 61% tänka sig en ny relation, jämfört med 42% av kvinnliga singlar ($p < .01$).

Figur 3. Andel respondenter som, oberoende av nuvarande civilstånd, tycker att "det är viktigt att vara gift" (%).

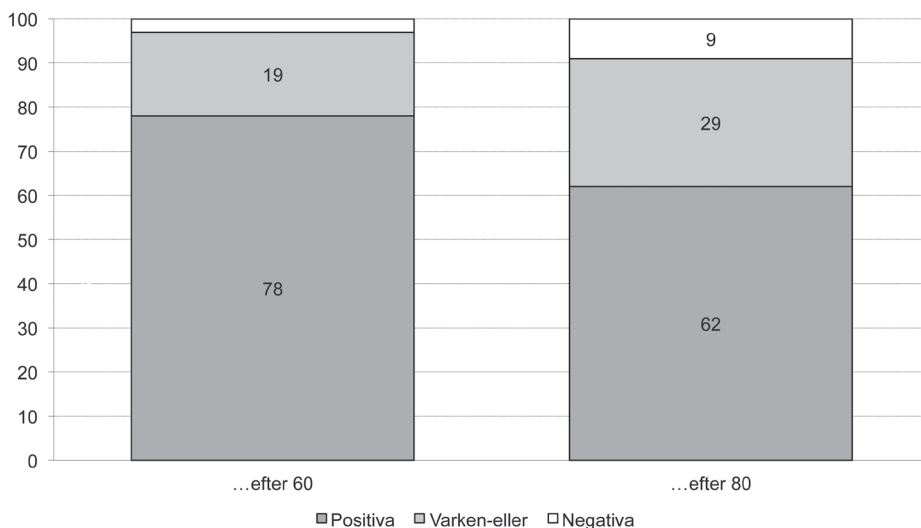
Äktenskapet är inte någon given form för nya romantiska relationer som inleds på äldre dar. Bland respondenter som inte är gifta är det endast en minoritet (9–16%) som "tycker det är viktigt att vara gift".⁴ Men även bland respondenter som är gifta, är det mer än 1 av 5 (22%) som inte "tycker det är viktigt att vara gift". Bland icke-gifta har alltså äktenskapet en mycket svag ställning, men även bland de gifta är det många som anser att giftermål inte är viktigt. De har en gång gift sig men anser inte idag att det är viktigt att vara gift – helt i linje med utvecklingen från en äktenskapskultur till en skilsmässokultur.

Omgivningens attityder kan antas vara viktiga för hur man ser på att skaffa en ny partner på äldre dar. Åldersnormer kan t.ex. tänkas ha en stor betydelse för hur omgivningen ser på hur passande det är att skaffa en ny partner som äldre.⁵ Enkätstudien visar att en stor majoritet (78%) av de äldre respondenterna generellt är (ganska/mycket) positiva till att människor inleder nya intima relationer efter 60 års ålder, och en majoritet (62%) är positiva till detta även efter 80 års ålder. Figur 4 visar också att det är mycket få som är negativa.

4 Respondenterna fick ta ställning till frågan "Oavsett ditt nuvarande civilstånd, är det viktigt för dig att vara gift?". Svarsalternativen var Ja/Nej.

5 Vi frågade de äldre respondenterna "Hur ser du på att människor inleder nya relationer efter 60 års ålder?" Vi ställde även samma fråga "... efter 80 års ålder?" Svarsalternativen var en femgradig skala från "mycket positivt" till "mycket negativt" – denna har sedan omkodats till den tregradiga skalan i figur 4.

FÖRÄNDRADE INTIMITETSFORMER BLAND ÄLDRE

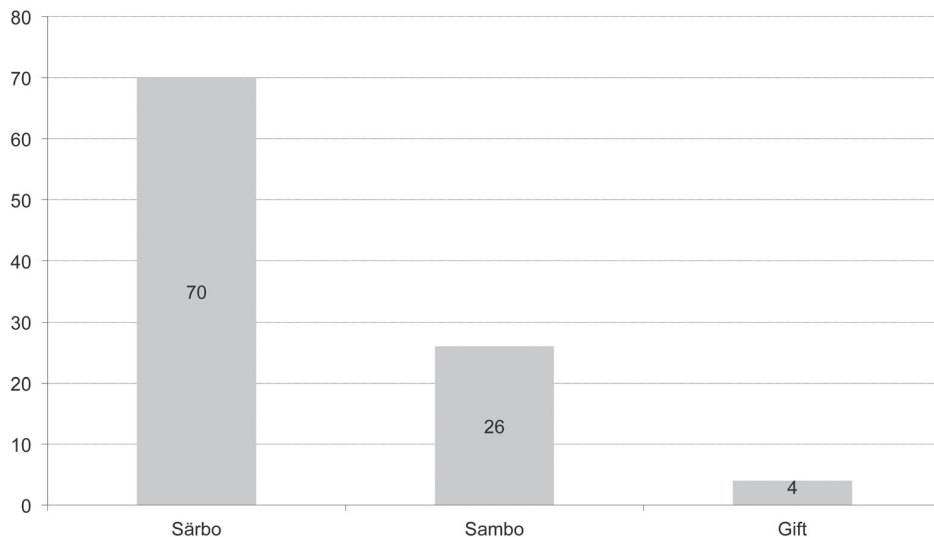
Figur 4. Respondenternas attityder till att människor inleder nya romantiska relationer efter 60 respektive 80 års ålder (%).

Vuxna barn kan tänkas vara en referensgrupp med speciellt stor betydelse för hur man ser på att skaffa ny partner (Bulcroft & Bulcroft, 1991). När vi frågar dem som inlett en ny relation efter 60 hur barnen förhåller sig till att de träffat en ny partner, samt frågar de ensamstående hur de *tror* att barnen skulle förhålla sig, svarar en stor majoritet att barnen är positiva till att man träffar ny partner (86 respektive 82%).⁶ Även till samboende är respondenternas barn övervägande positiva. Det är först till ett nytt äktenskap som enbart halvparten av de äldre föräldrarna antar att barnen skulle vara positiva.

Gift, sambo eller särbo? Äldres val av relationsform

Offentlig civilståndsstatisik visar att drygt hälften av äldre 60–90-åriga svenskar är gifta (55%) medan nästan hälften (45%) är ogifta, änkor/änkemän eller fränskilda. Det kan ge det felaktiga intrycket att 45% av åldersgruppen är singlar, men även bland de icke-gifta finns det ett stort antal äldre som lever i en relation. Samboende har blivit vanligare, även bland äldre. Samboende bland äldre 65+ ökade från 2,5% år 1989 till 5,1% år 2002 (SCB, 2000–2001; Socialstyrelsen, 2004). Samboende är vanligare bland yngre-äldre än äldre-äldre och vanligare bland män än kvinnor, och det har blivit vanligare i alla åldrar. Samboendet bland äldre har även ökat i flera andra västländer, vilket vi beskrivit ovan.

⁶ Påståendet var: "Mina barn är/skulle vara positiva till att jag träffat/träffar en ny partner vid min ålder" och svarsalternativen var en fyrgradig skala från "stämmer helt" till "stämmer inte alls".

Figur 5. Vald relationsform i parrelationer inledda efter 60 års ålder (%). (n=96; av dessa hade 29 avslutat sin relation).

Vår enkätstudie visar att bland dem som inte är gifta lever närmare en tredjedel (30,4%) i en sambo- eller särborelation. Av respondenterna är 8,6% samboende.⁷ Som vi konstaterade i metodavsnittet har vi troligen en liten överrepresentation av respondenter som har en parrelation medan singlar är något underrepresenterade. I SCB:s ekonomi- och hushållsundersökning visar uppgifter vi beställt att 7,6% av 60–90-åriga svenskar var samboende 2011, jämfört med 8,6% i vår enkätstudie 2013. Opublicerade uppgifter från SKOP (skriftlig kommunikation om genomsnittet av andelen samboende i andra studier de genomfört 2012–2013 bland 60–84-åringar) anger samboendet i åldersgruppen till 8%. Det verkar rimligt att anta att den faktiska siffran ligger någonstans mellan SCB:s siffror och våra.

I en studie av Öberg och Tornstam (1999) uppgav ca 5 procent av 65–85-åriga svenskar att de var ensamboende men hade ett fast förhållande, dvs. de var sannolikt särboende. Några aktuella siffror om särboskapets utbredning bland äldre, utöver vår aktuella studie, har vi inte kunnat finna i Sverige förutom att Borell (2001) rapporterat att särborelationer förefaller öka bland yngre äldre. Enligt vår enkätstudie är 5,1% av personer i åldersgruppen 60–90 år särboende. Även här kan man misstänka att siffrorna möjligen överskattar särboendet något, på samma grunder som angetts för samboendet.

7 Frågan löd: "Bor du... a) ensam utan partner, b) ensam, men har fast partner (särbo), c) tillsammans med fast partner (sambo/make/maka), d) tillsammans med annan än partner."

Bland dem som *inlett en ny relation sent i livet* är mönstret helt avvikande från den bild man får av offentlig statistik baserad på civilstånd (se figur 1) och av tvärsnittsdata om spridningen av olika relationsformer (prevalenstal). I en holländsk studie anger de Jong Gierveld (se ovan) att 6 av 10 av dem som skaffat ny partner efter 50 års ålder valde en annan intimitetsform än äktenskap (studien visade också att särboende blev ett allt vanligare alternativ ju äldre respondenterna var när deras relation inleddes).

Vår enkät visar att särboende är det klart mest populära alternativet för en ny romantisk relation efter 60 års ålder (figur 5). Av de respondenter som inlett sin parrelation efter sin 60-årsdag är 7 av 10 särboende, knappt 3 av 10 samboende och nästan ingen har gift sig (70, 26 respektive 4%). Det finns alltså fler samboende än särboende 60–90-åriga svenskar, men i relationer som *inleds* efter 60 är särboende mer än dubbelt vanligare än samboende. I vilken grad särboendet är ett permanent alternativ eller övergår i samboende (eller i mindre grad äktenskap) över tid kan vi inte uttala oss om från vår tvärsnittsstudie.

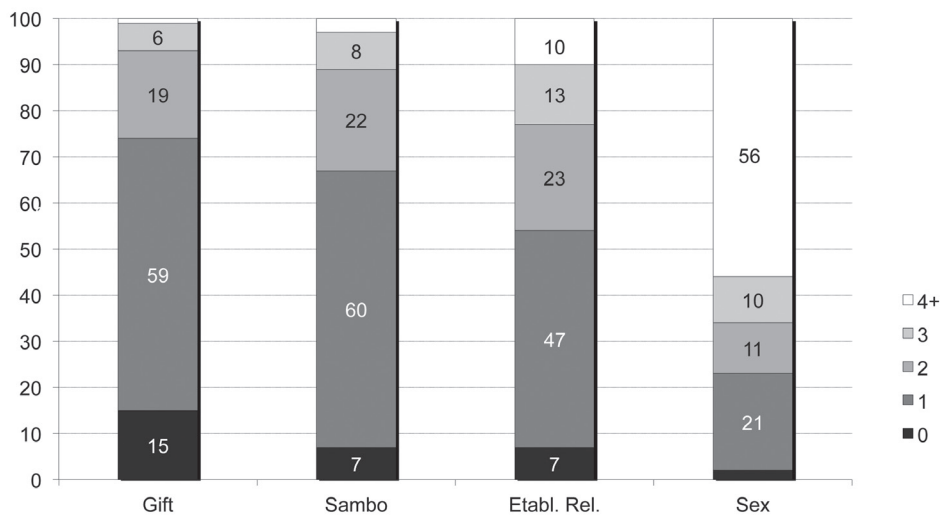
”The one and only”?

I en del tidigare forskning har ett outtalat antagande varit att de äldre levt i ett – och endast ett – långt äktenskap, som avslutats genom partners dödsfall (se t.ex. Lopata, 1996; Steitz & Welker, 1991). Det här antagandet finns underförstått i studier om nya romantiska relationer bland äldre även i nypublicerade titlar som ”the second couplehood” (Koren, 2011). Med tanke på de höga svenska skilsmässosiffrorna sedan 1970-talet verkar inte det här antagandet speciellt trovärdigt. Vår studie (figur 6) visar att en majoritet förvisso bött tillsammans med och/eller varit gifta med endast en partner under sin livstid, men för en betydande minoritet är en ny parrelation på äldre dar inte den *andra* relationen, utan den tredje, fjärde etc.

Figur 6 (första stapeln) visar att en majoritet (59%) varit gifta endast en gång under sitt liv, en fjärdedel (25%) två eller flera gånger och att 15% aldrig har varit gifta. Om vi exkluderar de som aldrig varit gifta, så är det 3 av 10 av dem som varit gifta någon gång under sitt liv, som varit gifta mer än en gång. Vidare visar figuren (stapel två) att en tredjedel (33%) varit samboende med två eller flera partner (inklusive äkta partner) och att det endast är 7 % som aldrig varit samboende med någon partner. När vi frågar om antalet partner man under sin livstid haft en etablerad relation med (inkluderar gifta, samboende och särboende) har närmare hälften av respondenterna (46%) haft minst två etablerade parrelationer under sitt liv medan en fjärdedel (23%) har haft tre eller flera (stapel tre).

Slutligen visar figuren (stapel fyra) att 3 av 4 (73%) haft sex med minst två personer och en majoritet (56%) har haft sex med fyra eller fler partner. Sex är alltså, för de här kohorterna, inte enbart en fråga för ett livslångt äktenskap. ”The one and only” är ett mönster som gäller för halvparten av dagens äldre när det gäller etablerade romantiska relationer. När det gäller sexuella relationer är det endast en minoritet (21%) som bara haft en enda sexpartner under sitt 60–90-åriga liv.

Sammanfattningsvis kan själva idén om att äldre generellt tillhör kohorter med traditionella värderingar och livsstilar med avseende på romantiska relationer ifrågasät-

Figur 6. Det totala antalet partner respondenterna under sin livstid har: a) varit gifta med, b) varit samboende med, c) haft en etablerad relation med, d) haft sex med (%).⁸

tas. Istället tyder våra enkätdata (och även tidigare intervjuer) på att de äldre i stor utsträckning nåtts av intimitetens transformering.

Nya romantiska relationer och livstillfredsställelse

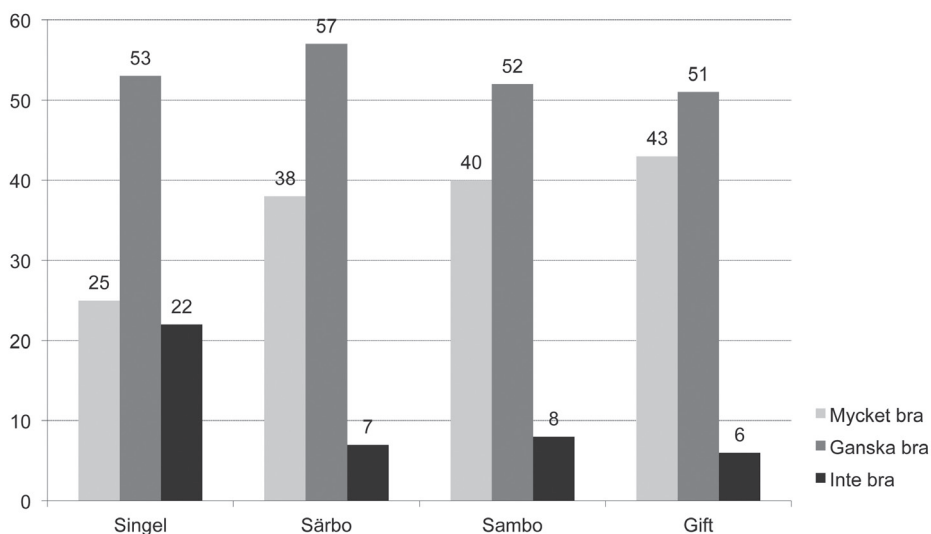
Liksom många andra studier om äldre visar även vår enkätstudie att en stor majoritet av de äldre är tillfreds med sina liv (operationaliserat med frågan hur man trivs med tillvaron på det hela taget).

Figur 7 visar att de allra flesta trivs ganska eller mycket bra med sin tillvaro, både ensamstående och de som lever i en parrelation. Andelen som inte trivs med sin tillvaro är dock större bland ensamstående (22%) än bland dem som lever i ett parförhållande (6–8 %) ($p < .001$), oberoende av vilken intimitetsform deras relation har.⁹

8 Frågan om antalet äktenskapspartner har beräknats utifrån ett par frågor om centrala transitioner i relationskarriären. De övriga frågorna hade ett öppet svarsalternativ där man fick skriva i en siffra. Frågan om fasta parrelationer var: "Hur många fasta parrelationer har du haft efter att du flyttade hemifrån?" (före frågan definierades: "Med en fast parrelation avses en relation där du och din partner ser/sett er som ett par."). Frågan om antalet sambopartner var: "Hur många partners har du bott tillsammans med i ditt liv?" Frågan om antalet partner man haft sex med var: "Hur många sexpartners har du haft totalt?"

9 När vi konstanthåller för variablerna ålder, kön, utbildning, inkomst, intimitetsform, antalet barn, sexuell aktivitet, subjektiv hälsa, kvarstår sambandet för relationsformerna från den bivariata analysen, men det är inte lika tydligt.

FÖRÄNDRADE INTIMITETSFORMER BLAND ÄLDRE

Figur 7. Andelen som trivs ganska/mycket bra, respektive inte trivs bra, med tillvaron på det hela taget i olika relationsformer.¹⁰

Kvinnliga singlar är också mer tillfreds med sin tillvaro än manliga singlar ($p < .01$), men det finns inte någon signifikant skillnad mellan män och kvinnor som är särboende, samboende eller gifta. Tillgången till en partner är alltså viktig för hur man trivs med tillvaron, medan det saknar betydelse vilken form man väljer för sin relation, liksom det saknar betydelse hur länge relationen varat (analys ej rapporterad). En ny relation är alltså lika viktig för livstillfredsställelsen som en långvarig relation.

Sammanfattningsvis visar resultaten att det blivit vanligare både att skilja sig och att vara skild som äldre i Sverige; omgivningen (barn och andra äldre) har påtagligt positiva attityder till att äldre ingår nya romantiska relationer; bland singlarna vill en av fyra helst leva i en ny intim relation och hälften kan tänka sig det – män i högre grad än kvinnor och skilda i högre grad än änkor och änkemän; i relationer som ingås sent i livet väljer man i hög grad att inte leva som gift (endast en liten minoritet av de som inte är gifta tycker att det är viktigt att vara gift) och för livstillfredsställelsen är inte heller relationens form det viktiga – utan att ha en partner.

¹⁰ Frågan "Hur trivs du med tillvaron på det hela taget?" hade svarsalternativen "mycket bra", "ganska bra", "varken bra eller dåligt", "ganska dåligt" och "mycket dåligt". Vi har trikotomiserat svaren enligt de som trivs "mycket bra", "ganska bra" och de som "inte trivs" (de övriga svarkategorierna).

Diskussion

Den här artikeln tog sin utgångspunkt i den senmoderna omstruktureringen av familjen som följt på ökade skilsmässotal, samt den förändring av intimitetens landskap på äldre dar som det ger upphov till. Vi har i artikeln inte diskuterat den majoritet av äldre singlar som förblir singlar och inte inleder (eller är intresserade av) nya relationer, utan fokuserat på äldres attityder till och inträde i nya romantiska relationer samt val av i olika relationsformer.

Skilsmässokulturen omfattar numer även de äldre. Andelen skilda i åldersgruppen 60–90 år har ökat de senaste 40 åren och även skilsmässor på äldre dar har ökat kraftigt. I den gruppen är det numer vanligare att inte längre vara gift som en konsekvens av skilsmässa än änkestånd. Ökad individualisering med större förväntningar på personlig och emotionell tillfredsställelse i en parrelation kombinerat med en ökad livslängd skapar ökad risk för separation/skilsmässa även i långvariga parrelationer och äktenskap. Tidigare forskning har visat att skilda över lag är mer intresserade av nya relationer än änkor och änkemän. Så är fallet även i vår studie. De äldre singlarna tycks över lag ha en i internationell jämförelse liberal inställning till nya relationer. Även om långt ifrån alla uppger att de helst skulle vilja leva i en relation så skulle halvp parten kunna tänka sig att inleda en relation om rätt person dök upp. Äldre män är mera intresserade av nya romantiska relationer än äldre kvinnor (och gifter också oftare om sig). Den liberala attityden understöds av liberala och tillåtande attityder från både jämnåriga och barn. Att intimitetens omvandling nått dagens äldre svenskar stöds rent konkret av att närmare en tredjedel av de icke-gifta äldre lever i alternativa relationsformer, som sam- eller särboende. Bland de som träffat en ny partner efter 60 år skillnaden ännu större, och bara en försvinnande liten andel har valt att gifta sig. Det gör i vissa hänseenden äldre till ett avantgarde i utforskandet av alternativa relationsformer.

Utifrån hypotesen om en kohorteffekt skulle man anta att äldre som i tidig vuxenålder socialiserats in i en äktenskapskultur skulle tycka det var viktigt att vara gift om man inleder en ny romantisk relation. I stället visar våra resultat på en perioddefekt där äldre som grupp har förändrat sina normer under livsloppet och anpassat sig till samlevnadsmönster som också är gängse bland yngre generationer. Halvp parten av dagens äldre har också haft flera etablerade parrelationer under sitt liv, och i perioder levt som särboende och samboende – oberoende av den intimitetsform de nu lever i. Till det kommer en ålders- eller livsfaseffekt där äktenskapet av olika anledningar (arv, pension, inget barnafödande av gemensamma barn m.m.) är nedprioriterat. Även om äktenskapet som institution är fortsatt viktigt för en majoritet av de gifta äldre, säger en betydande minoritet av de gifta och en stor majoritet av singlar, särbor och sambor att det inte är viktigt.

Offentlig statistik ger en överblicksbild av civilstånd och förändringar i civilstånd, men säger inget om de mindre institutionaliserade intimitetsformer som fokuseras i denna studie. Forskning om förändrade samlevnadsvanor (se t.ex. Drefahl, 2012; Hoem & Hoem, 1988; Popenoe, 1987) har redan tidigare kritiserat offentlig statistik för att missa den verklighet som skilsmässorevolutionen skapade för de delar av vux-

enbefolkningen som levde i andra relationsformer än äktenskap (SCB har opublicerade data om samboende, men inte om särboende). Osynligheten blir ännu mer påtaglig för äldregruppen, där nästan hälften av den skilda befolkningen befinner sig, och där stora grupper lever i alternativa relationsformer. Bland dessa finns det dessutom flera som separerat eller blivit ”änkor” eller ”änkemän” från alternativa relationsformer, utan att detta syns i statistiken. Genom att fokusera på civilstånd ger den offentliga statistiken därmed en föråldrad och delvis felaktig bild av äldres intimitets- och familjeliv. Vår studie visar emellertid att för svenskt vidkommande har alternativa intimitetsformer redan nått de äldre. För att orientera oss i intimitetens förändrade landskap på äldre dar behöver vi därför en reviderad karta, baserad på ny kunskap.

Referenser

- Alterovitz, S. S. R., & Mendelsohn, G. A. (2013) "Relationship goals of middle-aged, young-old, and old-old internet daters: An analysis of online personal ads." *Journal of Aging Studies*, 27(2), 159–165. doi: 10.1016/j.jaging.2012.12.006
- Amato, P. R. (2000) "The consequences of divorce for adults and children." *Journal of Marriage and the Family*, 62(4), 1269–1287. doi: 10.1111/j.1741-3737.2000.01269.x
- Arber, S. (2004) "Gender, marital status and ageing: Linking material, health and social resources." *Journal of Aging Studies*, 18(1), 91–108.
- Arber, S. (2005) "Gender and Later Life: Change, Choice and Constraints." In J. A. Vincent, C. R. Phillipson, & M. Downs (Eds.), *The Futures of Old Age*. London: Sage.
- Barrett, A. E. (2000) "Marital trajectories and mental health." *Journal of Health and Social Behavior*, 41(4), 451–464. doi: 10.2307/12676297
- Beck, U., & Beck-Gernsheim, E. (2002) *Individualization: institutionalized individualism and its social and political consequences*. London: Thousand Oaks, Calif.: SAGE.
- Bengtson, V. L. (2001) "Beyond the nuclear family: The increasing importance of multigenerational bonds." *Journal of Marriage and Family*, 63(1), 1–16. doi: 10.1111/j.1741-3737.2001.00001.x
- Bennett, K. M., Arnott, L., & Soulsby, L. K. (2013) "'You're not getting married for the moon and the stars': The uncertainties of older British widowers about the idea of new romantic relationships." *Journal of Aging Studies*, 27(4), 499–506. doi: 10.1016/j.jaging.2013.03.006
- Bildtgård, T. (2000) "The sexuality of elderly people on film: Visual limitations." *Journal of Aging and Identity*, 5(3), 169–183.
- Bildtgård, T., & Öberg, P. (in press) "New Intimate Relationships in Later Life – Consequences for the Social and Filial Network?" *Journal of Family Issues*. Accepted for publication 4th September 2014.
- Bildtgård, T., & Öberg, P. (published as preview article 2014) "Time as a Structuring

- Condition Behind new Intimate Relationships in Later Life." *Ageing & Society*. Published as preview article: <http://journals.cambridge.org/action/displayAbstract?fromPage=online&aid=9338035&fileId=S0144686X14000452>
- Bildtgård, T., & Öberg, P. (2014) *New Sexual Relationships in Later Life: The Case of Late Modern Sweden*. Poster presented at the Gerontological Society of America's 67th Annual Congress, Washington, USA.
- Borell, K. (2001) "Åldrande och nya intimitetsformer." *Gerontologia*, 15(2), 147–156.
- Brown, S. L., Bulanda, J. R., & Lee, G. R. (2005) "The Significance of Nonmarital Cohabitation: Marital Status and Mental Health Benefits Among Middle-Aged and Older Adults." *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 60(1), S21–S29. doi: 10.1093/geronb/60.1.S21
- Brown, S. L., Bulanda, J. R., & Lee, G. R. (2012) "Transitions into and out of cohabitation in later life." *Journal of Marriage and Family*, 74(4), 774–793.
- Brown, S. L., Lee, G. R., & Bulanda, J. R. (2006) "Cohabitation Among Older Adults: A National Portrait." *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 61(2), S71–S79. doi: 10.1093/geronb/61.2.S71
- Brown, S. L., & Lin, I-F. (2012) "The Gray Divorce Revolution: Rising Divorce Among Middle-Aged and Older Adults, 1990–2010." *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 67(6), 731–741. doi: 10.1093/geronb/gbs089
- Brown, S. L., & Shinohara, S. K. (2013) "Dating Relationships in Older Adulthood: A National Portrait." *Journal of Marriage and Family*, 75(5), 1194–1202. doi: 10.1111/jomf.12065
- Bulanda, J. R. (2011) "Gender, marital power, and marital quality in later life." *Journal of women & aging*, 23(1), 3–22. doi: 10.1080/08952841.2011.540481
- Bulcroft, R. A., & Bulcroft, K. A. (1991) "The Nature and Functions of Dating in Later Life." *Research on Aging*, 13(2), 244–260. doi: 10.1177/0164027591132007
- Butler, R. N., & Lewis, M. I. (2002) *The new love and sex after 60* (Rev. ed.). New York: Ballantine Books.
- Calasanti, T., & Kiecolt, K. J. (2007) "Diversity among late-life couples." *Generations-Journal of the American Society on Aging*, 31(3), 10–17.
- Carpenter, B. D., & Mak, W. Y. (2007) "Caregiving couples." *Generations-Journal of the American Society on Aging*, 31(3), 47–53.
- Carr, D. (2004) "The desire to date and remarry among older widows and widowers." *Journal of Marriage and Family*, 66(4), 1051–1068. doi: 10.1111/j.0022-2445.2004.00078.x
- Carr, D., & Boerner, K. (2013) "Dating after late-life spousal loss: Does it compromise relationships with adult children?" *Journal of Aging Studies*, 27(4), 487–498. doi: 10.1016/j.jaging.2012.12.009
- Cherlin, A. J. (2004) "The Deinstitutionalization of American marriage." *Journal of Marriage and Family*, 66(4), 848–861. doi: 10.1111/j.0022-2445.2004.00058.x
- Chevan, A. (1996) "As cheaply as one: Cohabitation in the older population." *Journal of Marriage and the Family*, 58(3), 656–667. doi: 10.2307/353726
- Connidis, I. A. (2001) *Family ties & aging*. Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications.

- Cooney, T. M., & Dunne, K. (2001) "Intimate relationships in later life – Current realities, future prospects." *Journal of Family Issues*, 22(7), 838–858. doi: 10.1177/019251301022007003
- Daatland, S. O. (2007) "Marital history and intergenerational solidarity: The impact of divorce and unmarried cohabitation." *Journal of Social Issues*, 63(4), 809–825.
- Davidson, K. (2001) "Late life widowhood, selfishness and new partnership choices: a gendered perspective." *Ageing and Society*, 21, 297–317.
- Davidson, K. (2002) "Gender differences in new partnership choices and constraints for older widows and widowers." *Ageing International*, 27(4), 43–60.
- de Jong Gierveld, J. (2003) "Social networks and social well being of older men and women living alone." In K. Davidson & J. Ginn (Eds.), *Ageing and gender: Changing roles and relationships*. Maidenhead: Open University Press.
- de Jong Gierveld, J. (2004a) "Remarriage, unmarried cohabitation, living apart together: Partner relationships following bereavement or divorce." *Journal of Marriage and Family*, 66(1), 236–243.
- de Jong Gierveld, J. (2004b) "The dilemma of repartnering: Considerations of older men and women entering new intimate relationships late in life." In K. Davidson & G. Fennel (Eds.), *Intimacy in later life* (pp. 85–104). New Brunswick: Transaction publishers.
- de Jong Gierveld, J., & Merz, E. M. (2013) "Parents' Partnership Decision Making After Divorce or Widowhood: The Role of (Step)Children." *Journal of Marriage and Family*, 75(5), 1098–1113. doi: 10.1111/jomf.12061
- de Jong Gierveld, J., & Peeters, A. (2003) "The interweaving of repartnered older adults' lives with their children and siblings." *Ageing and Society*, 23(2), 187–205. doi: 10.1017/s0144686x02001095
- Drefahl, S. (2012) "Do the Married Really Live Longer? The Role of Cohabitation and Socioeconomic Status." *Journal of Marriage and Family*, 74(3), 462–475. doi: 10.1111/j.1741-3737.2012.00968.x
- Ellis, A., & Velten, E. C. (1998) *Optimal aging: Get over getting older*. Chicago: Open Court.
- Ghazanfareon Karlsson, S. (2006) *Tillsammans men var för sig: Om särboenderelationer mellan äldre kvinnor och män i Sverige*. Ph.D.-avhandling nr 47. Inst. för socialt arbete. Umeå: Umeå Universitet.
- Ghazanfareon Karlsson, S., & Borell, K. (2002) "Intimacy and autonomy, gender and ageing: Living apart together." *Ageing International*, 27(4), 11–26.
- Ghazanfareon Karlsson, S., & Borell, K. (2005) "A home of their own. Women's boundary work in LAT-relationships." *Journal of Aging Studies*, 19(1), 73–84. doi: 10.1016/j.jaging.2004.03.008
- Ghazanfareon Karlsson, S., Johansson, S., Gerdner, A., & Borell, K. (2007) "Caring While Living Apart." *Journal of Gerontological Social Work*, 49(4), 3–27. doi: 10.1300/J083v49n04_02
- Giddens, A. (1991) *Modernity and self-identity: self and society in the late modern age*. Stanford, Calif.: Stanford University Press.

- Giddens, A. (1992) *The transformation of intimacy: sexuality, love and eroticism in modern societies*. Oxford: Polity Press.
- Giele, J. Z., & Elder, G. H. j. (1998) "Life-course Research: Development of a Field." In J. Z. Giele & G. H. j. Elder (Eds.), *Methods in Life-course Research. Qualitative and Quantitative Approaches* (pp. 5–27). London: Sage.
- Gilford, R. (1986) "Marriages in later life." *Journal of the American Society on Aging*, 10(4), 16–20.
- Ginn, J., & S. Arber (1995) "'Only Connect': Gender Relations and Ageing." In S. Arber & J. Ginn (Eds.), *Connecting Gender and Ageing – A Sociological Approach*. Buckingham: Open University Press.
- Gordon, S., & Shimberg, E. F. (2004) *Another chance for love : finding a partner later in life*. Avon, Mass.: Adams Media.
- Gray, M., De Vaus, D., Qu, L., & Stanton, D. (2010) "Divorce and the well-being of older Australians." *Ageing and Society*, 31(03), 475–498. doi: 10.1017/s0144686x10001017
- Hackstaff, K. B. (1999) *Marriage in a culture of divorce*. Philadelphia: Temple University Press.
- Hagestad, G. O. (1990) "Social Perspectives on the Life-course." In R. H. Binstock & L. K. George (Eds.), *Handbook of Aging and the Social Sciences* (3rd ed., pp. 151–168). New York: Academic Press.
- Hareven, T. K. (1996) "Life-course." In J. E. Birren (Ed.), *Encyclopedia of Gerontology. Age, Aging and the Aged* (Vol. 2, pp. 31–40). San Diego: Academic Press.
- Hoem, B., & Hoem, J. (1988) "The Swedish Family: Aspects of Contemporary Developments." *Journal of Family Issues*, 9(3), 397–424.
- Hurd Clarke, L. (2005) "Remarriage in later life: older women's negotiation of power, resources and domestic labor." *Journal of Women & Aging*, 17(4), 21–41. doi: 10.1300/J074v17n04_03
- Jönsson, H. (1998) "Känsla har ingen ålder. Om sex och ungdomlighet i pensionärsnoveller." *Aldring & Eldre – Gerontologisk Magasin*(1), 20–25.
- Kiernan, K. (2002) "Cohabitation in Western Europe: Trends, issues, and implications." In A. Booth & A. Crouter (Eds.), *Just living together : implications of cohabitation on families, children, and social policy* (pp. xi, 289 p.). Mahwah, NJ: L. Erlbaum Associates.
- King, V., & Scott, M. E. (2005) "A comparison of cohabiting relationships among older and younger adults." *Journal of Marriage and Family*, 67(2), 271–285. doi: 10.1111/j.0022-2445.2005.00115.x
- Kohli, M. (1986) "Social Organization and Subjective Construction of the Life-course." In F. E. Weinevi & L. Sherrod (Eds.), *Human Development and the Life-course: Multidisciplinary Perspectives*. New Jersey: Lawrence Estbaum Associates Inc Publ.
- Koren, C. (2011) "Continuity and Discontinuity: The Case of Second Couplehood in Old Age." *Gerontologist*, 51(5), 687–698. doi: 10.1093/geront/gnr018
- Kulik, L. (2002) "Marital equality and the quality of long-term marriage in later life." *Ageing & Society*, 22(04). doi: 10.1017/s0144686x02008772

- Laslett, P. (1991) *A fresh map of life: the emergence of the Third Age* (1. Harvard U.P. pbk. ed.). Cambridge, Mass.: Harvard U.P.
- Levin, I., & Trost, J. (1999) "Living apart together." *Community, Work and Family*, 2(3), 279–294.
- Lewin, B. (2000) *Sex in Sweden. On the Swedish sexual life*. Stockholm: The National Institute of Public Health.
- Lopata, H. Z. (1973) *Widowhood in an American city*. Cambridge, Mass.,: Schenkman Pub. Co.; distributed by General Learning Press Morristown, N.J.
- Lopata, H. Z. (1996) *Current widowhood : myths & realities*. Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications.
- Malta, S., & Farquharson, K. (2014) "The initiation and progression of late-life romantic relationships." *Journal of Sociology*, 50(3), 237–251. doi: 10.1177/1440783312442254
- Manzoli, L., Villari, P., Pirone, G. M., & Boccia, A. (2007) "Marital status and mortality in the elderly: A systematic review and meta-analysis." *Social Science & Medicine*, 64(1), 77–94. doi: 10.1016/j.socscimed.2006.08.031
- Marshall, B. L., & Katz, S. (2002) "Forever Functional: Sexual Fitness and the Ageing Male Body." *Body & Society*, 8(4), 43–70. doi: 10.1177/1357034X02008004003
- McMullin, J. (1995) "Theorising Age and Gender Relations." In S. Arber & J. Ginn (Eds.), *Connecting Gender and Ageing – A Sociological Approach*. Buckingham: Open University Press.
- McWilliams, S., & Barrett, A. E. (2014) "Online Dating in Middle and Later Life: Gendered Expectations and Experiences." *Journal of Family Issues*, 35(3), 411–436. doi: 10.1177/0192513x12468437
- Mehta, K. K. (2002) "Perceptions of remarriage by widowed people in Singapore." *Aging International*, 27(4), 93–107.
- Montenegro, X. P. (2003) "Lifestyles, Dating and Romance: A Study of Midlife Singles." Washington D.C.
- Montenegro, X. P. (2004) *The divorce experience: A study of divorce at midlife and beyond*. Washington, D.C.: AARP
- Moore, A., & Stratton, D. (2004) "The 'Current Woman' in an Older Widower's Life." In K. Davidson & G. Fennell (Eds.), *Intimacy in Later Life*. New Brunswick: Transaction publishers.
- Moorman, S. M., Booth, A., & Fingerman, K. L. (2006) "Women's romantic relationships after widowhood." *Journal of Family Issues*, 27(9), 1281–1304. doi: 10.1177/0192513x06289096
- Moustgaard, H., & Martikainen, P. (2009) "Nonmarital cohabitation among older Finnish men and women: socioeconomic characteristics and forms of union dissolution." *The Journals of Gerontology. Series B, Psychological Sciences and Social Sciences* 64(4), 507–516. doi: 10.1093/geronb/gbp024
- Peters, A., & Liefbroer, A. C. (1997) "Beyond marital status: Partner history and well-being in old age." *Journal of Marriage and the Family*, 59(3), 687–699. doi: 10.2307/353954

- Popenoe, D. (1987) "Beyond the Nuclear Family: A Statistical Portrait of the Changing Family in Sweden." *Journal of Marriage and Family*, 49(1), 173–183.
- Regnier-Loilier, A., Beaujouan, E., & Villeneuve-Gokalp, C. (2009) "Neither single, nor in a couple. A study of living apart together in France." *Demographic Research*, 21(4), 75–108.
- Riley, M. W. (1998) "A Life-course Approach: Autobiographical notes." In J. Z. Giele & G. H. j. Elder (Eds.), *Methods in Life-course Research. Qualitative and Quantitative Approaches* (pp. 28–51). London: Sage.
- SCB. (2000–2001) *Skattat antal personer 20–84 år efter åldersklass, samlevnadsform, familjetyp och kön*. Stockholm: SCB.
- SCB. (2013) "Barnafödande i nya relationer" *Demografisk Rapport 2013:2*. SCB: Stockholm.
- Sherman, C. W., Webster, N. J., & Antonucci, T. C. (2013) "Dementia Caregiving in the Context of Late-Life Remarriage: Support Networks, Relationship Quality, and Well-being." *Journal of Marriage and Family*, 75(5), 1149–1163. doi: 10.1111/jomf.12059
- Socialstyrelsen. (2004) "Framtidens anhörigomsorg." Stockholm: Socialstyrelsen.
- Soons, J. P. M., & Kalmijn, M. (2009) "Is Marriage More Than Cohabitation? Well-Being Differences in 30 European Countries." *Journal of Marriage and Family*, 71(5), 1141–1157.
- Steitz, J. A., & Welker, K. G. (1991) "Remarriage in Later Life: A Critique and Review of the Literature." *Journal of Women & Aging*, 2(4), 81–90. doi: 10.1300/J074v02n04_07
- Stevens, N. (2004) "Re-Engaging: New Partnerships in Late-Life Widowhood." In K. Davidson & G. Fennell (Eds.), *Intimacy in Later Life*. New Brunswick: Transaction publishers.
- Stinnett, N., Mittelstet Carter, L., & Montgomery, J. E. (1972) "Older persons' perceptions of their marriages." *Journal of Marriage and Family*, 34(4), 665–670.
- Talbott, M. M. (1998) "Older widows' attitudes towards men and remarriage." *Journal of Aging Studies*, 12(4), 429–449. doi: 10.1016/s0890-4065(98)90028-7
- Trost, J. (1978) "A Renewed Social Institution: Non-marital Cohabitation." *Acta Sociologica*, 21(4).
- van den Hoonaard, D. K. (2004) "Attitudes of older widows and widowers in New Brunswick, Canada, towards new partnerships." In K. Davidson & G. Fennell (Eds.), *Intimacy in later life* (pp. 105–119). New Brunswick: Transaction publishers.
- Vares, T. (2009) "Reading the 'Sexy Oldie': Gender, Age(ing) and Embodiment." *Sexualities*, 12(4), 503–524. doi: 10.1177/1363460709105716
- Vespa, J. (2013) "Relationship Transitions Among Older Cohabitors: The Role of Health, Wealth, and Family Ties." *Journal of Marriage and Family*, 75(4), 933–949. doi: 10.1111/jomf.12040
- Walker, R. B., & Luszcz, M. A. (2009) "The health and relationship dynamics of late-life couples: a systematic review of the literature." *Ageing and Society*, 29(03), 455. doi: 10.1017/s0144686x08007903
- Watson, W. K., & Stelle, C. (2011) "Dating for Older Women: Experiences and

- Meanings of Dating in Later Life." *Journal of Women & Aging*, 23(3), 263–275. doi: 10.1080/08952841.2011.587732
- Zetterberg, H. (1969) *Om sexuallivet i Sverige: värderingar, normer, beteenden i sociologisk belysning*. SOU 1969:2.
- Öberg, P. (2000) "Att åldras i ett estetiserande konsumtionssamhälle – En studie av kroppsbild." *Gerontologiska skrifter*(8).
- Öberg, P. (2004) "Äldres sexualitet – En del av det goda åldrandet." *Äldre i centrum*, 16(3), 10–11.
- Öberg, P. (2013) "Livslopp i förändring." I L. Andersson (Red.), *Socialgerontologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Öberg, P., & Tornstam, L. (1999) "Body Images among Men and Women of different Ages." *Ageing and Society*, 19, 629–644.
- Öberg, P., & Tornstam, L. (2001) "Youthfulness and Fitness – Identity Ideals for all Ages." *Journal of Aging and Identity*, 6(1), 15–29.

Acknowledgement

Forskningsprojektet, "Nya relationer på äldre dar – En kvantitativ enkätstudie" (P11-0909-1), är finansierat av Stiftelsen Riksbankens Jubileumsfond. Författarna, Torbjörn Bildtgård och Peter Öberg, har till alla delar bidragit likvärdigt till projektet (begreppsskapande, forskningsdesign, insamling av data och analys) samt till författande av den här artikeln. Vi tackar Lars Andersson för kommentarer på manuskriptet.

Korresponderande författare

Peter Öberg
Högskolan i Gävle, 801 76 Gävle
Tel: 026-64 82 88, Mobil: 0766-44 43 13
E-post: Peter.Oberg@hig.se

Författarpresentation

Torbjörn Bildtgård är docent i sociologi och lektor i socialt arbete vid Stockholms Universitet. Hans forskning har främst handlat om måltidssociologi och familjegerontologi. I två nuvarande projekt undersöker han (1) intima relationer på äldre dar samt (2) relationen mellan vuxna barn och äldre föräldrar i styvfamiljer, båda projekten mot bakgrund av den senmoderna omstruktureringen av familjen.

Peter Öberg är docent i sociologi, lektor i socialt arbete vid Högskolan i Gävle och Associate editor för *International Journal of Ageing and Later Life*. Hans tidigare åldreforskning behandlar ensamhet, attityder, livshistoria och livslopp – hans nuvarande nya intima relationer på äldre dar samt relationen mellan vuxna barn och äldre föräldrar i styvfamiljer.

Genrestratifiering och massmedias neutralisering av kritiken mot ADHD

Ett kunskapssociologiskt perspektiv

Genre stratification and the mass media's neutralization of the critique of ADHD: A sociology of knowledge perspective

This study examines how the Swedish mass media has dealt with the opposition against the neuropsychiatric diagnosis ADHD (Attention Deficit Hyperactivity Disorder). Drawing on empirical data from eight of the largest newspapers in Sweden (n=778 articles) the study focuses on the scientific controversy of DAMP, 2000–2006. DAMP (Dysfunction in Attention, Motor Control and Perception) is a diagnostic term denoting difficulties similar to ADHD, and which was used in Sweden at the time of the controversy. The study uncovers the ideological role played by the mass media during the DAMP-controversy, and demonstrates the significance of genre. While the spokespersons for DAMP/ADHD were given exclusive and systematic access to the news genre, the forum of fact-production in the mass media, the critics of DAMP/ADHD were confined to arguing and expressing their opinions in the debate genre. Based on the various effects of genre differences a comprehensive analytical tool for the sociology of knowledge, called genre stratification, is developed in the study.

Key words: mass media, scientific controversy, ADHD, genre, DAMP

SEDAN 1990-TALET HAR ett neuropsykiatriskt synsätt, vilket betonar neurologiska och/eller genetiska orsaker till människors psykosociala ohälsa, fått en alltmer framskjutna position i det svenska samhällslivet (t.ex. Hallerstedt 2006). Av särskild betydelse är i denna utveckling diagnosen ADHD (Attention Deficit Hyperactivity Disorder) vars kardinalsymtom utgörs av problem med uppmärksamhet, hyperaktivitet och impulsivitet. Barnläkaren Georg F. Still anses vara den första att beskriva störningen i medicinhistorien vid inledningen på 1900-talet (t.ex. Souminen 2013). Efter hand har användningsområdet för ADHD expanderat (t.ex. Brante 2006). Från att till en början vara en tillståndsbedömning inriktad på barn har ADHD kommit att tillämpas på vuxna (t.ex. Conrad och Potter 2000). Medan ADHD tidigare utgjorde pojkarernas särskilda dysfunktion har diagnosen även blivit relevant för flickor (t.ex. Lassinantti 2014). Vidare har allmänpsykologiska problem med ångest och depression efter hand kommit att ingå i symtombilden för ADHD bredvid samsjuklighet med andra neuropsykiatriska störningar (t.ex. Souminen 2013). Mellan 3–6 procent av skolbarnen och 3–4 procent av de vuxna uppskattas idag lida av ADHD. Diagnosen beräknas framförallt förekomma hos allmänpsykiatriska patienter (drygt 20 procent), personer med missbruksproblem (20–30 procent) och klienter inom kriminalvården (25–45 procent) (Ginsberg och Haglund 2013).

Med hänsyn till dess medicinska och kulturella betydelse är det ett viktigt ämne för kunskapssociologin att undersöka hur ADHD kommit att institutionaliseras i samhället (jfr Stehr och Grundmann 2005; Berger och Luckmann 1967[1966]; Mannheim 1960[1936]). I denna artikel utvecklas ett kunskapssociologiskt perspektiv på hur man inom massmedia behandlat den kritik som riktats mot ADHD. I artikeln presenteras ett grundläggande kunskapssociologiskt analysverktyg som här kallas ”genrestratifiering.” Det neutraliserar kritik genom att tilldela kritiken en lägre epistemologisk status inom massmedia. Då kritiska utsagor mot ADHD förläggs till debattgenren förlänas de statusen som personliga inlägg och åsikter, och inte fakta vilket är fallet inom nyhetsgenren (jfr Fairclough 2001; Börjesson 1999).

Ett kunskapssociologiskt perspektiv på ADHD

Ett kunskapssociologiskt perspektiv betonar att kunskap är socialt, historiskt och kulturellt beroende. Utgångspunkten är därför en annan än inom den traditionella kunskapsteorin, där kunskapens grundval istället utgörs av erfarenheten (empirism) eller tänkandet (rationalism). Enligt kunskapssociologin kan politiska och moraliska uppfattningar, men också de filosofiska och vetenskapliga föreställningar som dominerar under en given tidsperiod, förklaras utifrån sociala faktorer (t.ex. Stehr och Grundmann 2005). Kunskapssociologin blottlägger med detta kunskapens relativa natur. Vad som uppfattas vara verklighet skiftar mellan olika sociala grupper och samhällsformationer. Detta problematiserar objektivismens anspråk på universell giltighet hos normer eller sanningar (t.ex. Mannheim 1960[1936]).

Med betydelse för ett kunskapssociologiskt perspektiv på ADHD har det pekats på psykoanalysens tidigare dominans (t.ex. Brante 2006). Under 1950- och 60-talen var det psykoanalysen som influerade utformningen av psykiatrins auktoritativa handbok i diagnostik, DSM I och II (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders). Beteckningen ADHD används först i DSM III-R, från 1987. De olika DSM-paradigmen tyder på att neuropsykiatrins nuvarande prestige och rätt att tala är villkorad av den sociohistoriska kontexten. Utan aktörers understöd och upprättade kommunikationsvägar får inte neuropsykiatrin några verkningar i människors livsvärld. Detta faktum förstärks ytterligare av att ADHD-diagnosen inte heller idag är globalt förekommande. Istället är tillståndsbedömningen typisk för moderna västerländska samhällen och den psykiatisering av mänskliga livsproblem som utmärker dessa (Cohen 2006). Ett kunskapssociologiskt perspektiv åskådliggör härav det mytiska i en vetenskapshistoria, som anger att evidens på det neuropsykiatriska området i sig förklarar ADHD-diagnosens inflytande i samtiden (jfr Stehr och Grundmann 2005).

Med relevans för kunskapssociologins granskning av de sociala förutsättningarna för kunskap har forskare uppmärksammat massmedias centrala roll som kunskapsarena (t.ex. Moscovici 2008[1961]; Lindblom 1999). Massmedia utgör, framhåller man, en nyckellänk mellan vetenskap och vardag. Det är inom massmedia som vetenskapliga modeller och begrepp typiskt vinner inflytande och förmedlas vidare till allmänheten eller, omvänt, stoppas från dessa möjligheter. Mot denna bakgrund har forskare

även pekat på att massmedia haft en väsentlig betydelse för neuropsykiatriens utbredning. Journalister gör i sina reportage diagnoser som ADHD, ADD (Attention Deficit Disorder), Aspergers syndrom och Tourettes syndrom familjära för gemene man (t.ex. O'Connor *et al.* 2012; Racine *et al.* 2010; Hallerstedt 2006; Börjesson 1999). Massmedia noteras därmed ha bidragit till en ökad självdiagnosticering av neuropsykiatriska diagnoser i samhället: ”Medier är en viktig kanal för spridning av kategorier, och genom att symtomen är så allmänt beskrivna, är det lätt att läsa in dem i barns sätt att bete sig” (Hjärne och Säljö 2008:154).

Skildringarna i massmedia har varit nödvändiga för att kunna transformera ADHD till vad Moscovici (2008[1961]) kallat för en social representation. Sociala representationer utgör den vetenskapliga tidsålderns common-sense kunskap. De anges ha ersatt den tolkningsram som tradition, myter och religioner tidigare tillhandahållit. Sociala representationer är kollektivt delade och ingår i det vanemässiga tänkandet, i normer och attityder för att förklara handlingar och konstruera identiteter. Som social representation har ADHD blivit en förankrad och objektiviserad vetenskaplig kategori i vardagslivet. ADHD utgör därför numera ett naturligt inslag i kommunikationen mellan människor (t.ex. Schmitz *et al.* 2003; Danforth och Navarro 2001; Conrad och Potter 2000).

Av vikt för kunskapsociologin är dessutom det utpekade faktumet att massmedia kan utgöra en arena för kritiker. Dessa framför sociala, psykologiska, pedagogiska, moraliska eller andra alternativa tolkningar till neuropsykiatrien, dess diagnoser och användningen av psykofarmaka (t.ex. Choudhury *et al.* 2012; Horton-Salway 2011; Cohen 2006). I sammanhanget har det lyfts fram att ADHD väcker protester i massmedia. Påståendet att ADHD är barndomens dysfunktion motsägs, pekas det på, av de elementära erfarenheterna att *samtliga* barn betar sig hyperaktivt, impulsivt och ouppmärksam och att det åligger föräldrarna att *uppföstra* dem att handla annorlunda (Cohen 2006:14; se även Oas 2001). Medieforskningens resultat visar på variationer i det utrymme som kritikerna av ADHD haft tillgång till. Dels förekommer det studier som ger belägg för att man varit underrepresenterade jämfört med dem som legitimerat diagnosen (t.ex. Schmitz *et al.* 2003). Dels finns studier som visar på ett större inflytande för kritiker (t.ex. Horton-Salway 2011). Medieforskningen har emellertid saknat ett perspektiv, som klargör vilka strukturella begränsningar som meningssmotståndare till ADHD verkar under och måste beakta när man argumenterar för sina ståndpunkter. Medan man företrädesvis satt fokus på kartläggningen och frekvensen av positiva och negativa attityder, har det inte funnits ett specifikt intresse för frågor om vilken epistemologisk status som kritiken tilldelas i massmedia. Angeläget är därför att närmare studera hur man inom massmedia hanterat oppositionen mot ADHD.

Med denna frågeställning i åtanke är det fruktbart att undersöka mass medias behandling av *den vetenskapsbaserade kontroversen om diagnosen DAMP* som pågick åren 2000–2006 (t.ex. Ekström 2012). Ur svensk synvinkel befinner sig diagnoserna DAMP och ADHD i en historiskt viktig relation till varandra. DAMP (Deficits in Attention, Motor Control and Perception) etablerades ursprungligen 1986 och inne-

bär att man uppvisar samtliga av symtomen på ADHD, men även har problem med motorik och perception (Socialstyrelsen 2002). DAMP förklarades av psykiatriker vara ett folkhälsoproblem och intog tidigare den roll som ADHD har i Sverige idag. I denna artikel används termerna DAMP och ADHD som synonyma. Vidare är de meningsskiljaktigheter som uppkommit kring DAMP-diagnosen ovanligt intensiva. I teoretisk mening relaterar det till att det här rör sig om en kontrovers (jfr Brante och Norman 1995). Liksom är fallet för andra kontroverser uppfattas omfattande socio-politiska förhållanden stå på spel. Det figurerar även ett stort antal aktörer som hängivet engagerar sig i ett flertal relaterade spörsmål. Att det uppkommit en DAMP-kontrovers har också betydelse ur urvalssynpunkt. Det förekommer inte någon annan tidsperiod som ägt rum inom ett närbeläget avstånd från nutiden, och där motståndet mot psykiatrin haft så tydliga och ihållande uttryck inom svensk massmedia (jfr t.ex. Börjesson 1999).

Med ett kunskapssociologiskt perspektiv som bidrag syftar denna artikel till att påvisa förekomsten och betydelsen av, vad som här benämns, *en massmedial genrestratifiering* vid hanteringen av motståndet mot diagnosen ADHD. Fokuseringen på ”genre” relaterar till att kulturen tillhandahåller olika former för att producera socialt liv (t.ex. Fairclough 2001). Genrer styrs av regler för vad som är möjligt att påstå och vilka anspråk som kan göras. Det innebär att det i detta sammanhang är av mindre intresse vilka substantiella argument som framförts i kontroversen om DAMP. Istället riktas uppmärksamheten mot var någonstans utsagorna presenteras inom massmedia. Liksom exempelvis policygenren, intervjugenren eller försäljningsgenren har sina särskilda villkor, är differenser som rör nyhets- och debattgenren hos en tidningsartikel av väsentlig epistemologisk betydelse. Det är på nyhetssidorna som realiteter och sakförhållanden presenteras, medan det på debattsidorna i högre utsträckning handlar om åsikter och tröta (jfr Fairclough 2001; Börjesson 1999). Utestängning från nyhetsgenrens faktaproduktion neutraliserar därför de utsagor som formuleras genom att göra dem subjektiva och mindre trovärdiga.

Vidare belyser termen ”stratifiering” att det förekommer en systematisk orättvisa. Med utgångspunkt från totalt åtta av de största svenska dags- och kvällstidningarna argumenteras i detta sammanhang för att kontroversen om DAMP, utöver sina explicita meningsskiljaktigheter, inrymmer redan etablerade vägar för samhällelig institutionalisering (jfr Mazur 1981). Genom skillnader vid behandlingen av de olika vetenskapslägren på nyhets- och debattsidorna framhålls att denna tvist inte utmärks av ovisshet. Istället måste DAMP-kontroversen förstås som ett reglerat fenomen med på förhand givna förutsättningar och upplösning som gynnat utbredningen av ADHD. Sammanfattningsvis framhävs i denna artikel att massmedia, generellt sett, inte endast är *en öppen arena för diskussion* utan också *en sluten arena för kunskapsproduktion*.

Genrestratifieringen är intimt relaterad till det kunskapssociologiska ideologibegreppet. I sin klassiska analys förstår Mannheim (1960[1936]) ideologier som tanke-system som representerar sociala gruppers intressen. Socialismen, det tanke-system som arbetarklassen företräder, hävdas av Mannheim vara lika ideologiskt som överklassens tanke-system, konservatismen. Båda är inriktade på att ta tillvara den egna

gruppens dispositioner och önskemål. Enligt Mannheim (1960[1936]:30–49) präglas vidare ett ideologiskt tänkande av en kollektiv omedvetenhet. Människor är ovilliga att rannsaka sig själva och erkänna de sociala intressen som underbygger deras verklighetsuppfattning. Det tillhör därför kunskapssociologins uppgift att demaskera tanke-system som är ideologiska. I föreliggande studie hävdas massmedia vara en ideologisk arena. Det betyder att massmedia gynnar en social gruppering med olika aktörer som har professionella, ekonomiska eller andra intressen av att ADHD etableras i samhället (jfr Cohen 2006). Påståendet avser emellertid inte att massmedia medvetet upprättat en särskild agenda. I överensstämmelse med Mannheim ideologianalys är genrestratifieringen inom massmedia främst att betrakta som rutinartad och aningslös.

Det kan slutligen noteras att den här presenterade ansatsen divergerar från forskningen om vetenskapsbaserade kontroverser. Denna gren har i ringa utsträckning undersökt de ojämlika förutsättningar som kontrahenter har vid tillträdet till nyhets- och debattgenren inom massmedia. I studier av vetenskapsbaserade kontroverser som ägt rum inom massmedia rörande exempelvis miljöfrågor (Brier 2006), införandet av nya teknologier (Mazur 1981), mänsklig kloning (Alcibar 2008), posttraumatisk stress (Armstrong och Oltunji 2009), kärnkraft (Brante 1984), MMR-vaccin (Rundblad *et al.* 2006), elöverkänslighet (Brante och Norman 1995) eller, för den delen, diagnosen DAMP (Ekström 2012) har därför frågor som rör genrestratifiering och dess effekter inte uppmärksamats. Kontroversforskningens fokus har istället varit på andra spörsmål. Exempelvis har man visat att massmedia ofta underblåser och utgör impulsgivare till vetenskapsbaserade kontroverser. Massmedia anses då framhäva det dramatiska i konflikterna mellan forskare (t.ex. Mazur 1981). Annan forskning presenterar ingående de argument som förs fram under en kontrovers i massmedia och kommer med förslag på hur meningsmotsättningarna kan överbryggas (t.ex. Brante och Norman 1995). Kontroversforskare har också belyst vilka retoriska strategier som aktörer använder i massmedia för att övertyga allmänheten (t.ex. Rundblad *et al.* 2006). Vidare har forskare studerat kommunikationen mellan olika forskarläger och åskådliggjort hur olika kontroversgrupperingar inom massmedia bildar slutna sällskap med särskilda koder (t.ex. Brier 2006). Föreliggande artikel om genrestratifieringen utgör ett kompletterande bidrag till förståelsen av vetenskapsbaserade kontroverser.

Metod och material

Denna studie är en kvantitativ innehållsanalys av tidningsartiklar som rör den svenska DAMP-kontroversen. Det innebär att intresset är riktat mot förekomsten av olika typer av meningsbärande kategorier, vilket både inkluderar frekvenser inom och mellan kategorier (t.ex. Lindblom och Torres 2011). Studien baseras först och främst på data som rör genre (figureerar utsagorna om DAMP i en nyhetsartikel eller en debattartikel?) vilken utgör en primär kategori i kontroversanalysen. Vidare belyser studien även genrekategorins betydelse i relationer till data som rör aktörens identitet (vilken vetenskaplig, professionell eller annan tillhörighet har den som yttrar sig om DAMP?); attityd (legiti-

meras eller ifrågasätts DAMP som diagnos?); tid (under vilken period uttalas något som rör DAMP?); tema (vilket ämne som rör DAMP yttrar man sig om?); barn-föräldrarelationen (har barnet själv utrymme att tala om sin DAMP-diagnos eller är det föräldrarna som talar om barnet?); förälderns genus (är det modern eller fadern som yttrar sig om barnet som diagnosticerats med DAMP?); samt det diagnosticerade barnets genus (är barnet som lider av DAMP pojke eller flicka?).

För att kunna gå systematiskt till väga vid undersökningarna av kategorierna har en kodbok nyttjats. Här redovisas de principer som används vid kodningen av materialet. Kodningsprinciperna har i studien utgjort viktiga redskap för att kunna fastställa en huvudkod; exempelvis den aktör som får störst utrymme att uttala sig i en intervju. Vid avgörandet av huvudkoden användes kvantitativa mått där förekomsten av antalet spaltmillimeter för varje kod i en tidningsartikel beräknades och jämfördes (t.ex. Lindblom och Torres 2011). Kodningen registrerades för att bearbetas i SPSS. Resultatet har presenterats i frekvens- och procenttabeller.

Operationaliseringen av genre-kategorin sammanfaller i studien huvudsakligen med en artikels placering i tidningen (jfr Fairclough 2001). Nyhetsgenren inbegriper artiklar som författats av journalister med syftet att informera om exempelvis forskningsrön, dagsaktuella händelser och människors livssituation. Debattgenren innefattar artiklar med tyckande eller argumenterande inslag såsom insändare, kolumner, recensioner och ledare vilka författats av journalister eller av för massmedia externa aktörer. Denna bestämning har vållat få problem vid analysen av tidningsmaterialet. Ändå bör det klargöras att de gränfall som förekommer har klassificerats enligt det uppställda kriteriet. En artikel där t.ex. en psykiatriker informerar om DAMP och skriver under med sitt namn har således kodats som debattartikel. Utöver faktumet att den egenförfattade artikeln i typfallet är placerad på en debattsida i tidningen, positionerar sig också psykiatrikern karaktäristiskt i DAMP-kontroversen. Psykiatrikern blottlägger då sitt personliga ställningstagande som debattör, vilket inte är fallet när denna informerar i en nyhetsartikel.

Urvalet i studien innefattar svenska dagstidningar med en omfattande offentlig spridning. Det innebär att det som skrivits om DAMP-diagnosen i Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet, Göteborgsposten, Sydsvenska Dagbladet Snällposten, Helsingborgs Dagblad samt Nerikes Allehanda kommit att ingå i undersökningen. Dessa uppvisar samtliga en daglig upplaga på över 50 000 exemplar (enligt uppgifter från Mediekompassarkivet 2012). Av samma skäl har tidningsartiklar från de två största kvällstidningarna, Aftonbladet och Expressen, inkluderats. Urvalet av dags- och kvällstidningar är även pragmatiskt grundat. Mediearkivets databas, varifrån tidningsmaterialet hämtats, tillfredsställer i nämnda fall kravet på att tillhandahålla artiklar fr.o.m. år 2000 då DAMP-kontroversen inleddes. Med målsättningen att inbegripa samtliga tidningsartiklar som handlar om DAMP kom Mediearkivets söksystem att användas för tidsperioden 2000–2006. Efter att dels ha gallrat bort dubletter och artiklar som inte berör ämnet, dels ha kompletterat med artiklar av relevans som inte fångats upp av sökningen, identifierades totalt 778 artiklar. Dessa utgör studiens empiriska material.

Genrestratifieringen inom massmedia

Ovan introduceras studiens teoretiska och forskningsmässiga fokus samt dess metodologiska ansats. I följande avsnitt presenteras empiriska belägg för förekomsten av fenomenet genrestratifiering och dess betydelse för att förstå DAMP-kontroversen. Genrestratifieringen neutraliserar i det studerade materialet kritik genom, vad som kallas, ”diagnostisk objektivisering,” ”diagnostisk objektivisering och tematisk kontroll,” ”diagnostisk objektivisering och upprätthållande av expertrollen,” ”diagnostisk objektivisering och moralisk oskuld” och ”diagnostisk objektivisering och temporal kontinuitet.” Först ska emellertid en kontextuell bakgrund till DAMP-kontroversen ges.

DAMP-kontroversen – en försvenskad strid om ADHD

En av de främsta kritikerna av diagnosen DAMP, skolläkaren Leif Elinder, kom vid ett tillfälle att karaktärisera kontroversen om DAMP som ”en strid på liv och död mellan två falanger” (GP 5/3-2003). DAMP-kontroversen var en utdragen vetenskapsbaserad dispyt vilken var som mest intensiv under åren 2000–2006 och som pågick på flera olika nivåer. På vetenskapsdisciplinär nivå ställdes sociologi mot neuropsykiatri. På förklaringsnivån kom kultur, klass och kön att utgöra en motpol till biologisk determinism. På en moralisk nivå uppstod oenigheter mellan dem som hänvisade till föräldrars ansvar och föräldrars oskuld. På en juridisk nivå sattes en lagstadgad rätt att granska forskning i kontrast till rätten till patientsekretess. På en politisk nivå förekom konflikter mellan programmatiska krav på skolans demokratisering och skolans segregering. DAMP-diagnosen utgjorde vid tiden för kontroversen en kulturell nymodighet och var namnet på allas läppar. Inom massmedia talade man, förutom om DAMP, bland annat om ”damp-människan,” ”damp-kulturen,” ”damp-mam-mor,” ”damp-barn,” ”damp-forskning,” ”damp-symtom,” ”damp-team,” ”damp-konsulenter” och ”damp-teorin.” Bland ungdomarna använde man uttryck som ”damp-pig,” ”damp-tempo” och ”damp-varning.”

I svenska medier kan det kontinuerligt sägas ha förekommit en viss schism om neuropsykiatrisk diagnostik (t.ex. Hallerstedt 2006). Det finns emellertid en viktig skiljelinje mellan den tidsperiod som här sätts i centrum, åren 2000–2006, och tiden på 1990-talet. Med ett mindre antal kritiska aktörer (t.ex. Börjesson 1999) utgjorde de tidigare meningsutbytena främst en intern medicinsk angelägenhet. Vredgade patienter kunde framföra att deras neuropsykiatriska problematik beskrivits bristfälligt av läkare som sedan svarade på angreppen. Samtidigt formulerades de professionellas egen diagnoskritik ofta i medicinska facktidsskrifter som Läkartidningen och Medicinsk tidskrift (t.ex. Ekström 2012). Vid millennieskiftet inträffar en förändring. Det är vid denna tid som sociologen Eva Kärfve, på kultursidan i Sydsvenskan, kommer att diskutera den vetenskapliga giltigheten och de praktiska konsekvenserna av DAMP. Med Kärfves kritik inleds en kontrovers i massmedia som även engagerar den breda allmänheten. Först under 2006 finner vi indikationer på att motsättningarna om DAMP avtar med färre debattinlägg om diagnosen. DAMP-kontroversen har i omfattning och intensitet heller inte upprepats av senare diskussioner.

Tabell 1

Proportionen tidningsartiklar som handlar om DAMP samt DAMP och ADHD (n=778)

Handlar enbart om diagnosen DAMP	37.4%
Handlar både om diagnoserna DAMP och ADHD	62.6%
Totalt	100%

Som kan utläsas av tabellen ovan omfattar DAMP-kontroversen i massmedia inte enbart DAMP utan också diagnosen ADHD. Även om det under den studerade perioden förekommer artiklar som uteslutande hänvisar till DAMP (37.4%) är det vanligare att man sätter fokus på DAMP tillsammans med ADHD (62.6%). I tidningsmaterialet är konstruktionerna DAMP/ADHD och ADHD/DAMP typiska. Snedstreckat blottlägger det viktiga faktumet att DAMP och ADHD genomgående används som terminologiskt synonyma eller utbytbara med varandra. När fem ledande psykiatriska experter, i en samförfattad debattartikel, ska klargöra vad DAMP innebär framhålls därför diagnosens nära släktskap med ADHD-begreppet (GP 9/9-2000). Vid ADHD har man ”stora svårigheter vad gäller uppmärksamhet, aktivitetsreglering, ut hållighet och impuls kontroll” vilket också gäller för DAMP, som därtill utmärks av ”svårigheter att kontrollera motorik och samordna sinnesintryck.” Samtliga personer med DAMP lider följaktligen definitionsmässigt också av ADHD (se även Socialstyrelsen 2002:37–38).

Vad beträffar DAMP-diagnosens auktoritet som tillståndsbedömning bör man skilja på en tidig period, 2000–2001, och en senare, 2002–2006, i kontroversen. I den tidiga fasen understryker de psykiatriska experterna, såsom man gjort under 1990-talet, att DAMP är ett av de viktigaste förebuden till allvarlig psykisk sjukdom och psykosocial missanpassning för både barn och vuxna (GP 9/9-2000). I den senare fasen kommer DAMP-diagnosen att förlora denna roll. Socialstyrelsen (2002) publicerar då ett styrande kunskapsdokument som istället rekommenderar att ADHD begagnas som generell beteckning. DAMP-diagnosen, vilken används i Sverige och Danmark samt i mindre utsträckning i Norge och England (t.ex. Hjärne 2006), presenteras i dokumentet som en underkategori till det mer internationellt accepterade ADHD-begreppet. Trots Socialstyrelsens agerande kunde emellertid inte DAMP-kontroversen stängas (jfr Brante och Norman 1995). Ett viktigt skäl är härvidlag den DAMP-praktik som redan vuxit fram i skola, vård och försäkringssystem och där ADHD-begreppet spelar en mindre roll (jfr t.ex. Hjärne 2006). Mer allmänt måste vi räkna med en fördröjningseffekt i det kollektiva svenska medvetandet där främst termen DAMP, och inte ADHD, etablerats. *DAMP-kontroversen kom därför under de kommande åren, liksom tidigare, att förbli den form som motståndet mot ADHD och dess roll som folkhälso problem skulle ta i Sverige.*

I denna artikel presenteras tesen att massmedia fungerat som en ideologisk arena som gynnat språkrören för DAMP-diagnosen under kontroversen. Skälen till att det-

ta inte synliggjorts tidigare (se t.ex. Svenaeus 2013; Ekström 2012; Gornall 2007) är flera och bottnar i svårigheter med att utläsa någon tydlig orientering i massmedias agerande. Kontroversens tidliga utsträckning – den kom redan under sitt aktuella förlopp att kallas ”en av landets mest segslitna vetenskapliga konflikter” (SvD 12/5-2004) – ger omedelbart stöd åt föreställningen att massmedia handlat opartiskt och öppet. Att kritikerna av DAMP under lång tid fått plats att göra sina röster hörda bekräftar med andra ord att någon bias inte förekommit. På individnivå styrks vidare denna bild av att meningsskiljaktigheterna mellan Eva Kärffe och psykiatrikern Christopher Gillberg, som var kontroversens huvudpersoner, enbart kunnat fortgå om båda fått inflytande inom massmedia. Inom psykiatrikerkåren kom man också kontinuerligt att anse sig vara missgynnad. Psykiatriker talade om ”den flathet” som finns i mediavärlden när man ger Eva Kärffe ”precis hur mycket utrymme som helst” (GP 9/9-2000). Slutligen utspelades under DAMP-kontroversen flera spektakulära konflikter varav en skulle resultera i förstörelsen av det svenska forskningsmaterialet om DAMP. Detta underbygger ytterligare upplevelsen att diagnosens kritiker fått betydande möjligheter att yttra sig.

Diagnostisk objektivering

Massmedias förutsatt neutrala, eller rentav kritikervänliga, roll kan emellertid problematiseras med utgångspunkt från de olika genrer som kritiker och språkrör fått tillgång till när man positionerat sig under DAMP-kontroversen. Som tidigare nämnts är det sociala tillträdet till *nyhetsgenren* centralt då det möjliggör andra anspråk på kunskap än vad som är fallet inom *debattgenren*. Det är inom nyhetsgenren som faktagruppen i massmedia äger rum (jfr Fairclough 2001; Börjesson 1999). I nedanstående tabell presenteras en kvantitativ undersökning som belyser hur attityderna till DAMP-diagnosen fördelats på nyhets- respektive debattsidorna under kontroversen. Legitimerande artiklar uttrycker att människor lider av DAMP. Ifrågasättande artiklar uttrycker sociala, psykologiska, pedagogiska, moraliska eller andra alternativa tolkningar till att människor diagnosticeras med DAMP. Legitimeringen/Ifrågasättandet kan vara uttalat eller outtalat, avse olika ämnesområden och röra DAMP-diagnosen som sådan eller den befolkningsmängd som lider av DAMP.

Tabell 2

Attityd till DAMP-diagnosen på nyhets- och debattsidorna (n=778)

Attityd	Genre		Totalt
	Nyhetsartikel	Debattartikel	
Ifrågasätter DAMP som diagnos	6.1%	44.3%	20.8%
Legitimerar DAMP som diagnos	68.6%	43%	58.8%
Uttalar sig inte/Oklart ställningstagande	25.3%	12.7%	20.4%
Totalt	100% (478)	100% (300)	100% (778)

Tabellen demonstrerar att språkrören för DAMP haft ett större utrymme att uttrycka sin uppfattning. Totalt legitimerar 58.8% av samtliga artiklar DAMP-diagnosen medan 20.8% ifrågasätter diagnosen. I tabellen redovisas också artiklar som kodats som ”Uttalar sig inte/Oklart ställningstagande” vilka anger att otydligheter i attityd förekommer. Detta är en kategori som vi i kommande resultatredovisningar ska bortse ifrån för att tydligare kunna urskilja mönster i materialet. Som vi vidare kan se är andelen debattartiklar som ifrågasätter respektive legitimerar DAMP-diagnosen jämnt fördelad under perioden. Det är t.o.m. en liten övervikt för de kritiska artiklar som publicerats (44.3% jämfört med 43%). Däremot framkommer en betydande skillnad när vi undersöker nyhetssidorna, där andelen artiklar som legitimerar DAMP-diagnosen är 68.6% medan 6.1% av nyhetsartiklarna är ifrågasättande. I faktiska tal är 328 nyhetsartiklar legitimerande och 29 ifrågasättande. Undersökningen ger belägg för förekomsten av en genrestratifiering. Medan DAMP-diagnosens språkrör systematiskt fått tillgång till nyhetsgenren har kritikernas utrymme begränsats till debattgenren.

Påståendet att det föreligger en systematisk orättvisa föranleder att problemet med så kallad ”success rate” beaktas. I ett redan redigerat material (vilket tidningsmaterialet är) kan vi exempelvis inte veta hur många individer som faktiskt försökt, men inte fått tillträde att debattera i massmedia. Även om vi inte känner till omständigheterna utanför materialet finns det dock tillgång till data om journalistkåren vilket kastar visst ljus över frågan. Journalisten utgör ju den aktör som genre-formar och genre-selektar artiklar i massmedia. Därför undersöktes samtliga ifrågasättande och legitimerande artiklar om DAMP-diagnosen som journalister författat (n=427). Med detta underlag beräknades andelen ifrågasättande artiklar i relation till genre. Resultatet visar att det är drygt sex gånger (6.2) vanligare att de debattartiklar journalister författar ifrågasätter DAMP-diagnosen, än vad det är att nyhetsartiklarna (som samtliga författats av journalister) ifrågasätter DAMP-diagnosen. Detta förstärker tesen att det förekommer en genrestratifiering.

På debattsidorna framträder under DAMP-kontroversen Eva Kärfve som en centralfigur. Redan under senhösten 1999 deltar hon, i vad som kommer att utgöra upprinnelsen till kontroversens utbrott, i en debatt med psykiatrikern Sten Levander om

beläggen för hjärnsador hos DAMP-diagnostiserade (SDS 18/11-1999). Kärfve ska i ett senare sammanhang konkludera att ”vetenskaplig argumentation är uppenbarligen inte en neuropsykiatrisk gren” (GP 22/10-2000). Hon har då hunnit med åtskilligt fler meningsutbyten med psykiatriker och medverkat till att väcka en kritisk opinion mot DAMP-diagnosen. Denna rörelse förstärks ytterligare av Kärfves kommande debatter med journalister, föräldrar till drabbade barn och diagnostiserade.

Viktigt för DAMP-kontroversens intensifiering är även Kärfves bok *Hjärnsnöken – DAMP och hotet mot folkhälsan*. Boken publiceras parallellt mellan replikskiftena i september månad år 2000. Titeln utgör en parafraisering på en programmatisk deklARATION från Christopher Gillberg, som är professor i neuropsykiatri och ledande svensk forskare på ämnesområdet. Gillberg hade framfört uppfattningen att DAMP utgör ”Sveriges största hot mot folkhälsan” och att vård- och utbildningsinstitutioner behöver omorganiseras för att fånga upp de drabbade (DN 20/3-1997). *Hjärnsnöken* kommer att recenseras i samtliga av de åtta dags- och kvällstidningar som ingår i denna studie. I granskningarna kan det framhållas att bokens idéer är kontroversiella. Det uttalas också att det inte finns anledning att acceptera allt som står i den (SvD 14/9-2000). Bedömningarna är emellertid framförallt uppskattande. En neuropsykologisk fackexpert uttrycker exempelvis sitt tydliga bifall: ”Jag instämmer i hennes grundläggande kritik av de neuropsykiatriska diagnosernas begreppsmässiga svagheter och av deras alltmer tygellösa tillämpningar” (SDS 5/10-2000). Typiskt är vidare att de journalister som avger omdöme om *Hjärnsnöken* anser den vara en socialpolitiskt viktig bok med angelägna spörsmål om neuropsykiatriens ökade inflytande i samhället. I flera av recensionerna lyfts även Kärfve fram som en föredömlig forskare:

Är det något det här lilla landet saknar så är det forskare och lärda som använder sin kompetens i samhällsdebatten. De flesta som gör utspel prålar bara med sin auktoritet för att prängla ut diverse ideologiskt mischmasch. Därför känns det extra lustfyllt att ta del av hur sociologen Eva Kärfve med vetenskaplig brio angriper DAMP-bluffen (GP 24/9-2000).

Jämsides med att DAMP-diagnosen utsätts för kritik i den offentliga debatten pågår ett förlopp på nyhetssidorna vilket inte alls gör något väsen av sig. Skeendena här blottlägger istället en utestängning av kritiken. *Inom nyhetsgenren och dess privilegierade kunskapsanspråk framställs DAMP som fakta. Utan krav på argumentation informeras att barns och vuxnas hälsoproblem är en objektiv neuropsykiatrisk verklighet.* Ett uttryck för den diagnostiska objektiveringen är att DAMP naturaliseras och beskrivs som en materiell realitet som kan avläsas i människors kroppar och rörelser (jfr Moscovici 2008[1961]). Att lida av DAMP jämföras med att lida av fysiska åkommor som ”allergi eller nedsatt syn” (GP 27/1-2003), ”diabetes” (DN 9/5-2001), ”ett osynligt handikapp” (NA 2/10-2004) eller ”ett funktionshinder” (EXP 31/1-2006) i paritet med att vara rullstolsbunden. Objektiveringen framträder också i den informerande visuella kommunikation som fyller nyhetsartiklarna (jfr Fairclough 2001). Påståenden om DAMP redovisas som obestridliga genom an-

vändningen av rutor, rubriker och bilder. En artikel (EXP 17/11-2001) handlar om en kvinna i 30-årsåldern med neuropsykiatriska svårigheter. Under en rubrik med stora bokstäver där det står "FAKTA/DAMP/ADHD" bifogas i artikeln en informationsruta:

Diagnosen DAMP innebär en kombination av olika problem. Svårigheter med koncentrationen, klumpig motorik och inlärningsproblem är vanliga. Många har dyslexi. DAMP står för dysfunktion i fråga om aktivitetskontroll, motorik-kontroll och perception. Tidigare användes termen MBD. I USA dominerar begreppet ADHD ("Attention Deficit Hyperactivity Disorder"). Enligt svenska studier har drygt fem procent av barnen i sex-sjuårsåldern DAMP. Svår DAMP förekommer hos ungefär en och en halv procent.

Ett annat signum på objektiveringen av DAMP-diagnosen utgör omdiagnosticeringarna av personer med traditionella psykiatriska avvikelser. Detta gäller exempelvis dem vars problem tidigare beskrivits med diagnostiska termer som psykopati, bipolär störning, ångesttillstånd, borderline, depression, schizofreni och narcissism. Vad forskningen visar är att det förekommer mångtaliga fall som felbedömts och egentligen lider av DAMP/ADHD (DN 11/6-2006). DAMP-diagnosen går att ställa på personerna genom att tillämpa den nyvunna kunskapen om "bokstavs barn" och "bokstavsvuxna" (HD 24/4-2006).

Vanligt i nyhetsreportagen är slutligen successtorys (jfr Börjesson 1999). Det handlar om framgångshistorier om de diagnosticerades liv som intygar att DAMP är en biografisk verklighet. I en av berättelserna (SDS 20/10-2000) beskrivs en vuxen kvinna, Chasmine, som lidit av psykiska problem under hela sitt liv. Chasmine har genom sitt trotsiga humör och svårigheter att sköta vardagliga sysslor kommit att uppfattas, både av sig själv och andra, vara jag-svag och emotionellt omogen. Så är dock inte fallet längre: "Idag vet Chasmine att hon har DAMP. Sedan hon fick diagnosen och började medicinera bedöms hon av sin läkare som känslomässigt stabil och välfungerande." Chasmine bekräftar även själv läkarens utlåtande. Insikten att hon lider av DAMP skildras i artikeln som en epifanisk upplevelse, vilken innebär vändpunkten till ett nytt liv (jfr Hellberg 2006).

Diagnostisk objektivering och tematisk kontroll

Ovan har det givits en första inblick i materialet med empiriska belägg för, och illustrationer av, genrestratifieringen. För att fördjupa förståelsen av genrestratifieringens uttryck och effekter kan vi även undersöka hur man inom massmedia behandlat de teman som förekommer i kontroversen. Då vi här är intresserade av hur motståndet mot DAMP-diagnosen hanterats, kan det konstateras att det totalt förekommer sju teman i tidningsmaterialet där man riktat kritik mot diagnosen. Med DAMP-kritiken som utgångspunkt ska vi börja med att beskriva dessa teman. Sedan studeras det genomslag som kritiken fått på nyhets- och debattsidorna.

Inledningsvis har vi temat *DAMP och vetenskaplig hållbarhet*. Det innefattar frå-

gor om det forskningsstöd som finns för DAMP-diagnosen. En vanlig kritik berör vad som uppfattas vara orimliga psykiatriska prognoser om hur många barn som lider av DAMP. Det framförs att psykiatrikernas bedömningar varierar mellan 4% och 10% av barnen med konsekvenser för hundratusentals svenska pojkars och flickors framtid. Faran i psykiatrikernas prognoser förstärks också av att det anses saknas forskningsbevis för att DAMP-diagnosen uppkommer genom hjärnskador. Kritiker framför att faktiskt avläsbara deformiteter på hjärnan, hos exempelvis cp-skakade och offer för skullskador, ger helt andra symtombilder än oregerlighet, uppmärksamhetsstörningar och motorisk oro. Vidare anser kritiker att sociokulturella miljöbetingelser bättre kan förklara DAMP/ADHD-liknande beteenden. Barnens omgivning, både i hem och skola, när det gäller över-stimulans, uppskruvat tempo, hög ljudnivå och långvarigt tittande på flimrande televisions- och dataskärmar, lyfts fram. Dessutom pekar man på att DAMP-diagnosen både är klass- och könsrelaterad och företrädesvis berör pojkar/män ur socialgrupp tre.

Ett annat tema är *DAMP och medicinering* och handlar om användningen av psykofarmaka. Kritiker varnar här för att det förekommer en accelererande användning av DAMP-mediciner hos barn vilket riskerar att skada delar av en växande generation. Som stöd för sin oro pekar kritiker på att DAMP-preparat som Ritalin och Concerta är narkotikaklassade, innehåller amfetamin och ger allvarliga biverkningar. Dessutom framför man att medicineringen skapar ett beroende. Utagerande barn och ungdomar som inte lärt sig att uttrycka sina känslor och har dålig kontakt med vuxna kan förledas in i ett missbruk. Roten till det onda, understryker kritiker, ligger i att allmänläkare och psykiatriker lättvindigt skriver ut medicinerna. Samtidigt framhäver man att det finns betydande ekonomiska intressen hos läkemedelsföretagen att barn och vuxna medicineras. Bekräftelse på detta får man bland annat av att den neuropsykiatriska intresseorganisationen Attention ses sponsras av läkemedelsföretagen Eli Lilly, Janssen-Cilag, Pfizer och Bristol-Myers Squibb Company.

Ytterligare ett tema är *DAMP och skolan* vilket särskilt behandlar utbildningsfrågor inom grundskolan. Kritiker framför i detta sammanhang att DAMP-diagnosticeringen medför en segregering av eleverna. Istället för att upprusta skolan, i syfte att säkerställa att samtliga elever ska få plats, placeras diagnosticerade barn vanligen i särskilda skolor eller undervisningsgrupper där de utestängs från den gängse skolgången. Kritiker menar också att nedskärningarna i skolan strukturellt hänger samman med att bråkiga och rastlösa elever kan diagnosticeras med DAMP. Utvecklingen i skolan, framhåller man, har utmynnat i längre skoldagar, sämre fritidshem, större barn- och elevgrupper, tröttare och nerkörda lärare och en orealistisk kravbild på eleverna. Detta drabbar särskilt barnen från studieovana familjer menar man. Kritik riktas också mot att elever i behov av extra stöd i skolan måste få en DAMP-diagnos, som man uttrycker det, för att erbjudas den hjälp som man enligt lagstiftningen redan har rätt till.

Vidare finner vi temat *DAMP och sjukvården*. Detta sätter fokus på organisationen av och inriktningen på vårdarbetet. Här anför kritiker att det inte finns några gemensamma riktlinjer inom vården för hur en DAMP-utredning ska göras. Det saknas också, menar man, rekommendationer för vilken behandling som ska ges. Följden är,

enligt kritiker, att bedömningarna av vad som är normalt spring i benen, slarv och ouppmärksamhet varierar i landet. Bostadsorten kan därför helt avgöra om barn och vuxna diagnostieras med DAMP. Problemet förvärras vidare, framhåller kritiker, av att vårdens metoder för att fastställa DAMP är bristfälliga. DAMP sägs vara en medicinsk åkomma. Ändå baseras DAMP-diagnosen, konstaterar man, enbart på bedömningar av beteendet utan att diagnosen går att avläsa i t.ex. ett blodprov eller med en hjärnmagnetkamera. Mot denna bakgrund framförs också kritik mot den neuropsykiatriskt orienterade omorganisation av vårdapparaten som äger rum. På bekostnad av människor med svår psykisk sjukdom, menar kritiker, läggs allt större vårdresurser med orätt på att utreda diskutabla problem med DAMP/ADHD.

Ett annat tema utgörs av *DAMP och biografiska erfarenheter*. Det är inriktat på upplevelser av att leva med DAMP till vardags och i arbetslivet. Från kritiker framförs att DAMP-diagnosen medför en stämpling. Barn som får diagnosen erfar, anser man, att de livsproblem som förekommer beror på dem själva. Pojkar och flickor med DAMP nedvärderar därför det egna jaget och ser sina tankar, känslor och beteenden som avvikande. Eftersom diagnosen vidare är oåterkallelig, man blir inte friskförklarad från DAMP, cementeras skammen och mindervärdet till att bli en livslång upplevelse av att vara utanför. Kritiker lyfter även fram andra negativa konsekvenser som följer av den utpekade stämplingen. Barnet kan, hävdas det, utsättas för mobbning och social isolering beroende på sin diagnos. Dessutom sjunker omgivningens förväntningar på barnets möjligheter att utvecklas och självständigt klara av saker. Senare i livet som vuxen, menar kritiker, utgör DAMP-diagnosen ett hinder när man är arbetssökande, tecknar försäkringar eller önskar ta körkort.

Vidare har vi temat *DAMP och kriminalitet*. Det fokuserar på våldsbrott och sexuella övergrepp relaterade till diagnosen. En känslig fråga som kritiker riktar in sig på gäller psykiatrikers påstående att barn som lider av DAMP, har en biologiskt given benägenhet att vara sexuellt utåtagerande och uttala sexuellt vågade saker. Enligt psykiatrikerna kan barnen därför anklaga familjemedlemmar för sexuella övergrepp trots att sådana inte har begåtts. Samtidigt framför psykiatriker att barn med DAMP löper en större risk än andra barn att utsättas för verkliga sexuella övergrepp. Kritiker hävdar att sammankopplingen av incestanklagelser med barns konstitutionella benägenhet att ljuga är moraliskt betänklig. Vi lever, sägs det, i en pedofil tid då barn ohämmat kan sexualiseras på en offentlig scen. Dessutom menar kritiker att psykiatrikernas resonemang är ohållbara. Det är exempelvis uppväxten i dysfunktionella familjer och inte genetiken som förklarar den större frekvensen av sexuella övergrepp på barn med DAMP, framhåller man.

Slutligen finner vi temat *DAMP och juridiska spörsmål*. Det inbegriper de forskningsetiska frågor som uppkommit i samband med diagnosen. Av särskild betydelse utgör här den händelse då tre medlemmar ur Christopher Gillbergs forskargrupp, i maj 2004, förstör 22 hyllmeter med forskningsdokument om barn med DAMP. Detta sker efter att kritiker upprepade gånger givits rätt av domstol att granska materialet. Från kritikerhåll misstänker man oegentligheter relaterade till den så kallade Göteborgsstudien från 1977 där ett hundratal sjuåriga barn undersöktes för DAMP. An-

klagelserna för forskningsfusk berör de fem uppföljningsstudier som gjorts av barnens framtid tills dessa blivit 22 år gamla. Det pekas på att bortfallet i studierna är ytterst lågt. Medan runt 30–70% av deltagarna normalt hoppar av i medicinska populationsstudier är bortfallet endast omkring 10% i den sista uppföljningsstudien. Dessutom framförs det att antalet deltagande barn med tiden stiger, vilket ytterligare tyder på att DAMP-forskare tagit med nya barn i studierna. En annan förebråelse gäller att barnen med DAMP som äldre inte visar sig vara mer deprimerade än kontrollgruppens barn utan DAMP. Eftersom depression senare i livet hävdas vara relaterat till DAMP strider det mot DAMP-teorin. DAMP-forskare påstås ha tagit bort variabeln depression från analysen när det motstridiga resultatet framkommit. Vidare pekar kritiker på att Christopher Gillberg aldrig fördömer sina medarbetares handlande att förstöra forskningsmaterialet. Detta tas också som intäkt på att felaktigheter begåtts.

Som vi sett ovan har det förekommit omfattande kritik mot DAMP-diagnosen. Vi ska nu studera vilket utrymme som kritiken av DAMP-diagnosen kom att tilldelas för vart och ett av nämnda teman på nyhets- och debattsidorna. Resultatet redovisas i tabell 3 nedan. Baserat på samtliga ifrågasättande och legitimerande artiklar i tidningsmaterialet, anger procenttalen andelen artiklar som ifrågasätter DAMP-diagnosen. Inom parentes redovisas antalet artiklar som ifrågasätter och legitimerar DAMP-diagnosen.

Tabell 3

Attityd till DAMP-diagnosen på nyhets- och debattsidorna inom varje tema (n=619)

Tema	Genre	
	Debattartikel (262)	Nyhetsartikel (357)
DAMP och skolan	59.5% (22/15)	10.8% (9/74)
DAMP och juridiska spörsmål	57.4% (35/26)	28.6% (8/20)
DAMP och vetenskaplig hållbarhet	57.3% (47/35)	10.5% (8/68)
DAMP och medicinering	55.8% (24/19)	9.7% (3/28)
DAMP och sjukvården	25% (3/9)	1.5% (1/65)
DAMP och kriminalitet	25% (1/3)	---- (0/18)
DAMP och biografiska erfarenheter	5.9% (1/16)	---- (0/43)
Övriga	---- (0/6)	---- (0/12)

Resultatet visar att kritiker av DAMP-diagnosen dominerar fyra teman på debattsidorna. Störst utrymme får man att ifrågasätta aspekter som rör temat ”DAMP och skolan” (59.5% av debattartiklarna författas av kritiker medan således 40.5% av debattartiklarna författas av diagnosens förespråkare). Därefter kommer ”DAMP och juridiska spörsmål”

(57.4%), ”DAMP och vetenskaplig hållbarhet” (57.3%) och ”DAMP och medicinering” (55.8%). Den tydligaste tendensen i undersökningen är att språkrören för DAMP-diagnosen givits ett större utrymme på nyhetssidorna. Dominansen gäller inte endast ett särskilt tema utan samtliga av de teman som förekommer på nyhetssidorna. Även det på debattsidorna mest kritikerdominerade temat ”DAMP och skolan” motsägs tydligt av behandlingen på nyhetssidorna (andelen artiklar som är ifrågasättande sjunker här från 59.5% till 10.8%). Inom temana ”DAMP och biografiska erfarenheter,” ”DAMP och kriminalitet” och ”Övriga” förekommer enbart nyhetsartiklar som legitimerar DAMP-diagnosen.

Undersökningen ger belägg för att tala om en *tematisk kontroll*. Begreppet avser ett företräde att etablera common-sensekunskap i samhället. Trots att massiv kritik riktas mot DAMP-diagnosen medför den tematiska kontrollen en effektiv utestängning från nyhetssidorna. Oberoende av vilket tema kritikerna anknyter till hindras de argument som förs fram i debatten från tillträde till faktaproduktionen inom massmedia. Naturaliseringen, den informerande visuella kommunikationen, omdiagnosticeringarna och successtorys bidrar till att den diagnostiska objektiveringen förankras inom vart och ett av ämnesområdena. Vidare alstrar dessa mångdimensionella neuropsykiatriska fakta i massmedia vad Moscovici (2008[1961]) kallar ”amatörvetenskapare” i vardagslivet. I likhet med de psykoanalytiskt orienterade människor som Moscovici studerade under 1950-talet, finner vi nu neuropsykiatriskt informerade individer som införlivat en ny vetenskapsbaserad representation av verkligheten. Dessa individer sprider de massmediala rönen vidare i sina möten med vänner, familj och arbetskamrater. De medverkar även till att göra den främmande diagnostiska terminologin bekant för gemene man genom att integrera den med rådande värderingar, idéer och praktiker. Det kommer efter hand att tillhöra allmänbildningen att känna till och identifiera tecken på DAMP bland befolkningen. Den tematiska kontrollen bidrar därför på ett grundläggande sätt till att neutralisera kritikernas ifrågasättanden och möjligheter att påverka opinionen.

Diagnostisk objektivering och upprätthållande av expertrollen

Så här långt i analysen har vi belyst hur genrestratifieringen inom massmedia skapat betingelser för diagnostisk objektivering och en därmed associerad tematisk kontroll. Vidare är det även viktigt att rikta uppmärksamhet mot de aktörer vars auktoritet måste bevaras för att kunskapsanspråken på DAMP-diagnosen ska garanteras. I tabell 4 redovisas en undersökning om det utrymme som tilldelats aktörerna som yttrat sig på nyhetssidorna och författat artiklar på debattsidorna under DAMP-kontroversen.

GENRESTRATIFIERING OCH MASSMEDIAS NEUTRALISERING

Tabell 4

Aktörer som yttrat sig i nyhetsartiklar och författat debattartiklar om DAMP-diagnosen (n=778)

Aktörer	Genre		Totalt
	Nyhetsartikel	Debattartikel	
Psykiatriker	23.2%	7.3%	17.1%
Journalist	0.6%*	32.3%	12.9%
Anhörig till diagnosticerat barn	10.3%	9.3%	9.9%
Myndighetsperson	13.4%	2.7%	9.3%
Företrädare för intresseorganisation	10.3%	3.7%	7.7%
Diagnosticerad med DAMP	6.9%	3%	5.4%
Läkare verksam utanför psykiatrin	2.5%	9.3%	5.1%
Sociolog	3.8%	6.3%	4.8%
Lärare	2.5%	4.7%	3.3%
Vårdpersonal	4%	2%	3.2%
Politiker	4.2%	1%	3%
Psykolog	1.5%	3%	2.1%
Rektor	2.5%	0.3%	1.7%
Författare/konstnär	1.5%	1.3%	1.4%
Pedagog	0.8%	0.3%	0.6%
Övriga	12%	13.5%	12.5%
Totalt	100% (478)	100% (300)	100% (778)

*Journalisten författar en nyhetsartikel om en annan journalist.

I tabellen inkluderas de 15 aktörer som får störst utrymme att komma till tals under DAMP-kontroversen. Undersökningen visar att psykiatriker utgör den aktör som på nyhetssidorna mest frekvent ges plats att uttala sig om DAMP-diagnosen (23.2% av nyhetsartiklarna). Andra vetenskapliga experter på området för psykosocial ohälsa – sociologer (3.8%), psykologer (1.5%) och pedagoger (0.8%) – tilldelas ett mindre utrymme. En framträdande roll har på nyhetssidorna vidare myndighetsperson (13.4%) (med myndighetsperson avses t.ex. personal inom Socialstyrelsen, domstolar och vissa kommunalt anställda). Även företrädare för intresseorganisation (10.3%) (här ingår främst organisationen Attention) och anhörig till diagnosticerat barn (10.3%) ges utrymme. En motsvarande undersökning på debattsidorna visar att journalister är den aktör som författar flest debattartiklar (32.3%). Därefter kommer läkare verksam utanför psykiatrin (9.3%), anhörig till diagnosticerat barn (9.3%), psykiatriker (7.3%)

och sociolog (6.3%). I kategorin "Övriga" ingår aktörer med ett mindre massmedialt utrymme. Det gäller i typfallet andra vetenskapliga aktörer, aktörer med särskilda identifikationer eller samförfattade artiklar som involverar aktörer med olika professionell tillhörighet.

I nyhetsrapporteringen dominerade psykiatrikerna. Psykiatriker informerade här att det råder en omfattande undermedicinering av de neurologiskt funktionshindrade (SvD 27/10-2000). Likaså meddelades det att psykiatriker tagit emot priser (t.ex. Philips Nordic Prize) och finansiella bidrag för framsteg i forskningen inom det neuropsykiatriska området (GP 7/12-2004). Vilken betydelse har emellertid det faktum att psykiatrikerna och inte andra vetenskapliga aktörer fått agera som dominerande informationskälla på nyhetssidorna? En viktig konsekvens är att detta upprätthållit psykiatrikernas auktoritet som vetenskapliga experter under DAMP-kontroversen. Detta faktum blir tydligt när vi granskar händelserna på debattsidorna.

Som vetenskapare tillhörande den prestigefyllda medicinska fakulteten förväntas av psykiatrikerna ett handlande som signalerar objektivitet, klarsynthet, balans och ett gott omdöme. Från kritikerhåll framförs dock att dessa beteendeförväntningar inte alls blir uppfyllda. Psykiatriker, säger man, använder sig av personangrepp. Exempelvis framför kritiker att man felaktigt anklagas för att tillhöra scientologin (AB 25/6-2002). Man uttrycker också att psykiatriker kan patologisera dem som ifrågasätter DAMP (DN 24/5-2005). Vidare hävdar kritiker att psykiatriker ger uttryck för auktoritetsdemonstrationer. Till exempel försöker psykiatriker att få Eva Kärfve avskedad från hennes anställning på Lunds Universitet (SDS 25/10-2000) och Leif Elinder från hans tjänst inom Uppsala kommun (DN 24/5-2005). Detta istället för att försvara DAMP-diagnosens legitimitet med vetenskapliga argument, menar man. En regementsläkare som engagerar sig i DAMP-kontroversen kommenterar nedan föresatsen att entlediga Eva Kärfve från hennes anställning på universitetet (GP 11/11-2000):

De [psykiatrikerna] ifrågasätter hennes stil [Eva Kärfve], men man kan i alla fall med lätthet konstatera att hon sannerligen inte använder sig av de följande orden, som hennes belackare använder mot henne – observera deras sakliga och "vetenskapliga" stil och tillika högst intellektuella signatur (originalton): "ursinnig, omogen, svammel, okunnig, uppenbara överdrifter, lögnar, givetvis fel, text som hon inte begriper, föraktar föräldrar, ohederlig, brott, hat, personförföljelse, ärekränkning, drar skam över universitetet, vansinnesfärd mot avgrunden – det vetenskapliga självmordet, smutskasta, förvanska, misskreditera, marginalisera, demonisera, falskhet, hatkampanj, juridiskt klandervärt, osmaklig, grovt förtal ..." Ojoj, så många ursinnigt starka ord! Så osmakligt och otyglat de misskrediterar och demoniserar en sociologidocent som inte delar deras syn – och vågar säga det! Det liknar grovt förtal av Eva Kärfve – och ärekränkning. Så klandervärt! Allt detta står i bara tre brev av Björn Kadesjö, Sten Levander och Peder Rasmussen riktade till ett 20-tal adressater på universitet, sjukhus och Socialstyrelsen – [brev med vilka] de ironiskt nog vill anklaga Eva Kärfve för osaklighet.

Psykatrikernas strävan att avskeda Kärfve får även en debatterande statsvetare att kalla agerandet för ”fullständigt hårresande” (SDS 15/11-2000). Parallellt uttrycker en journalist i en kolumnartikel att psykiatrikerna ”presterat säsongens elegantaste självmål” (SvD 5/11-2000). Kritikernas betänkligheter vad gäller svensk psykiatri förstärks vidare av att inte heller Christopher Gillberg själv anses bry sig om deras invändningar mot DAMP-diagnosen. Istället uppfattas han agera i olika relationsdramer. Ett av dessa involverar skolläkaren Leif Elinder. Det är, skriver Gillberg i en debattartikel, inte Elinders vetenskapliga överväganden som föranlett honom att kritisera DAMP-diagnosen (DN 26/2-2003). Motivet är istället, anges det, ”en personlig vendetta mot mig och min hustru.” Gillberg påstår i artikeln att Elinder många år tidigare varit vän med honom och att Elinder vill hämnas för att han då blivit avvisad i en uppvaktningsfejld om Gillbergs fru. Elinder svarar i ett debattinlägg att Gillbergs påståenden överhuvudtaget inte är förankrade i verkligheten (SvD 11/5-2003). Hans engagemang i debatten beror enbart på att han som läkare oroas av det ökade antalet barn som tilldelas neuropsykiatriska diagnoser.

Den psykiatriska expertisen må ha utsatts för en genomgripande kritik som vetenskapliga företrädare. Avgörande är dock att ifrågasättandena äger rum i insändare, kolumner och recensioner; dvs. på debattsidorna. Detta faktum bidrar till att kritiken tilldelas en lägre epistemologisk status. När psykiatriker anses manifesteras sekterism och hängiven lojalitet till en karismatisk ledargestalt (EXP 22/5-2005) presenteras således inte detta som fakta. Istället är det framförallt frågan om en personlig bedömning och åsikt. På liknande sätt kan kritiker sätta ifråga psykiatrikernas handlande som huvudlöst. ”Är de inte riktigt kloka?” frågar sig exempelvis en journalist i en betraktelse av hur psykiatriker bemött kritiken mot DAMP-diagnosen (AB 11/6-2005). Ifrågasättandena framställs som personliga reflektioner och inte som fakta om psykiatrikernas handlingar.

Samtidigt utestängs kritiken från nyhetsgenren. Uttrycken för den legitimitetskris mot psykiatrin som kan skönjas på debattsidorna förekommer inte alls på nyhetssidorna. Psykiatrikerna dominerar här som informationskälla och behåller kontinuerligt denna position under DAMP-kontroversen. Tilliten till psykiatrikernas expertis underbyggs också ytterligare av stödet från företrädare för intresseorganisationer och anhöriga till diagnostiserade barn. Båda dessa aktörer ges, som tabell 4 visar, ett stort utrymme på nyhetssidorna där de informerar om DAMP-diagnosens realiteter i vardagen. *Genom genrestratifieringen etablerar man inom massmedia därigenom betingelser för att upprätthålla psykiatrikernas auktoritet att beskriva DAMP som en objektiv verklighet.*

Diagnostisk objektivering och moralisk oskuld

I DAMP-kontroversen sätts även frågor om föräldrars moraliska ansvar för sina barn under debatt. Det kommer att uppstå en strid om det goda föräldraskapet som ett, med Durkheims ord (2001[1912]), heligt objekt i samhället. Från kritiker framhålls det att den mor eller far som söker förvandla familjeproblem till frågor om neuropsykiatriska dysfunktioner hos barnet inte tar ansvar i sin föräldraroll. Föräldrarna ägnar idag, pekas det på, allt för lite tid med sina barn. Detta bidrar till att barnen blir oroli-

ga och saknar grundtrygghet (SDS 18/12-1999). Med fokus på vårdnadshavarens ansvar uppmanar kritiker vidare föräldrar att betänka konsekvenserna av att deras barn får en DAMP-diagnos (GP 22/10-2000). De flesta barn uppvisar all dagliga beteendesymtom som de med tiden växer ifrån. DAMP-diagnosen blir istället en bekräftelse på att barnet är mentalt avvikande, hävdar man (AB 26/3-2001). För att rättfärdiga DAMP-diagnosen betonas vidare, framhåller kritiker, ofta vikten av att göra föräldrarna fria från skuldkänslor. En diagnoskritisk psykolog påpekar dock att det är nödvändigt att få skuldkänslor som förälder trots att det är obehagligt. Skuldkänslor är naturligt hos föräldrar som bryr sig om sina barn menar hon (SDS 18/12-1999). En annan klinisk psykolog uttrycker också att det är i skuldbefrielsen för föräldrarna som DAMP-diagnosens egentliga bot ligger (GP 28/4-2001):

Att med hjälp av en diagnos få ”syndernas förlåtelse” är det som i själva verket förklarar att såväl den som är bärare av problemet och omgivningen snabbt mår bättre [...] Jag är helt övertygad om att det är skuld-, skam- och ansvarsbefrielsen som är förklaringen till varför så många – även kemiskt orienterade behandlingsmetoder – fungerar. Jag känner till exempel till flera familjer med ”bokstavs barn” (ADHD, DAMP), som fått det riktigt bra trots att man ”glömt” ta medicinen. Diagnosen blir inträdesbiljetten och den magiska komponenten för att få hjälp. Framför allt är det föräldrarna som känner att de får hjälp med sin egen skuld och skam. Till priset av att deras barn stämplas för livet.

Hur hanterade man på nyhetssidorna kritikernas framhävande av föräldrars moraliska ansvar? På debattssidorna pågår intensiva meningsutbyten. Föräldrar till DAMP-diagnosticerade barn framför att man inte är några dåliga föräldrar som försöker undfly åtagandena mot sina barn. Föräldrarna pekar också på att de upplever sig vara sårade och respektlöst behandlade av kritikernas insändare. I kontrast finner vi på nyhetssidorna få eller inga uttryck för diskussionerna om moraliskt ansvar. *Det beror på att föräldrarna här har tolkningsföreträdare att beskriva familjesituationen.* Detta kan förstås som ett led i den tematiska utestängningen av kritik som tidigare behandlats. Företrädet att tolka yttrar sig emellertid även i föräldrarnas relation till sina DAMP-diagnosticerade barn. Detta belyses i tabell 5 nedan. (Notera att ”Förälder” även kan anges när man är ”Företrädare för intresseorganisation” och ”Diagnosticerad med DAMP” vilket betyder att kategorin här är vidare än ”Anhörig.” Se tabell 4).

Tabell 5

Utrymmet att uttala sig för föräldrar visavi sina DAMP-diagnosticerade barn om familjesituation på nyhetssidorna (n=90)

Föräldern uttalar sig om det DAMP-diagnosticerade barnets familjesituation	Barnet med DAMP-diagnos uttalar sig om familjesituationen	Totalt
87.8%	12.2%	100%

Undersökningen påvisar att det på nyhetssidorna genomgående är föräldrarna som ges utrymme att tala om familjelivet för DAMP-diagnosticerade barn (detta gäller i 87.8% av nyhetsartiklarna). Barn som lider av DAMP får således sällan själva göra sina röster hörda och berätta om hur man känner och behandlas i familjen (12.2%). Orsakerna till att barnen inte får uttala sig kan vara av olika slag. Etiska hänsyn till barnens välbefinnande, men också barnens maktlöshet utgör möjliga bevekelsegrunder. Oavsett orsak är det i sig ett viktigt kunskaps sociologiskt faktum att föräldrarna definierar sina barns upplevelser av DAMP. Om vi dessutom bryter ner kategorin föräldrar kan vi också konstatera att det vanligtvis är modern som uttalar sig om barnet (detta gäller i 82.3% av de nyhetsartiklar där föräldrarna har företrädare framför barnet). I mindre utsträckning uttalar sig således fadern (17.7%). Vidare behandlas mer frekvent pojkar med DAMP (75.9% av nyhetsartiklarna som ger information om kön handlar om pojkar). Mindre vanligt är att man sätter fokus på flickor med DAMP (24.1%). Sammanfattningsvis tilldelas under DAMP-kontroversen föräldrar, främst mödrar, ett företrädare att beskriva sina barns, främst söners, familjesituation på nyhetssidorna (jfr Lassinantti 2014:15–16 och 40–41). Betecknande berättar exempelvis modern i ett nyhetsreportage att den ställda DAMP-diagnosen på hennes 11-årige son, David, gav henne förklaringen till ordningen och besvären i familjen (AB 23/7-2000):

Redan från början var han [David] en "Emil" och det dröjde länge innan vi fick klart för oss vad det berodde på. "Är det så här jobbigt att ha barn?" tänkte jag flera gånger, men jag har ju inget att jämföra med så jag trodde att alla föräldrar kände som jag. När diagnosen lindrig DAMP ställdes var det därför på många sätt en lättnad för familjen.

Ett genomgående fokus på nyhetssidorna är, som ovan angivna citat åskådliggör, det lidande som föräldrarna måste utstå. Baserat på föräldrarnas uttalanden om hur svåra barnen med DAMP är att handskas med rapporteras mödrar och fäder vara olycksdrabbade (NA 28/4-2004). Föräldrarna, anges det, måste ta hand om barnen till dess blir mycket gamla. Dessutom styr barnens behov över föräldrarnas fritidsliv. Det informeras också om att föräldrarna inte blir hembjudna till andra familjer över jul och nyår beroende på barnens agerande. Till skillnad från vanliga småbarnsföräldrar, framförs det vidare, har föräldrarna med DAMP-diagnosticerade barn heller ingenstans att vända sig med sina problem. Som en moder till en 15-årig son sammanfattar familjesituationen blir vardagliga händelser stora problem när ens eget barn inte är som alla andra (HD 8/2-2006). Fördenskull beskrivs även det oskäliga skuldbeläggande av föräldrarna som den psykosocialt orienterade barnpsykiatrien givit upphov till (GP 12/8-2004). *På nyhetssidorna utestängs därmed kritiken om föräldrars moraliska ansvar. Fokus förskjuts istället till barnet vars ställning som problembärare med DAMP skildras som en objektiv verklighet.* Det finns familjeforskning där föräldrars uppfostransstil anges kunna förklara barns svårigheter med aktivitet, impulsivitet och uppmärksamhet (se Öngel 2006 för en översikt). Denna forskning, som särskilt belyser betydelsen av anknytningsmönster och psykiska påfrestningar i familjen, är obefintligt representerad i massmedias nyhetsrapportering om barn med DAMP.

Diagnostisk objektivisering och temporal kontinuitet

Att DAMP-kontroversen pågick under flera år aktualiserar avslutningsvis frågan om den diagnostiska objektiveringen av DAMP är kontinuerlig eller varierar över tid. Mot denna bakgrund gjordes en fördjupande undersökning av attityderna på nyhetsidorna för varje år under kontroversen (tabell 6). Baserat på samtliga legitimerande och ifrågasättande nyhetsartiklar i tidningsmaterialet, anger procenttalen andelen nyhetsartiklar som legitimerar DAMP-diagnosen. Inom parentes redovisas antalet legitimerande och ifrågasättande nyhetsartiklar.

Tabell 6

Attityd till DAMP-diagnosen på nyhetssidorna över tid (n=357)

2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
95%	88,9%	97,6%	95,4%	88,5%	77,3%	86,7%
(115/6)	(64/8)	(41/1)	(42/2)	(23/3)	(17/5)	(26/4)

Resultatet visar att man på nyhetssidorna varje år under kontroversperioden mer frekvent legitimerar DAMP än vad man ifrågasätter diagnosen. Under 2002 finner vi den högsta andelen nyhetsartiklar som legitimerar DAMP (97.6%) och 2005 den lägsta andelen (77.3%). Tendensen från 2005 håller dock inte i sig och 2006 stiger återigen andelen legitimerande nyhetsartiklar (86.7%). Vi kan därför tala om en temporal kontinuitet i den diagnostiska objektiveringen av DAMP. Samtidigt ser vi att allt färre legitimerande nyhetsartiklar om DAMP publiceras över tid och särskilt under kontroversens senare år. DAMP-diagnosen fasas ut för att i överensstämmelse med Socialstyrelsens (2002) riktlinjer ersättas av ADHD som generell beteckning.

En viktig konsekvens av DAMP-diagnosens oavbrutna legitimering på nyhetssidorna är den tillhandahållna kontrollen över den massmediala historieskrivningen om DAMP (jfr Berger och Luckmann 1967[1966]). Till skillnad från kritikerna kan därför språkrören nyttja en *ex post facto* bevisföring under kontroversen. Det blir inte bara möjligt att undanhålla negativa fakta utan, vid en senare tidpunkt, även exponera dessa för att bestyrka nya, positiva, fakta. Mot denna bakgrund kan vi förstå en forskare i neurovetenskap som uttalar sig om kunskapssituationen om DAMP i en artikel från år 2000. I artikeln framhålls de tidigare svårigheterna att verifiera förekomsten av hjärnskador och den stora osäkerheten i prognoserna av antalet barn som lider av DAMP-diagnosen (AB 10/12-2000):

I Sverige är det framförallt Christopher Gillberg och medarbetare som forskat kring dessa barn. De har använt benämningen DAMP (Deficits in Attention, Motor Control and Perception). De olika benämningarna [MBD, DAMP och ADHD] visar hur osäkra läkarna varit på att hitta rätt kriterier och hur lite forskningen förstått om bakgrunden.

Företrädare för neuropsykiatri har under 1990-talet kontinuerligt framhållit att barnen med DAMP lider av hjärndysfunktioner och/eller genetiska brister. Här framhålls dock att man befunnit sig i okunskap. Utsagorna av den citerade neurovetenskapliga forskaren blottar att man inte kommunicerat viktig information. Om vi läser vidare i artikeln (AB 10/12-2000) finner vi att uttalandena används för att förstärka anspråken på att det nu förekommer evidens: ”De nya forskningsrön som kommit de senaste åren visar emellertid, utan minsta tveksamhet, att det för många barn [handlar om] störningar i hur hjärnan utvecklas.” Samma bevisföring skulle också bli möjlig när det gäller förekomsten av DAMP/ADHD-gener. Således informeras det i en nyhetsartikel att tidigare forskningsbelägg för ADHD-gener saknats (GP 23/10-2002): ”Hittills har ett fåtal gener som styr bildningen och omsättningen av signalsubstansen dopamin i hjärnan kunnat associeras med ADHD, men effekten av dem har varit liten.” I artikeln rapporteras att sökandet efter ADHD-gener nu fått en vändpunkt och att det gjorts en upptäckt på området. En forskargrupp har identifierat en gen som, anges det, med allra största säkerhet relaterar till det vanligaste barnpsykiatriska handikappet, DAMP/ADHD.

Vidare har representanter för neuropsykiatri upprepat betonat de ringa bieffekterna av medicinering. På nyhetssidorna framhävs dock de ogynnsamma konsekvenserna av psykofarmaka när en ny DAMP-medicin lanseras på marknaden. I en artikel från år 2000 rapporteras det, på ett sätt som är typiskt, om medicinen Ritalins användbarhet. Forskningen har ”inte visat några negativa effekter på sikt” och ”biverkningarna är i de flesta fall snabbt övergående” (GP 23/3-2000). Vid introduktionen av Concerta understryks istället, i bjärt kontrast, de illavarslande följdverkningarna av Ritalin (SDS 11/4-2003). Exempelvis informeras nu att barn kan få våldsamma utbrott när koncentrationen av det verksamma ämnet sjunker. Vidare redovisas att man kan drabbas av sömnsvårigheter, aptitlöshet, huvudvärk och irritation. Dessutom måste Ritalin, anges det, tas flera gånger om dagen vilket oftast inte fungerar för barn och ungdomar med DAMP/ADHD. Concerta rapporteras i nyhetsartikeln vara efterlängtd av patienter som inte blivit hjälpta av äldre DAMP-mediciner. (Fenomenet kan även gälla andra mediciner och är inte begränsat till media; se Valenstein 2000:189–190).

Som tabell 6 visar kom kritikerna av DAMP-diagnosen inte att få motsvarande utrymme att använda tiden som resurs under kontroversen. Man saknade därigenom möjligheter att vid senare tidpunkter upprepa fakta, vilket utgör en viktig förutsättning vid den sociala etableringen av föreställningar (jfr Moscovici 2008[1961]:329–332). En ifrågasättande nyhetsartikel om skolan kan fungera som illustration (GP 26/11-2001). Artikeln handlar om sex grundskolor i en svensk kommun, Sävsjö, där man prövat en alternativ utbildningsmodell på hälften av eleverna. Utfallet informeras vara gynnsamt efter de fyra år som projektet pågått, då inte någon elev behövt diagnosticeras med DAMP/ADHD. Det goda resultatet meddelas bero på att man utformat små klasser och ägnat eleverna stor uppmärksamhet. Vidare har det funnits en koordinatör i klasserna som sett till att ingen elev hamnar utanför eller kommer efter i skolarbetet. Signifikativt kan det endast identifieras en ytterligare nyhetsartikel under den studerade perioden, 2000–2006, som hänvisar till skolprojektet (GP 27/11-

2001). Nyhetsrapporteringen upphör inom kort och fakta repeteras inte tillräckligt för att sätta djupare spår i det kollektiva minnet.

Konklusion

Denna studie undersöker hur man inom massmedia hanterat kritiken mot ADHD. Baserat på åtta av de största svenska dags- och kvällstidningarna sätter studien fokus på den uppmärksammade vetenskapsbaserade kontroversen om DAMP, åren 2000–2006, vilket utgör en försvenskad strid om ADHD. Studien sammanfattas nedan utifrån dess kunskaps sociologiska bidrag.

För det första utvecklas i studien *ett grundläggande kunskaps sociologiskt analysverktyg* som kallats för genrestratifiering. Det har använts för att utforska genre-differenser och genre-effekter i massmedia. Betydelsen av genre har framhållits tidigare och särskilt i förhållande till rådande diskurser (t.ex. Fairclough 2001). Däremot har essentiella epistemologiska aspekter vilka relaterar till nyhets- och debattgenren i mindre utsträckning undersökts förut. Empiriskt visar studien att DAMP-diagnosens språkrör under kontroversen haft ett exklusivt och systematiskt tillträde till nyhetsidorna där massmedias faktaproduktion äger rum. Kritikerna har begränsats till att uttrycka argument och åsikter på debattsidorna.

För det andra påvisar studien hur genrestratifieringen kan *neutralisera alternativa kunskapsanspråk*. Kunskaps sociologiskt anknyter genrestratifieringen här till Berger och Luckmanns (1967[1966]) analyser av, vad de benämner, den negativa legitimeringen eller undermineringen av alternativa verklighetsdefinitioner. De skriver (1967[1966]:115): "The threat to the social definitions of reality is neutralized by assigning an inferior ontological status, and thereby a not-to-be-taken-seriously cognitive status, to all definitions existing outside the symbolic universe." Genrestratifieringen utestänger kritik från nyhetsgenren vilket betyder att kritiken tilldelas en underordnad verklighetsstatus. Genrestratifieringen neutraliserar kritik mot DAMP/ADHD genom att möjliggöra utestängning av kritikers anspråk på objektivitet; utestängning av kritik inom olika ämnesområden via tematisk kontroll; utestängning av kritik mot psykiatriska experters bristande trovärdighet och legitimitet; utestängning av kritik om föräldrars moraliska ansvarighet för sina diagnosticerade barn; och utestängning av kritik över tid. Studiet av genrestratifieringen bidrar till förståelsen av vilken epistemologisk status som kritiken mot neuropsykiatriska diagnoser tilldelas inom massmedia. Detta utgör ett understuderat område inom medieforskningen (se t.ex. O'Connor *et al.* 2012; Choudhury *et al.* 2012; Horton-Salway 2011; Racine *et al.* 2010).

Studien åskådliggör även genrestratifieringens *sociala effekter*. Inom forskningen har det pekats på att det i samhället, och speciellt inom massmedia (t.ex. Cohen 2006), förekommer konflikter omkring neuropsykiatriska diagnoser som t.ex. ADHD. Trots ifrågasättandena kan dock diagnoserna fortfarande uppfattas som de enda legitima alternativen (t.ex. Hallerstedt 2006). Genrestratifieringen kastar ljus över detta förhållande genom påvisandet att massmedia samtidigt är ett forum för debatt och kunskapsproduktion och kan lyckas hålla isär båda dessa uppgifter. Det

förekommer inte någon väsentlig aspekt av DAMP-diagnosen som inte betvivlats i svensk massmedia. Tillståndsbedömningens avgränsning, prevalens, fastställande, behandling, levnadskonsekvenser och etiologi har samtliga varit föremål för kritik. Ändå kunde massmedia under DAMP-kontroversen, genom tillknäppta kriterier för tillträdet till nyhetsgenren, fungera som en verkningsfull kommunikationskanal för spridningen av den neuropsykiatriska definitionen av verkligheten. Detta utgör en del av förhistorian till den samhälleliga förankringen av ADHD-diagnosen i Sverige (jfr Ginsberg och Haglund 2013; Brante 2006; Conrad och Potter 2000).

Studien pekar med detta vidare på genrestratifieringens *ideologiska funktion* (jfr Mannheim 1960[1936]). Genrestratifieringen åskådliggör hur massmedia, troligen omedvetet, kommit att gynna en social gruppering med ett neuropsykiatriskt orienterat tankesystem. Den belyser också hur denna bias tenderade att förbli dold under DAMP-kontroversen. Av särskild vikt är här att det förekom debatter kring uppseendeväckande händelser, som t.ex. förstörelsen av det svenska forskningsmaterialet om DAMP. Vidare figurerade det en mångfald kritiska debattörer med olika professionella bakgrunder. Det förekom även debatterande journalister som ifrågasatte DAMP-diagnosen. Dessa omständigheter blev framträdande medelpunkter under kontroversperioden, och bidrog sannolikt till att maskera mass medias understöd till språkrören för DAMP-diagnosen på nyhetssidorna.

Genrestratifieringen relaterar också till förhållanden som rör *vetenskapliga disciplinernas inflytande i massmedia* (jfr Moscovici 2008[1961]; Lindblom 1999). Studien visar att det under DAMP-kontroversen förekommit en skiftning där vetenskaper som t.ex. psykiatri och sociologi tilldelats olika epistemologiska status. Sociologin hade från slutet av 1940-talet en förhållandevis stark ställning i det offentliga rummet i Sverige, men började förlora denna roll under mitten av 1980-talet (Ahrne 1997). DAMP-kontroversen bekräftar dock långtifrån bilden att sociologin skulle ha mist sin publika betydelse. I synnerhet kom Eva Kärfves medverkan, som vi sett, att få genomslag under tvisten. Medan emellertid psykiatrin utgjort "en nyhetsvetenskap" med legitimitet att formulera fakta kom sociologin typiskt att framträda som "en debattvetenskap." De sociologer som deltog under kontroversen tvingades därmed främst att söka allmänhetens bifall genom att argumentera och ange skäl.

Avslutningsvis kastar genrestratifieringen ljus över *kontroversbegreppet* (jfr Brante 2006; Brante och Norman 1995). Studien illustrerar implikationerna av att en vetenskaplig konflikt som rör neuropsykiatrisk diagnostik transformeras till att bli en vetenskapsbaserad kontrovers på en massmedial arena. Detta är först och främst förbundet med "polariserande attityder." Den vetenskapliga konflikten intensifieras och blir genom kontroversen även av publik betydelse. Dessutom har vi kunnat se att kontroversen inrymmer "en brokig aktörssammansättning." Deltagandet är inte exklusivt för vetenskapare och det förekommer både att professionella och lekmän medverkar. Vi finner därtill "ett gränsöverskridande tematiskt innehåll." De olikartade ämnen som behandlas överskrider en given vetenskaplig specialistkompetens och bidrar till att göra kontroversen mångdimensionell. Vidare förekommer "en moralisk orientering." Vetenskapliga positioner kombineras med och blir själva moraliska ställningsta-

ganden under kontroversen. Det uppträder också ”en personbaserad retorik.” Påhopp och känsloutfall mot motståndare samexisterar med vetenskaplig argumentation. Slutligen har vi kunnat notera hur kontroversen inbegriper ”en förtätad tidsrymd.” Händelser, vilka även vetenskapen kan vara involverad i, skapar upprördhet och dramatik hos befolkningen. För att förstå hur dessa beståndsdelar i en vetenskapsbaserad kontrovers är förenade med gjorda kunskapsanspråk i massmedia utgör, vilket presenteras i denna artikel, nyhetsgenren och debattgenren en viktig mall. Det åligger den framtida forskningen att avgöra i vilken utsträckning genrestratifieringen, som anger en snedvriden social fördelning av kunskapsanspråken, är ett användbart analysverktyg för att förstå andra vetenskapsbaserade kontroverser än den som här studerats.

Referenser

- Ahrne, G. (1997) ”Vad hände på åttioalet?” i L. Hansen (red.) *Sociologi i tiden: bakgrund, utveckling, framtid*. Göteborg: Daidalos.
- Alcibar, M. (2008) ”Human Cloning and the Raelians – Media Coverage and the Rethoric of Science”, *Science Communication* 30(2):236–265.
- Armstrong, T. & B. Olatunji (2009) ”PTSD in the Media: A Critical Analysis of the Portrayal of Controversial Issues”, *The Scientific Review of Mental Health Practice* 7(1):55–60.
- Berger, P.L. & T. Luckmann (1967[1966]) *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. New York: Anchor books.
- Brante, T. (1984) *Vetenskapens sociala grunder: en studie av konflikter i forskarvärlden*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Brante, T. (2006) ”Den nya psykiatrin: exemplet ADHD” i G. Hallerstedt (red.) *Diagnosens makt: om kunskap, pengar och lidande*. Göteborg: Daidalos.
- Brante, T. & H. Norman (1995) *Epidemisk masspsykos eller reell risk? – en sociologisk studie av kontroversen kring elöverkänslighet*. Stockholm: Symposion.
- Brier, S. (2006) ”Construction of Knowledge in the Mass Media – Systemic Problems in the Post-Modern Power-Struggle between the Symbolic Generalized Media in the Agora: The Lomborg Case of Environmental Science and Politics”, *Systems Research and Behavioral Science* 23(5):667–684.
- Börjesson, M. (1999) ”A Newspaper Campaign Tells. The Launch of Neuro-Psychiatric Diagnoses in the Swedish Daily Press 1997–1999”, *Scandinavian Journal of Disability Research* 1(2):3–25.
- Choudhury, S., K.A. McKinney & M. Merten (2012) ”Rebelling against the Brain: Public Engagement with the ‘Neurological Adolescent’”, *Social Science and Medicine* 74(4):565–573.
- Cohen, D. (2006) ”Critiques of the ‘ADHD’ Enterprise” i G. Lloyd, J. Stead & D. Cohen (red.) *Critical New Perspectives on ADHD*. London: Routledge.

- Conrad, P. & D. Potter (2000) "From Hyperactive Children to ADHD Adults: Some Observations on the Expansion of Medical Categories", *Social Problems* 47(4):559–582.
- Danforth, S. & V. Navarro (2001) "Hyper Talk: Sampling the Social Construction of ADHD in Everyday Language", *Anthropology & Education Quarterly* 32(2):167–190.
- Durkheim, É. (2001[1912]) *The Elementary Forms of Religious Life*. Oxford: Oxford University Press.
- Ekström, B. (2012) *Kontroversen om DAMP: en kontroversstudie av vetenskapligt gränsarbete och översättning mellan olika kunskapsparadigm*. (Doktorsavhandling vid Göteborgs Universitet).
- Fairclough, N. (2001) "The Discourse of New Labour: Critical Discourse Analysis" i M. Wetherell, S. Taylor & S.J. Yates (red.) *Discourse as Data: A Guide for Analysis*. London: Sage.
- Ginsberg, Y. & B.J.A. Haglund (2013) "Förord: ADHD och dess socialmedicinska konsekvenser", *Socialmedicinsk tidskrift* 90(3):305–315.
- Gornall, J. (2007) "Hyperactivity in Children – The Gillberg Affair", *British Medical Journal* 335: 370–373.
- Hallerstedt, G. (red.) (2006) *Diagnosens makt: om kunskap, pengar och lidande*. Göteborg: Daidalos.
- Hellberg, K. (2006) "Olik, annorlunda, kategoriserad" i J. Lind (red.) *Normalitetens förhandling och förvandling: en antologi om barn, skola och föräldraskap*. Stockholm: Symposion.
- Hjärne, E. (2006) "Pedagogy in the 'ADHD Classroom': An Exploratory Study of 'The Little Group'" i G. Lloyd, J. Stead & D. Cohen (red.) *Critical New Perspectives on ADHD*. London: Routledge.
- Hjärne, E. & R. Säljö (2008) *Att platsa i en skola för alla: elevhälsa och förhandling om normalitet i den svenska skolan*. Stockholm: Norstedt.
- Horton-Salway, M. (2011) "Repertoires of ADHD in UK Newspaper Media", *Health* 15(5):533–549.
- Kärfve, E. (2000) *Hjärnspöken: DAMP och hotet mot folkhälsan*. Eslöv: Symposion.
- Lassinantti, K. (2014) *Diagnosens dilemman – identitet, anpassning och motstånd hos kvinnor med ADHD*. (Doktorsavhandling vid Uppsala Universitet).
- Lindblom, J. (1999) *När vetenskapen tystnar: ett socialpsykologiskt studium av massmedias behandling av mordet i Falun, Bjuv och på Stureplan*. (Doktorsavhandling vid Uppsala Universitet).
- Lindblom, J. & S. Torres (2011) "Etnicitets- och migrationsrelaterade frågor inom äldreomsorgen: en analys av Svenska Dagbladets rapportering mellan 1995–2008", *Socialvetenskaplig tidskrift* 18(3):222–243.
- Mannheim, K. (1960[1936]) *Ideology and Utopia: An Introduction to the Sociology of Knowledge*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Mazur, A. (1981) "Media coverage and Public Opinion on Scientific Controversies", *Journal of Communication* 31(2):106–115.
- Mediekompassarkivet: <http://www.mediekompass.se/arkiv/mediekunskap/fakta-dagstidningar>.

- Moscovici, S. (2008[1961]) *Psychoanalysis – Its image and Its Public*. Cambridge: Polity Press.
- Oas, P.T. (2001) *Curing ADD/ADHD Children*. Raleigh: Pentland Press.
- O'Connor, C., G. Rees & H. Joffe (2012) "Neuroscience in the Public Sphere", *Neuron* 74, April 26.
- Racine, E., S. Waldman & J. Rosenberg (2010) "Contemporary Neuroscience in the Media", *Social Science and Medicine* 71(4):725–733.
- Rundblad, G, P.A. Chilton & P.R. Hunter (2006) "An Enquiry into Scientific and Media Discourse in the MMR Controversy: Authority and Factuality", *Communication & Medicine* 3(1):69–80.
- Schmitz, M.F., P. Filippone & E.M. Edelman (2003) "Social Representations of Attention Deficit/Hyperactivity Disorder, 1988–1997", *Culture & Psychology* 9(4):383–406.
- Socialstyrelsen (2002) *ADHD hos barn och vuxna*. Stockholm: Modin-Tryck.
- Souminen, S. (2013) "Polariseringen kring begreppet ADHD – från konflikt till en gemensam förståelse", *Socialmedicinsk tidskrift* 90(3):372–395.
- Stehr, N. & R. Grundmann (2005) (red.) *Knowledge: Critical Concepts. Vol. 5, Sociology of Knowledge and Science*. New York: Routledge.
- Svenaesus, F. (2013) *Homo Patologicus: medicinska diagnoser i vår tid*. Hägersten: Tankekraft.
- Valenstein, E.S. (2000) *Blaming the Brain: The Truth about Drugs and Mental Health*. New York: Free Press.
- Öngel, Ü. (2006) "'ADHD' and Parenting Styles" i G. Lloyd, J. Stead & D. Cohen (red.) *Critical New Perspectives on ADHD*. London: Routledge.

Korresponderande författare

Jonas Lindblom
 Akademien för hälsa, vård och välfärd,
 Mälardalens högskola, Box 883, 721 23 Västerås
 Tel: 021-10 70 03
 E-post: Jonas.Lindblom@mdh.se

Författarpresentation

Jonas Lindblom är docent i sociologi vid Mälardalens högskola. Han är utöver den forskning som presenteras i artikeln involverad i två forskningsprojekt: ett projekt handlar om förbättrat föräldrastöd vilket bedrivs i samverkan med Västerås stad och Eskilstuna kommun, och ett annat projekt om sociala rörelser med särskilt fokus på djurrättsrörelsen.

Lanseringen och etableringen av ett socialt problem

En analys av debatten om ledarkulturen inom svensk landslagsgymnastik i Dagens Nyheter 2012–2013

The launching and establishment of a social problem: An analysis of the debate on Swedish national level gymnastics in Dagens Nyheter 2012–2013.

In 2012 Sweden's largest daily newspaper, *Dagens Nyheter*, published a number of articles on the state of affairs in Swedish national level gymnastics. In these articles, ex-gymnasts, coaches, parents and physicians stepped forward and testified about recurrent wrongdoings and abuse against young (particularly) female gymnasts. In response to the criticism, the accused coaches and representatives of the Swedish Gymnastics Federation downsized or dismissed the criticism as inaccurate. This being said, and using discursive psychology and a qualitative design, this article sheds light upon this debate – by viewing it as a struggle between a hegemonic discourse of "the goodness" of sports, on the one hand, a number of unfavorable and negative testimonies of the state of affairs in Swedish national level gymnastics on the other. More concretely, this struggle has been analyzed with regard to the *discursive* and *rhetoric resources* the involved parties' used to pursue their claims about the state of affairs in Swedish national level gymnastics and the impact these resources had for their credibility and legitimacy. Questions were: Who is entitled "to spell out" their view on the state of affairs within Swedish national level gymnastics? What is mediated and how? How are descriptions and accounts about reality constructed as credible and factual? It is concluded that social problems are launched via co-production; in this process, the gymnastics community, the research community, single individuals, and the media – were co-actors.

Keywords: gymnastics, discursive psychology, rhetorical and discursive resources, discourse, testimonies

"Jag har drömt om att gå tillbaka till hallen och säga att jag vill ha tillbaka mina år. Jag fick inte utvecklas som jag skulle, varken fysiskt eller mentalt."

CITATET OVAN ÄR HÄMTAT FRÅN EN INTERVJU MED MARISA DA SILVA, FÖRE DETTA AKTIV ELITGYMNAST, UR DAGENS NYHETER (DN:S) ARTIKELSERIE OM SVENSK ELITGYMNASTIK (PUBLICERAD DEN 14 JANUARI 2012). ARTIKELN MED HENNE BLEV STARTSKOTTET FÖR EN MER ÄN ÅRSLÅNG, INTENSIV DEBATT SOM BLAND ANNAT LEDDE TILL ATT EN EXTERN UTREDNING TILLSATTES I SYFTE ATT GENOMLYSA LEDARKULTUREN INOM SVENSK LANDSLAGSGYMNASTIK¹. FRAMSTÄLLNINGEN AV PRO-

1 Jonas Stier fick uppdraget, som extern forskare, att undersöka ledarkulturen av Gymnastikförbundet. Se Stier, J. (2012b). *Blod, svett och tårar*. Eskilstuna/Västerås: Mälardalens högskola.

blematiken i DN kom att få stort inflytande – bland annat genom att få Svenska Gymnastikförbundet, Riksidrottsförbundet, Sveriges Olympiska Kommitté, idrottsklubbar, kommuner, staten och forskarsamfundet att agera. Men vilka är de parter som har fått komma till tals och driva sin version av hur de uppfattar ledarkulturen? Vilka vittnesmål förmedlas och utifrån vilka diskurser? Med vilka retoriska resurser byggs dessa vittnesmål upp?

Dessa frågor visar vad denna artikel handlar om, nämligen hur en problematik skildras, hur olika sanningsanspråk om verkligheten legitimeras samt hur ett socialt problem lanseras och etableras. Materialet som har analyserats diskurspsykologiskt härrör från DN:s artikelserie om elitgymnastik publicerad under tidsperioden 2012-01-14 till 2013-01-24.

Som samhällsmedborgare och konsumenter möter vi idrotten dagligen – i nyheter, reklam, hälsoreportage och i olika typer av evenemang. Idrotten är, med andra ord, höggradigt medial. Medierna återger emellertid inte bara idrotten som den är, utan tillsammans med andra aktörer (idrottsrörelsen, vetenskapssamhället eller politiken bara för att nämna några) samproducerar de bilder som bidrar till och befäster våra uppfattningar om idrotten, dess beskaffenhet, utövare, ideal och effekter. Vad som tas upp och hur saker framställs via språket skapar således en verklighet, som vi på varierande sätt förhåller oss till. En sociologiskt intressant fråga blir därför hur vissa (i sig kontingenta) versioner av verkligheten samproduceras och hur dessa därmed med nödvändighet utesluter alternativa versioner (Fairclough 1995; Billig 1996).

Medierna kan legitimera och sprida versioner och representationer av verkligheten med hjälp av metaforikanvändning. I exempelvis medierapporteringen beskrivs den tilltagande övervikten bland människor i västvärlden används ofta i termer av mystik eller krig; i stil med ”övervikt som en demon som hemsöker oss” och ”tickande fettbomber på väg att explodera” skapar och förmedlar ett hot om det farliga fettet (Sandberg 2003). Genom sådana metaforiska uttryck förmedlas en föreställning av att vi, vare sig vi vill eller inte, är oförmögna att styra, förutse eller enkelt åtgärda denna problematik. Ett motsvarande exempel är tidningarnas tips om hur man kan gå ned tio kilo på en vecka eller skaffa sig en platt mage på en månad. Annorlunda uttryckt blir det fråga om hur språk används för att åstadkomma något – ty att *säga* något är att *göra* något som får effekter eller konsekvenser för något eller någon i en given kontext (Potter 1996; Billig 1996; Schirato 2013). Det är utifrån det perspektivet, att se språk som handling, som det blir möjligt att urskilja *vad* som förmedlas och *hur* anspråk på verkligheten görs trovärdiga och legitima. Detta antagande är grundläggande för diskurspsykologin och den följande diskussionen.

Den diskurspsykologiska ansatsen har influerats av olika närliggande forsknings-traditioner som samtalsanalys (conversation analysis), etnometodologi, retorik och bredare forskningstraditioner som poststrukturalism – där namn som Foucault och Derrida har satt tydliga avtryck (Edwards & Potter 1992; Potter 1996). Ansatsen är en variant av diskursanalys och har ett handlingsorienterat perspektiv, och syftar till att synliggöra på vilket sätt diskurser är centrala för handlingar – hur diskurser kon-

stituerar händelser och inramningen av såväl samtal som individers identiteter.

Analytiskt fokus är hur individer använder beskrivningar och redogörelser för att hantera dels hur andra kan uppfatta dem, dels hur de ska hantera eventuella anklagelser om ett egenintresse i syfte av att bli tagen på allvar. Det finns följaktligen ett dilemma (*dilemma of stake*) (Edwards & Potter 1992; Potter 1996) som är avgörande när individer interagerar med varandra i såväl text som tal. Generellt sett, finns det en tendens att bemöta andra människors redogörelser som om de vore uttryck för personers eller gruppers intressen, behov, önsksningar, ambitioner och satsningar (*stake*). Som talare finns därför alltid *något som står på spel (what's at stake)* att förhålla sig till i sina beskrivningar. Olika aktörers sätt att hantera det som står på spel och därmed skapa trovärdighet för sig själv och det man vill förmedla – handlar om att som talare pendla mellan faktabeskrivningar (för att skapa en neutral hållning) och att acceptera en viss grad av förklaringsansvar för tidigare händelser (Edwards & Potter 1992; Potter 1996). Det är viktigt att bejaka det som står på spel då det i förlängningen handlar om anspråk på makt, kunskap, status och ekonomiska intressen och vilka sociala konsekvenser olika utfall kan få för såväl enskilda personer som för grupper, subkulturer och samhällen (Potter 1996).

Med denna bakgrund som resonansbotten, och med avstamp i diskursiv psykologi, är syftet med denna artikel att analysera såväl innehållet ("vad som sägs") som formen ("hur det sägs") i den debatt kring svenska landslagsgymnastik som utspelade sig under ett år i Dagens Nyheter (DN) och att diskutera vilka sociala konsekvenser den medförde. Genom att göra detta, är ett andra syfte att belysa den process (hur den socialt konstrueras) genom vilken ett *socialt problem* lanseras och etableras, nämligen idrottens avigsida där barn utsätts för alltför hård och bitvis kränkande elitgymnastikträning av sina vuxna tränare. Det innebär att identifiera vad som händer när en diskurs utmanas av alternativa beskrivningar – i detta fall när diskursen om den goda idrotten utmanas av en mer negativt färgad version om tingens tillstånd.

Utifrån en diskurspsykologisk ansats närmar vi oss frågan om hur ett socialt problem kan lanseras och etableras med följande analysfrågor: Vilka parter får komma till tals i debatten? Vad förmedlas och utifrån vilka diskurser? Med vilka retoriska resurser? Det innebär att vi å ena sidan analyserar hur texten är retoriskt organiserad för att på så sätt kunna identifiera hur olika beskrivningar och redogörelser är konstruerade för att uppfattas och framstå som neutrala, sanningsenliga och andra sidan försöka urskilja vilka handlingar som åstadkoms och aktualiseras i den givna kontexten. Bärande analysverktyg i artikeln är att identifiera retoriska resurser som används för att skapa neutralitet och trovärdighet i texten. Exempel på sådana resurser är indirekt tal, användningen av generella kategorier och mer specifika kategorier såsom föräldrar-barn, tonårstjejer, landslagstränare etc. och vad vi associerar med kategorierna (*category-bound activities*) – men även användningen av ett kategoriskt berättigande (*category entitlement*) som gör vissa personer (kategorier) mer trovärdiga än andra i sammanhanget med avseende på deras kunskap, erfarenhet och status. Det kan även handla om att väva in lämpliga vittnen i sin redogörelse som kan stärka den egna utsagan, användningen av tid och en nedtoning av aktörskapet i texten (Potter 1996; Wooffitt 1992).

I detta handlingsorienterade perspektiv, ses även diskurser som resurser för att stärka eller argumentera emot den aktuella diskursen i syfte att driva en egen tes och poäng – i det här fallet att problematisera och lansera ett socialt problem. Det innebär att vi talar om och ämnar identifiera både retoriska och diskursiva resurser som såväl journalister som intervjuade personer (i artiklarna) kan använda sig av. Vår ansats har influerats av Spector och Kitsuses (2009) studier av sociala problem i synnerhet av deras analytiska resonemang om ”anspråksgörande aktiviteter” (*claimsmaking activities*). Fokus för denna ansats är de retoriska verktyg som används i det dialogiska processandet av sociala problem, där olika anspråk på verkligheten ”spelar ut varandra” (Spector & Kitsuse 2009). Denna ansats har banat väg för fler studier av *hur* sociala problem socialt konstrueras och hur aktörer gör olika anspråk (*claims makers*) i en viktig fråga eller på ett problem (Best 2013; Marata 2008; Saguy, Gruys & Gong 2010).

I detta sammanhang spelar media en central roll i etablerandet och lanserandet av ett socialt problem (Marata 2008; Vasterman 2005). Media rapporterar *inte enbart* om den sociala världen – utan är i högsta grad *medskapare* av den sociala världen (Thompson 2005) – ett bärande argument för mediasociologin och medie- och kommunikationsvetenskapen som akademisk disciplin.

Givetvis har journalister ett (makt)företräde i att de kan välja ut delar av exempelvis en intervju till publicering och därmed bestämma hur dramaturgin runt en problematik ska skildras. Detta maktföreträde har kritiserats av medieforskare, när händelser eller fenomen har ”blåsts upp” och fått oproportionerlig betydelse i sammanhanget (Best 1999, 2013) eller då alternativa verklighetsbeskrivningar har uteslutits (Billig 1996; Fairclough 1995).

Vidare finns saker som står på spel för de journalister som driver och lanserar ett socialt problem – exempelvis att framstå som sakliga och trovärdiga i sin problematisering och låta olika parter med skilda perspektiv komma till tals. Det finns således en medielogik att förhålla sig till i framställningen av olika aktörers versioner (*primary claims*,) för att sedan skriva fram och göra egna anspråk som journalist (*secondary claims*) i etableringen och lanseringen av ett socialt problem (Paff Ogle Eckman & Amoroso 2003; Best 2013). En annan viktig del i medielogiken är användningen av ”igenkännande script” – där en ny fråga exempelvis porträtteras i termer av konflikter, risker och faror som kan drabba gemene man (Börjesson 1999, 2004; Malone Boyd & Bero 2000; Best 2013). I det här studerade fallet torde det därför inte vara en slump att debatten inleds med Da Silvas berättelse om sina erfarenheter av psykisk misshandel av sin tränare och hennes offentliga anklagelse.

Studien har avgränsats till DN – även om debatten så småningom kom att sprida sig till andra medier. Anledningen till detta är att det var där som debatten tog sin början och fördes som mest intensivt under den aktuella tidsperioden. Som kronologisk startpunkt för det analyserade materialet tas januari 2012, då den första artikeln i ämnet publicerades och som slutpunkt januari 2013 då ett antal artiklar kretsade kring de reaktioner som följde på offentliggörandet av en oberoende utredning (Stier 2012) av förhållandena inom svensk landslagsgymnastik.

Att studera den aktuella debatten är att studera lanseringen och etableringen (sam-

produktionen) av ett socialt problem, menar vi – vilket är en klassisk sociologisk tematik med bäring på frågor om social sammanhållning, avvikande beteende och sociala problem (se exempelvis Mills 1943; Becker 1963, 1966; Cicourel 1967). Sådan sociologisk tematik har studerats som kollektivt handlande och sociala processer (Becker 1963; Blumer 1971). Becker och Blumer betraktar således inte sociala problem som resultat av inneboende dysfunktionaliteter i samhället, utan som sociala definitionsprocesser där ett förhållande eller en händelse ”väljs ut” och identifieras som ett socialt problem: ”A social problem does not exist for a society unless it is recognized by that society to exist.” (Blumer 1971: 301–302). Blumer betonar värdet av att studera hur sociala problem lanseras i och får legitimitet av samhället på publika arenor i media, kyrkan, skolan, organisationer och i juridiska sammanhang. Med utgångspunkt i hur ett socialt problem kan få legitimitet i media, studeras här hur problemet kan lanseras och etableras i en samproduktion mellan vanligtvis tre viktiga aktörer: de drabbade, experter och medier (Jasanoff 2006).

Sociala problem inrymmer alltid en moralisk dimension och väcker omgivningens fördömande, medkänsla eller indignation. Samtidigt är sådana problem inte endast ”moraliska”, utan de inrymmer såväl orsaker som följder som är ekonomiska, politiska, hälsorelaterade med flera – det vill säga en mångfald dimensioner av socialt liv. Därför bör de ses som just *sociala* problem, i sin tur med konsekvenser för enskilda individer, grupper, organisationer samt för samhället och existerande diskurser i stort. De är också sociala problem då de samproduceras i socialt samspel – i mötet mellan människor, institutioner, verksamheter och yrkesgrupper – och då de sammanhänger med fördelningen av makt, status och de sociala villkoren som dikterar möjligheterna för att få uttrycka sig och bli hörd i det offentliga samtalet (Spector & Kitsuse 2009; Best 2013).

För att få karaktären av sociala problem måste de initialt lanseras av någon – må det vara fråga om en politiker, forskare, journalist, visseblåsare eller någon annan. Den som vill lansera problemet och få genomslag för dess relevans och betydelse måste få gehör för sin sak, ha en viss legitimitet, status och trovärdighet och det måste finnas ett forum (en tidningsartikel, politisk debatt, vetenskaplig konferens eller tidskrift) för samproduktionen av ”problemet” (Spector & Kitsuse 2009; Best 2013). I syfte att åstadkomma detta används vanligtvis en repertoar av diskursiva och retoriska resurser (med stöd i moraliska, vetenskapliga, juridiska eller anekdotiska argument) som skall övertyga omgivningen och få den att betrakta och *erkänna* något som ett socialt problem. Även om Becker, Blumer, Wright Mills, Cicourel framhåller mediernas roll i lanseringen och etableringen av sociala problem gör de inga fördjupade analyser av betydelsen och användningen av retoriska och diskursiva resurser i denna process. Därtill såg den mediala verkligheten helt annorlunda ut då än den gör i dag.

På samma gång finns det som regel motkrafter som med hjälp av motsvarande diskursiva och retoriska resurser hävdar att det inte finns något problem alls eller att dess påstådda dignitet är liten. Typiska aktörer är de(n) anklagade eller andra personer som har ett politiskt, juridiskt eller moraliskt ansvar för det som har hänt.

Således yttrar sig samproduktionen av sociala problem som en kamp mellan olika

parter med olika sanningsanspråk, där aktörerna använder sig av en repertoar av retoriska och diskursiva resurser för att stärka sina sanningsanspråk och positioner. I det aktuella fallet handlar det om å ena sidan en relativt väletablerad diskurs – ”den goda idrotten” – som ställs mot ett antal vittnesmål om idrottens avigsidor. Dessa vittnesmål sammantagna utmanar idén om den goda idrotten genom att lansera och så småningom etablera idrottens avigsidor som ett socialt problem. Det är mot bakgrund av dessa två relativt motstridiga beskrivningar som de i artiklarna förekommande personernas vittnesmål analyseras – med hänsyn till de diskursiva och retoriska resurser (Edwards & Potter 1992; Potter 1996) dessa personer men även journalisterna använder för att bygga upp artiklarna och som ger de involverade parterna trovärdighet, rimlighet och legitimitet.

I syfte att synliggöra såväl innehållet i som formen på vittnesmålen presenteras i det följande textextrakt som är centrala meningsbärare. Genom detta tillvägagångssätt blir det också möjligt att visa hur dessa vittnesmål förhåller sig till diskursen om idrotten som något gott och bra och hur denna bild utmanas av anspråk på att lansera och etablera ett socialt problem – i mer specifik mening, en osund ledarkultur inom landslagsgymnastiken och i en vidare mening, ”idrotten som avart” eller idrottens avigsidor.

Det konkreta tillvägagångssättet innebar insamling av publicerade artiklar i DN, det vill säga att följa den pågående debatten under ett års tid för att därefter kunna identifiera dess sociala konsekvenser och hur ett socialt problem lanseras och etableras. Artiklarna analyserades var och en för sig, men även som inlägg i en enda lång utsträckt social interaktion mellan olika parter. Kontextens avgörande betydelse i analysen av vad som förmedlas, men även vad som står på spel i olika beskrivningar av verkligheten hos olika aktörer har varit viktiga metodologiska ingångar (Potter 1996). I denna diskurspsykologiska ansats fungerar de teoretiska begreppen även som metodologiska verktyg, eftersom teori och metod ses som en helhet (Winther Jørgensen & Philips 2000). Det systematiska insamlandet av artiklar avspeglas även den återkommande systematik i analysförfarande i de enskilda artiklarna – där fokus har varit såväl på våra i förväg formulerade analysfrågor som undervägs identifierade diskursiva och retoriska resurser som används i texten.

Centralt i ansatsen är att inte tillskriva personer några kognitiva intentioner utifrån deras yttranden. Istället är det faktiskt sagda och skrivna som är föremål för analysen (Potter 1996). Vidare förhåller vi oss öppna för alternativa läsningar av empirin, eftersom en diskursiv ansats kräver ett flertal läsningar i hur vi kan konstituera den verklighet vi förhåller oss till (Potter 1996). Empiriska utdrag från debatten till denna artikel baserar sig i huvudsak på det centrala innehållet (vad) som olika aktörer förmedlar med sina yttranden (särskilt illustrativa citat har valts ut), men även hur (formen) de pendlar mellan att hålla distans, en neutralitet och ge eget förklaringsansvar till olika händelser. Samtidigt syftar de empiriska utdragen till att återge en övergripande bild över debattens kronologi – utifrån de tongivande aktörerna i debatten.

Ifrågasättandet av en rådande diskurs – den goda idrotten

Medierna är idag fulla av tips om hur man bäst tar hand om sin hälsa och uppnår eget välbefinnande. Vägen dithän sägs ofta vara träning, viktminskning, olika slags dieter och personliga tränare (Stier 2012a). Oavsett om vi tar till oss denna rikliga information eller inte, säger den något om vår samtid och vad vi håller sant. Att motionera och äta ”rätt kost” går hand i hand om vi ska ha möjlighet att bibehålla god fysisk hälsa, och psykisk vitalitet och leva längre. Det är en utbredd uppfattning som många av oss överför till våra barn, när vi fostrar dem i en sådan anda och introducerar dem till olika idrottsaktiviteter (jämför Larsson 2008). Ett skäl till detta torde vara att vi vill uppnå och strävar efter det goda för oss själva och för våra barn. Denna strävan kopplas samtidigt idag alltmer samman med organiserad och tävlingsinriktad idrott – och sammankopplas inte sällan med en satsning för att nå framgång inom barnens aktuella idrott.

Välregisserade framgångssagor, Olympiska spel och världsmästerskap bidrar till föreställningar eller övertygelser om att idrott fostrar, leder till personlig utveckling, säkerställer hälsa, yttrar sig i välbefinnande och förenar människor – bara för att återge några av de vanligaste ingredienserna i idrottsdiskursen. De idrottsliga framgångssagorna är otaliga, och i de fall när framgång inte blir slutpunkten söks förklaringarna sällan i själva idrotten, utan i enskilda personers tillkortakommande, tillfälliga motgångar eller olyckliga omständigheter.

Av dessa skäl hävdar vi att det idag finns en dominerande diskurs som nästan med naturlagens ofrånkomlighet förläner idrotten en aura av hegemonisk godhet (Stier 2013). Denna föreställning kan betraktas som själva livskraften i idrotten och genomsyrar såväl samhället i stort som människors inre livsvärld. I så måtto kan den sägas ha en hegemonisk karaktär. Denna föreställda godhet ifrågasätts eller problematiseras sällan, utan allt som oftast hålls den för sann. En följd av idrottens hegemoniska godhet, om vad som är gott och sunt leverne, och hur idrotten kan berika våra liv på olika sätt, är att dopningsskandaler, fusk eller korrupcion utmålas som undantagsfall eller uttryck för enskilda personers bristande moral, medan kritik och alternativa beskrivningar av idrottens baksidor på ett djupare och vidare plan uppfattas som felaktiga, orättfärdiga eller ondsinta (Stier 2013).

Därmed utmanar de inledande artiklarna i DN:s artikelserie diskursen om den goda idrotten och därför väcker artikeln med Marisa Da Silva starka reaktioner. Hos vissa uppfattades hennes påståenden som osannolika och direkt felaktiga (DN 2012-01-16) medan andra visar sitt stöd och vittnar om liknande erfarenheter (DN 2012-01-21; 2012-02-11). Da Silva går ut och vittnar om hur hon har utsatts för psykisk misshandel av sin landslagstränare. Hon beskriver hur hon som barn/ung kvinna blev utsatt för offentliga utskällningar när hon grät, tvekade inför svåra gymnastiska moment och eller när hon ökade i vikt.

Med detta sagt uppvisar hennes vittnesmål många likheter med vittnesmål av dem som har varit föremål för kvinnomisshandel och mobbning. En är hur man, när man är mitt uppe i ”det”, inte ser vad som pågår (Blomberg 2010). Eller som Da Silva själv

uttrycker det i artikeln: ”När man är liten och lever i en värld är det den normala världen. Man hade inga andra referensramar.” (DN 2012-01-14) Här är det fråga om ett yttrande som kan härledas till hur offer reflekterar över sin tidigare tillvaro – användningen av denna diskursiva resurs skapar inte enbart sympati Da Silva, utan tillskriver henne en trovärdig offeridentitet.

Läsarna får ta del av ett offers vittnesmål där Da Silva omdefinierar sin livsberättelse (Hydén 1997) och gör upp med det förflutna genom starka ordval som ”jag känner mig bestulen på min barn- och ungdomstid”. Da Silvas starka ordval kan förstås som ett indirekt tal som *gör* något i situationen – det är en *anklagelse* mot den skyldige, landslagstränaren, och hans sätt att leda sina adepter och prägla kulturen i gymnastikhallen. Användningen av indirekt tal, men även användning av förfluten tid som retorisk resurs skapar trovärdighet för hennes version av sanningsanspråk. Da Silva balanserar mellan eget förklaringsansvar i hur hon ”känner sig bestulen på sin barn- och ungdomstid” och det underliggande faktumet att ”någon” har stulit den. Så både indirekt och direkt förmedlas anklagelser mot den tidigare landslagstränaren då hon beskriver gymnastikkulturen i termer av den manlige tränarens stjärnglans, ständiga viktkontroller, tuff jargong, favorisering av de duktigaste gymnasterna och offentliga utskällningar. Den beskrivna gymnastikkulturen präglas och upprätthålls av härskartekniker (Ås 1992) i ord och handlingar.

Det som står på spel för Da Silva är att uppfattas som trovärdig och inte uppfattas som någon som utnyttjar media i egenintresse när hon anklagar sin förre tränare. När hon också får frågan om *varför* hon går ut offentligt med sina upplevelser, blir det därför viktigt för henne att framhålla att hon vill varna föräldrar och barn. Av erfarenhet är Da Silva medveten om föräldrarnas bristande insyn i den aktuella gymnastikkulturen och i den dagliga träningen – något hon visar med yttrandet: ”Jag tillbringade mer tid i hallen än med mina föräldrar. Det blev ett osunt förhållande.” Förutom att yttrandet skapar trovärdighet för hennes identitet som ex-gymnast ger det henne ett kategoriskt berättigande att kunna uttala sig om problematiken – så användningen av kategorier som föräldrar och barn blir här viktiga retoriska resurser för att rikta bort intresset från sig själv. Samtidigt blir hennes yttrande en vädjan till föräldrarnas ansvarskänsla och vilja att förändra: ”Men föräldrarna ... de måste ta reda på om deras barn har det som vi hade det när vi var små. För om det är på samma sätt nu, och barnen nu tränar mer än mer, då kommer de att vara förstörda i 20-årsåldern”. Återigen används tid som retorisk resurs, en jämförelse mellan dåtid och nutid men även tid i kvantitet genom talet om att barnen tränar mer. Denna varnande handling blir möjlig genom att använda tid som retorisk resurs, då hon uppmärksammar ett potentiellt hot om förstörda barn när de blir äldre – om barnen utsätts för samma typ av hårda träning och jargong som Da Silva har varit ofrivilligt föremål för.

Vad står då spel för journalisten som har startat denna debatt med en stark anklagelse mot en av Sveriges mest framstående gymnastiktränare på elitnivå? Att som journalist ifrågasätta den rådande diskursen om den goda idrotten? Det handlar om journalistens trovärdighet, rykte och anseende – där vederbörande också måste balansera upp problematiken genom att lyfta in andra viktiga aktörer och deras versioner.

Den anklagades försvarstal

Det som står på spel för den anklagade tränaren, Staffan Söderberg, är hur han ska försvara sitt tidigare agerande gentemot Da Silva och hennes anklagelser på ett legitimt och trovärdigt sätt. Den första reaktionen som artikeln (DN 2012-01-14) förmedlar är hans förvåning och ovisshet – ”det kommer som en kalldusch” är ord han citeras med. Användningen av metaforen ”kalldusch” förstärker en förvåning och en insikt om hur *något* sker plötsligt. Det som sker plötsligt får formen av en anklagelse – av att ha utövat psykisk misshandel av en tidigare gymnast. Den metaforiska inledningen är starten på ett försvarstal som är uppbyggt av återkommande ansvarsförskjutningar på ett såväl direkt som ett indirekt sätt till Da Silva. Användningen av generella kategorier (”en del”) i sammanhanget som ”en del passar inte för elitgymnastik” är ett retoriskt indirekt sätt att lägga *skulden* på Da Silva. Samtidigt som det är ett indirekt utpekande av Da Silva skapar yttrandet även en neutral hållning hos Söderberg. Det innebär att han genom yttrandet skapar en balans mellan eget förklaringsansvar och det som är faktaanspråk – yttrandet skapar en verklighet bortom honom själv och Da Silva. Det är så det är i gymnastikbranschen; ”en del passar inte för elitgymnastik”.

Vidare skuldbelägger han Da Silva återigen – men här på ett direkt sätt genom orden: ”uppenbarligen passade hon inte för den här typen av träning”. Förutom att direkt förlägga ansvaret eller skulden på Da Silva tar han stöd i elitträningens ”naturtillstånd”, för att på så sätt återigen parera ett egenintresse och skapa en neutralitet i uttalandet. Denna parering och skapandet av en neutral hållning i kontexten banar väg för hur läsaren kan uppfatta och tillskriva Söderberg en identitet som landslagstränare och man. Att i yttrandet ta stöd av elitträningens ofrånkomliga krav på prestationer och hårt arbete som vägar till framgång, innebär också nyttjandet av en diskursiv resurs – härledd ur diskursen om den goda idrotten.

I artikelns kontext framstår sannolikt Söderbergs yttrande: ”gymnasterna behöver pushas” som trovärdigt, eftersom det är egenskaper och aktiviteter som associeras med kategorin landslagstränare. Genom yttrandet legitimeras även hans kunskaps-, erfarenhets- och statusöverläge i relation till Da Silva och hennes anklagelser. Framställningen av Söderberg som landslagstränare skapar inte enbart en maktposition av att ha rätt till att definiera hela elitidrottens ”natur” som en tuff verksamhet där man når framgång genom hårt arbete och genom att ”pushas” – utan han ges även ett kategoriskt berättigande att definiera *Da Silvas* situation. Utifrån sin maktposition som landslagstränare, vilket ger honom ett tolkningsföreträde i sammanhanget, åstadkommer Söderberg ett rättfärdigande av sina tidigare handlingar gentemot Da Silva genom att förskjuta skulden till offret och motverka anklagelser om att tala i egen sak.

I artikeln återfinns även retoriska resurser i Söderbergs yttranden som fungerar dels rättfärdigande och övertygande när det gäller vad som har hänt, dels förminskande och förringande av Da Silvas vittnesmål. Detta görs framförallt i hans svar på journalistens konfrontation om en för Da Silva avgörande händelse, nämligen att bli utskäldd och därefter bli utkastad från hallen, (ut på gatan) i en främmande stad.

Småskrattande [skrattet beskrivs i artikeln] bemöts konfrontationen med yttrandet: ”det är spännande vad tjejerna har för minnesbilder”. Användningen av kategorin tjejer och ordvalen ”spännande”, ”minnesbilder” i kombination med småskratt i den aktuella kontexten skapar ett förminskande av de tidigare gymnasterna. Söderbergs retoriska användning av kategorier och vad som kan förknippas med dessa blir ett annat sätt att rikta bort ljuset från sig själv.

Likaså nyttjas kategorier som resurs när han konfronteras med att han skulle ha hotat Da Silva med – ”att kasta in henne i en spegelvägg” – vilket Söderberg parerar genom följande uttalande: ”Tonårstjejer kan ibland vara ’för jäkliga’ och det är klart att det ibland kan rinna över”. Kategorin tonårstjej – och det som diskursivt förknippas med kategorin; att vara krångliga eller för jäkliga – fungerar här som ett rättfärdigande påstående för hans tidigare handlingar och indirekt läggs skulden på Da Silva (Potter 1996; Stanley & Billig 2004; Börjesson & Palmblad 2008).

I artikeln används även tid som en retorisk resurs för att skapa ett rättfärdigande av handlingar. Söderberg nyttjar tid i olika yttranden på följande sätt: att *ibland* bli arg och i *undantagsfall* säga dumma saker (med andra ord, det är inget som han normalt gör). Denna användning av tid som ”ibland” och i ”undantagsfall”, tillsammans med negativa handlingar, kan ses som ett mer eller mindre allmängiltigt uttalande vilket de flesta människor torde kunna känna igen sig i och känna en viss förståelse för. Nyttjande av tid som resurs, i kombination med ett allmängiltigt uttalande, fungerar moraliskt rättfärdigande för Söderbergs agerande – och bidrar till att hantera det som står på spel i hans redogörelser. Därmed bibehålls hans trovärdighet som tränare i artikeln. På journalistens fråga om han är samma typ av tränare idag, svarar han: ”Jag har säkert förändrats med åldern, men jag har alltid varit Staffan. Och jag är fortfarande Staffan”. Talet om sig själv i tredje person kan förstås som en upprepad och objektiverande positionering för att stärka den egna legitimiteten och trovärdigheten av sig själv som landslagstränare, man och i grunden en bra person.

Genom att bygga upp artikeln på detta sätt ställs Da Silvas och Söderbergs vittnesmål, och därmed två diametralt motsatta sanningsanspråk, mot varandra. I sammanhanget måste det betonas att det som regel krävs oerhört mycket av personer som har varit utsatta för psykisk misshandel och kränkningar för att de skall gå ut offentligt med sina upplevelser. I fallet med Da Silva väljer hon att träda fram för att varna andra – men det finns även ett annat uttalat syfte, nämligen att få upprättelse. I forskningen om mobbning i arbetslivet finns det outtalad fråga som de drabbade söker svar på: varför jag? (Blomberg 2010). De drabbade söker upprättelse och framför allt en förklaring eller en ursäkt från de kollegor eller den chef som har stått för mobbningen. Det är samtidigt sällan som de drabbade erhåller en ursäkt, då ”offret” själv många gånger av omgivningen har kommit att ses problemet på arbetsplatsen. Det är också det som händer Da Silva, när tränaren Söderberg bemöter anklagelserna genom att förskjuta ansvaret och skulden på henne.

Det som står på spel för journalisten som ”driver” debatten i DN är att inte bli anklagad för att drivas egenintresse eller partiskhet. Därför är det viktigt att låta berörda parter i problematiken komma till tals. Det innebär att båda parter, som hittills har

uttalat sig, är kategoriskt berättigade att föra fram sina versioner av sanning; Da Silva utifrån sina erfarenheter och Söderberg utifrån sin position som landslagstränare. Trots detta föreligger en påtaglig maktmässig asymmetri mellan parterna. Såväl uppbyggnaden av (formen) som innehållet i artikeln, tillskriver tränaren större maktanspråk än den (före detta) adepten.

Ifråga om formen är det asymmetrin mellan det svagare offret och den starkare förövaren som är den journalistiska ”plotten”. Utifrån artikelns uppbyggnad blir det tydligt att auktoriteten innehas av den manliga tränaren, något som förstärks i hur parterna framställs bildmässigt: Da Silva avporträtteras i närbild, snett ovanifrån, med ett blekt ansikte och en mörk stadsbakgrund – vilket bidrar till att förmedla även en innehållslig (i det här fallet, visuell) bild av ett offer. Söderberg, å sin sida, porträtteras i helbild som en aktiv, kompetent och erfaren man som för tillfället står böjd över och målmedvetet instruerar en gymnast i träningshallen. Innehållsligt kan asymmetrin också förstås utifrån hur aktörerna retoriskt och diskursivt relaterar till olika kategorier; som landslagstränare och gymnast, man och tonårstjej samt en numera vuxen före detta gymnast.

Misstro och tilltro som försvarspositioner

Förbundsordföranden i Svenska Gymnastikförbundet, Malin Eggertz Forsmark, (DN 2012-01-15) är en annan viktig part som uttalar sig om problematiken i DN. Det som står på spel för förbundsordföranden är dels hennes egen trovärdighet och position inom gymnastikförbundet, dels är hon som företrädare för förbundet rösten och bilden utåt för alla gymnaster på samtliga nivåer. Inledningsvis i artikeln citeras Eggertz Forsmark: ”Hennes [Da Silva] berättelse är enormt sorglig och ledsam att höra. Det här är inte den verksamhet som jag står för”. I yttrandet bekräftar hon att Da Silvas berättelse är tragiskt att höra, samtidigt som hon varken dementerar eller bekräftar sanningsanspråket i Da Silvas version. Hon parerar en sådan diskussion om vems version som är mer sann och riktig genom att använda en generell kategori som verksamheten (och inte kategorin landslagstränare) och att hon inte moraliskt står för en sådan verksamhet.

Eggertz Forsmark intar och skapar även en neutral hållning i problematiken genom yttrandet: ”Men *en* historia är alltid en för mycket, och en signal som vi måste ta på största allvar”. Det är användningen av det generella ”en historia”, ”en signal” som skapar en faktisk verklighet att förhålla sig till utan att Eggertz Forsmark går in i det aktuella fallet. Hon förmedlar ett visst gehör för de drabbade genom orden ”vi måste ta på största allvar”, samtidigt som hon etablerar ett *vi* i kontexten – indirekt uppmanas kollektivet inom Gymnastikförbundet att vända blickarna inåt till den egna organisationen.

Eggertz Forsmark pendlar sedan från ett generellt språkbruk till ett mer specifikt. När journalisten ställer frågan om vilken bild hon har av landslagstränaren säger hon: ”Jag har stort förtroende för Staffan. Han är oerhört kompetent och duktig, och har lång erfarenhet som tränare”. Hennes yttrande legitimerar Söderbergs position genom

att visa honom tilltro och kategorisera honom som ”oerhört kompetent”, ”duktig” i kombination med kategorin tränare. Likaså nyttjar hon tid som en retorisk resurs i kontexten – ”lång erfarenhet”. Hennes specifika uttalande bidrar till att auktoritetens – det vill säga Söderbergs – version av vad som har hänt inte ifrågasätts.

Vidare går det att urskilja ett avståndstagande och mått av misstro gentemot Da Silvas version när Eggertz Forsmark, i artikeln, använder ordval som: ”enligt da Silvias berättelse” och ”så som det beskrivs av Da Silva”. Dessa ordval kan ses som ett sätt för Eggertz Forsmark att hantera kritiken mot Söderberg (grovt språkbruk, hålla ”favorit-gymnasten” i handen). Samtidigt som hon tar avstånd från ett sådant förfarande i en tränarroll försvarar hon Söderberg, genom att skapa en form av misstro av Da Silvas version i denna specifika kontext. I andra typer av kontexter är det vanligt att ordval som ”enligt” används för att styrka en utsaga och skapa en neutral ton – här får det en motsatt betydelse. Det går däremot att skönja ett visst medhåll från Eggertz Forsmarks sida, om *risk*en för ett komplicerat förhållande mellan tränare och tonårsgymnast, där dialogen med föräldrarna blir avgörande: ”Jag tror att frågan är viktig för fler idrotter, men för oss blir den ännu viktigare eftersom gymnasterna är i hallen så väldigt många timmar.” Genom ett sådant yttrande förskjuter hon fokus från den egna verksamheten och till idrotter i allmänhet – det blir således ett sätt att späda ut skulden. Därefter vänder Eggertz Forsmark i yttrandet till att tala om den egna verksamheten med ett ”oss”, och kan således visa på ett ansvarstagande för frågan.

Därtill blir det fråga om ett ansvarstagande i praktiken (som en direkt konsekvens av den nystartade debatten) genom att beställa en intern nulägesanalys. Det är emellertid först när ytterligare ett *vittne* träder fram till stöd för Da Silvas vittnesmål som Svenska Gymnastikförbundet väljer att genomföra den. Det innebär att det är först när flera av varandra oberoende vittnen, som har upplevt och sett en problematik på nära håll, vittnar om liknande saker, som anklagelser om partiskhet och egenintresse hålls på avstånd (Potter 1996) – och man blir mer tagen på allvar.

Att etablera ett socialt problem

Hittills har tre tongivande parter vittnesmål och utsagor i debatten analyserats. Dessa parter – offer, förövare och en företrädare för Gymnastikförbundet – har varit viktiga för journalistens anspråk på att uppmärksamma och få genomslagskraft för denna typ av problematik. I hanteringen av vad som står på spel, använder journalisten retoriska resurser som syftar till att skapa en sanningsenlig, objektiv och neutral verklighet i lanseringen och etableringen av ett socialt problem. På samma sätt som flera vittnen, oberoende av varandra bekräftar att denna problematik har förekommit och fortfarande förekommer, blir det viktigt att legitimera existensen av problemet genom involvera andra trovärdiga vittnen än de drabbade: nämligen experter. Skälet är att experters uttalande, med avseende på deras kunskap, forskning och status, vanligtvis ges tolkningsföreträde. De är därmed trovärdiga att uttala sig och vittna om problematiken i den aktuella kontexten.

Med rubriken ”Expert: Hårda klimatet liknar sektbeteende” (DN 2012-01-15) får

flera olika experter kommentera – utifrån sina olika forskningsområden – idrottsrelaterade risker såsom fysiska skador, ätstörningar och psykiska men. En av dessa experter beskriver det hårda träningsklimatet inom gymnastikidrotten i termer av sektbeteende: ”Traditionellt sett har sekter en religiös underton, men man kan bilda en sådan här grupp runt vad som helst”. Forskarens generella ordalag ger stöd till möjligheten att sekter kan förekomma även i icke-religiösa sammanhang. Detsamma gör hänvisningar till internationell forskning om idrottsrelaterade ätstörningar: ”Det är ett erkänt problem och jag ser ingen anledning att tro att det skulle vara annorlunda i Sverige”. Genom påståendet att idrottsrelaterade ätstörningar är ett erkänt problem internationellt och att situationen torde vara den samma i Sverige underbyggs vittnesmålen om att ätstörningar förekommer även inom gymnastiken.

Mot bakgrund av sina medicinska kunskaper och professionella erfarenheter vittnar i samma artikel idrottsläkaren Klas Östberg om hur alltfler barn tränar med benfrakturer: ”De [läs små flickor] har lärt sig på något sätt att maskera sina skador. Tränarna driver på och kan ha för stor makt”. Läkaren uppfattas som en trovärdig expert som kan ge belägg för att detta är en problematik som är sann och riktig.

Gemensamt för denna artikel och likande artiklar är att expertutlåtanden bidrar till att retoriskt övertyga läsarna om sanningshalten i problematiken och i nästa steg att ett socialt problem föreligger. Enligt Potter (1996) kan expertutlåtanden förstås som sätt att göra faktaanspråk och öka legitimiteten för en version av verkligheten. Genom sina vittnesmål, respektive expertbedömningar, fungerar de drabbade gymnasterna och experterna som samproducerande aktörer i mediedebatten (Jasanoff 2006). Tillsammans, utifrån journalistens föresats att blottlägga hur ledarkulturen ser ut och elitgymnastikens verksamhet i realiteten fungerar, lanserar de ett nytt socialt problem (i ett trovärdig medialt forum); risken för att barn inom landslagsgymnastiken – farhågor som i debatten också sträcker sig till hela gymnastiken och även till andra idrotter – utsätts för alltför hård träning, vilket i sin tur kan orsaka fysiska och psykiska skador.

Debatten i DN eskalerar i och med ett antal privata insändare. Förutom att fler drabbade bidrar med ytterligare vittnesmål om en osund gymnastikkultur ger sig såväl aktiva som före detta gymnaster, föräldrar och ledare för gymnaster på elitnivå in i debatten. De försvarar elitidrotten och motsätter sig den negativa bild av gymnastiken som man menar målas upp (DN 2012-01-16; 2012-01-21). Argumentet som framför allt förs fram är att ”de inte känner igen sig” i dessa beskrivningar. Känner man inte igen sig så faller i någon mening de andras argument. Detta kan självklart ses som ett uttryck för att man de facto inte känner till problemen eller att diskursen om idrottens hegemoniska skymmer sikten när problem trots allt föreligger. Lanseringen och etableringen av det sociala problemet möter således motstånd från andra aktörer, som också är kategoriskt berättigande att uttala sig som problematiken. Även dessa aktörer använder sig av retoriska och diskursiva resurser – främst tas spjörn mot den rådande diskursen om den goda idrotten. Den kritik som har lyfts fram bemöts många gånger reservationslöst ochoreflekterat utifrån övertygelsen att idrott *alltid* är bra, nyttigt och hälsosamt för människor och samhället i stort. Denna övertygelse yttrar sig

i att kritiken omtalas i ordalag av angrepp på och svartmålning av den goda idrotten. Dessa reaktioner kan förstås som att påståenden om avigsidor inom idrotten – ohälsa, osund tränarkultur och kränkningar – hotar diskursen om den goda idrotten. De aktörer som argumenterar emot att det skulle finnas ett socialt problem inom elitgymnastiken, får ”vatten på sin kvarn” när utfallet av den interna nulägesanalysen visar på att det inte finns något problem med ledarkulturen. I en artikel där utfallet presenteras (DN, 2012-02-23), säger gymnastikförbundets generalsekreterare Stefan Bengtsson: ”Vi har fullt förtroende för alla våra tränare”. Utifrån sin position och genom ordvalet *vi*, förstärker han förbundets uppslutning och stöd för samtliga tränare och därmed avfärdar problemet. Men efter hård kritik av hur den interna undersökningen genomfördes, tillsätter Gymnastik Förbundet en extern utredning. Utredningen görs av Jonas Stier Stier och offentliggörs i början av december 2012 och kommer som vi ska se, att få stor betydelse i debatten.

Vändningen

Rubriken ”Tioåringar ringer hem och gråter för att de är hungriga” i ännu en artikel (2012-12-04) är ett citat från Stiers utredning. Starten på artikeln, användningen av kategorin tioåring som framställs med aktiviteter som inte förknippas med och förväntas av barn som utövar sitt fritidsintresse – det vill säga ”gråter” och är ”hungriga” – förstärker och visar att det finns fog för att tala om att problematiken existerar. Offentliggörandet av rapporten innebär en ny vändning i debatten i DN, där stark kritik offentliggörs och riktas mot ledarkulturen inom svensk elitgymnastik. Tidningsartikeln, som tar avstamp i utredningen, menar bland annat att ledarkulturen strider mot delar av FN:s barnkonvention. Den part som först får stå till svars för kritiken är Svenska Gymnastikförbundets Generalsekreterare, Stefan Bengtsson och dess ordförande, Eggertz Forsmark. Inledningsvis signalerar Eggertz Forsmark förvåning: ”Det är klart att vi är chockade”, ”vi trodde inte att det skulle vara så här svart” samtidigt som hon uttrycker förtroende för utredningen. Hon menar att ett visst förändringsarbete med ledarkulturen har pågått tidigare, men att utredningen klart visar att ”de har inte gjort tillräckligt” och ”det finns all anledning till självkritik” – det vill säga ett indirekt erkännande av den rådande problematiken. I artikeln ger idrottsläkaren Östberg och ex-gymnasten Da Silva stöd och legitimitet till Stiers utredning och därmed till utredningens bild av ledarkulturen inom landslagsgymnastiken; Östberg genom att säga sig inte vara förvånad och Da Silva genom att hävda att hon har fått upprättelse.

Fram till denna tidpunkt i debatten har vittnesmålen från ”*offret*” Da Silva och läkaren Östberg varit otillräckliga för att övertyga läsarna och aktörerna i debatten om förekomsten av ett socialt problem. Istället är det först när en oberoende utomstående expert (en professor), som med vad som beskrivs som ett vetenskapligt anslag, *bekräftat* rimlig- och riktigheten i deras vittnesmål som problematiken börjar anta konturerna av ett socialt problem (Jasanoff 2006; Potter 1996; Spector & Kitsuse 2009). Så även om de drabbade och de olika experterna i frågan samproducerar en samstämmig

version av ”problematiken” – stärker *professor* Stiers utredning sanningsanspråken och signalerar också en hög grad av objektivitet när den negativa beskrivningen av elitgymnastiken förmedlas. Här blir det tydligt att talordningen stipulerar vem som har tolkningsföreträde och högre trovärdighet än andra (relevanta kategorier) när ett socialt problem lanseras (Potter 1996; Foucault 1971/1993).

Vad som står på spel varierar också mellan de inblandade. De drabbade gymnasterna, tränarna, förbundsordföranden och läkaren har alla ett direkt intresse att få gehör för sin version, medan sannolikt inte lika mycket står på spel för den utomstående experten (Potter 1996; Foucault 1971/1993).

Att ha eller inte ha problem

I nästföljande artikel med rubriken ”Svensk elitgymnastik görs om från grunden” (DN 2012-12-05) uttalar sig återigen ordföranden för Svenska Gymnastikförbundet. Eggertz Forsmarks uttalande kan förstås som ett moraliskt agerande när hon tillkännager: ”vi måste erkänna att vi har ett problem”. Förutom ett erkännande appellerar hennes uttalande till en vi-känsla med de aktiva inom gymnastiken och till kollektivt ansvarstagande – med gemensamma krafter har alla inom gymnastiken ett ansvar och möjligheter att åtgärda problematiken.

I artikeln citeras även Stier med följande uttalanden: ”jag gick in i det här arbetet relativt förutsättningslöst, men det som sedan överraskade mig var...” och ”det som förvånade mig var att det finns så många sanningar som man jobbar efter”. Det är vanligtvis retoriskt övertygande att framställa den oberoende experten med hans eller hennes egna ord, i synnerhet att som forskare arbeta förutsättningslöst och objektivt mer eller mindre studera sin egen förvåning när resultaten överraskar. Texten förmedlar därmed en *version* av att utredningen inte är en produkt av några förväntningar som Stier eventuellt hade, utan att den är en *produkt av fakta i sig själv* – att det är så här det förhåller sig i verkligheten (Potter 1996). Detta bidrar ytterligare till att säkerställa trovärdigheten hos Stiers utredning, men även till att ge stöd till påståendet att det föreligger ett problem. På så sätt stärks samproduktionen – det vill säga lanseringen och etableringen av det sociala problemet (”idrottens avigsidor”) mellan drabbade gymnaster, experter, föräldrar och journalister. I detta sammanhang är journalisterna och medierna som institutioner viktiga aktörer – genom att de dramatiserar och sprider denna problematik (Best 2013; Jasanoff 2006).

Det är emellertid inte alla klubbar som inplaceras sig själva i ”vi-erkänner-problematiken-kategorin”. I nästa artikel bemöter företrädare från några gymnastikklubbar med landslagsverksamhet kritiken (DN 2012-12-08) med uttalanden som ”vi känner oss inte träffade på något vis” och ”vi *anser* att rapportens slutsatser inte speglar det sätt på vilket elitsatsningen bedrivs inom EGF”. Diskurspsykologiskt pendlar dessa uttalanden mellan känslor och uttalanden om verkligheten. På så sätt syftar de till undvika risken att de egna sanningsanspråken undermineras. För vem kan ifrågasätta hur och motsätta sig hur någon känner och upplever situationen? Samtidigt får uttalandena sociala konsekvenser. Att vissa klubbar inte erkänner och istället fransä-

ger sig ansvaret för problematiken gör många föräldrar skeptiska och upprörda (DN 2012-12-08).

Vidare uttalar sig ordföranden i Sveriges Olympiska Kommitté, Stefan Lindeberg. Han säger sig (än så länge) vara beredd att även fortsättningsvis ge ekonomiskt stöd till elitgymnastiken – medan journalisten i artikeln lägger till: ”trots den uppmärksammade utredningen som i veckan avslöjat grova missförhållanden inom samtliga gymnastikgrenars elitverksamhet” (DN 2012-12-06). Detta tillägg kan förstås som ett sätt göra anspråk på en faktisk verklighet som är svår att ifrågasätta. Aktörskapet (alltså professorn) tonas ned för att *utredningen* skall framstå som neutral och oberoende av någon part (Potter 1996) – utredningen har ”fått ett eget liv”. Allvaret i problematiken framhålls via ordval som ”avslöjat” och ”grova missförhållanden” och omfattningen ”inom samtliga gymnastikgrenars elitverksamhet”. Förutom att formuleringarna i efterföljande artiklar ”kallades till krismöte hos ministern” och ”gymnastikskandalen har blivit en fråga för regeringen” (DN 2012-12-12) förmedlar ett allvar blir de sociala konsekvenserna av den förda debatten att de olika aktörerna – det vill säga gymnastikklubbarna, Svenska Gymnastikförbundet, Riksidrottsförbundet och regeringen med flera – tar tag i problematiken på olika sätt. Konkret innebär detta också att ett antal *personer* får lämna sina uppdrag inom toppskiktet av svensk gymnastik.

Summerande reflektioner

Fokus för denna artikel har varit den bitvis hätska debatt om svensk landslagsgymnastik som pågick under ungefär ett års tid i DN. Utifrån en diskurspsykologisk ansats (Edwards & Potter 1992; Potter 1996) har vi analyserat såväl formen på som innehållet i ett antal inbördes motstridiga vittnesmål och andra typer av inlägg som har bemötts med både medhåll och motstånd. Genom att göra detta har vi visat hur denna debatt är resultatet av en social process (Best 2013; Blumer 1971) där vad som kan kallas ett antal aktörers anspråksgörande aktiviteter (Spector & Kitsuse 2009; Best 2013) och igenkännande script (Best 2013; Börjesson 1999, 2004; Malone Boyd & Bero 2000) har bidragit till att lansera, och skulle vi säga, etablera ett socialt problem – idrottens avigsida där barn utsätts för alltför hård och bitvis kränkande elitgymnastikträning av sina vuxna tränare. På så sätt har vi också på ett mer övergripande plan belyst vad som händer när en diskurs ställs mot alternativa diskurser. Mer specifikt har vi visat vad vi menar är den förhärskande diskursen om idrotten idag – den om den goda idrotten – utmanas av en mer negativt färgad version om tingens tillstånd. Därtill har vi velat visa hur de olika aktörerna i denna debatt använder sig av så kallade primary och secondary claims (Best 2013; Paff Ogle Eckman & Amoroso 2003) samt olika retoriska och diskursiva resurser för att skapa legitimitet och trovärdighet hos sina sanningsanspråk och versioner av verkligheten (Potter 1996). Mer allmänt har diskussionen bidragit till att fördjupa förståelsen av vad som förmedlas i en debatt, vad som är retoriskt övertygande, liksom var och hur olika maktpositioner befästs (Fairclough 1995).

Vems version av problematiken som är mer sann och riktig är i princip omöjligt att avgöra, det har inte heller varit vårt syfte med denna diskurspsykologiska ansats. Otvetydigt är däremot att mycket har stått på spel för de inblandade (Edwards & Potter 1992; Potter 1996). Förutom enskilda personers, gymnastikklubbars, Svenska Gymnastikförbundets och Sverige Olympiska Kommittés trovärdighet, prestige och finansiella intressen, har i en mening hela föreställningen om idrottens godhet stått på spel. Otvetydigt är också att debatten har påverkat hur svensk gymnastik och idrott arbetar, med direkta konsekvenser för några personer, som blev tvungna att lämna sina uppdrag inom svensk gymnastik. Sammantaget förklarar detta sannolikt den intensitet och polarisering som har präglat inte bara debatten om svensk landslagsgymnastik i DN, utan även den efterföljande diskussionen i andra medier och inom politiken och idrottsrörelsen om elitsatsning, nivåindelning, utslagning och osund ledarkultur inom andra barn- och ungdomsidrotter än gymnastiken.

Referenser

- Becker, H. S. (1963) *Outsiders. Studies in the sociology of deviance*. New York: The Free Press.
- Becker, H. S. (red.) (1996) *Social problems*. New York: Wiley.
- Best, J. (2:a upplagan). (2013) *Social problems*. New York: Norton.
- Best, J. (1999) *Random violence: How we talk about new crimes and new victims*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Billig, M. (1996) *Arguing and thinking. A rhetorical approach to social psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Blomberg, H. (2010) *Mobbning, intriger, offerskap – att tala om sig själv som mobbad i arbetslivet*. Akademisk avhandling. Örebro Studies in Sociology 13. Örebro: Örebro Universitet.
- Blumer, H. (1971) "Social problems as collective behavior", *Social problems* 18(3):298–306.
- Börjesson, M. (1999) "A newspaper campaign tells", *Scandinavian Journal of Disability Research* 1(2):3–25.
- Börjesson, M. (2004) "Lådvinsalkoholism. Kategorier som meningsgivare", *Kulturella perspektiv* 2:12–24.
- Börjesson, M. & Palmblad, E. (2008) *Strultjejer, arbetsökande och samarbetsvilliga. Kategoriseringar och samhällsmoral i socialt arbete*. Malmö: Liber.
- Cicourel, A. (1967) *The Social Organization of Juvenile Justice*. New York: Wiley.
- Edwards, D. & Potter, J. (1992) *Discursive psychology*. London: Sage.
- Fairclough, N. (1995) *Critical Discourse Analysis. The critical study of language*. London: Longman.
- Foucault, M. (1971/1993) *Diskursens ordning*. Stockholm: Brutus Östlings bokförlag Symposion.

- Hydén, M. (1997) "Berättelsen i psykoterapins värld", 173–195 i L.-C. Hydén, & M. Hydén (red.) *Att studera berättelser. Samhällsvetenskapliga och medicinska perspektiv*. Stockholm: Liber.
- Jasanoff, S. (2006) *State of knowledge. The co-production of science and social order*. New York: Routledge.
- Larsson, B. (2008) *Ungdomarna och idrotten. Tonåringars idrottande i fyra olika skilda miljöer*. Akademisk avhandling. Pedagogiska Institutionen. Stockholm: Stockholms Universitet.
- Malone, R.E., Boyd, E. & Bero, L.A. (2000) "Science in the News: Journalists' constructions of passive smoking as a social problem", *Social Studies of Science* 30(5):713–735.
- Maratea, R. (2008) "The e-rise and fall of social problems: The blogosphere as a public arena", *Social problems* 55(1):139–160.
- Mills, C. W. (1943) "The professional ideology of social pathologies", *American Journal of Sociology* 49:165–180.
- Paff, Ogle, J., Eckman, M. & Amorose, Lesile, C. (2003) "Appearance cues and the shooting at Columbine High: Construction of a social problem in the print media", *Sociological Inquiry* 73(1):1–27.
- Potter, J. (1996) *Representing reality. Discourse, rhetoric and social construction*. London: Sage.
- Saguy, A. C., Gruys, K. & Gong, S. (2010) "Social problem construction and national context: News reporting on "overweight" and "obesity" in the United States and France", *Social problems* 57(4):586–610.
- Sandberg, H. (2003) *Medier och fetma. En analys av vikt*. Lund Studies in Media and Communication 8. Sociologiska institutionen. Lund: Lunds Universitet.
- Schirato, T. (2013) *Sports discourse*. London: Bloomsbury.
- Spector, M. & Kitsuse, J. I. (4:e upplagan). (2009) *Constructing social problems*. New Brunswick, NJ: Transaction.
- Stanely, S. & Billig, M. (2004). "Dilemmas of storytelling and identity", 159–176 i C. Daiute, & C. Lightfoot (red.) *Narrative Analysis. Studying the Delevelopment of Individuals in Society*. New York: Sage.
- Stier, J. (2012a) *(Van)identitet och identitet*. Lund: Studentlitteratur.
- Stier, J. (2012b) *Blod, svett och tårar*. Eskilstuna/Västerås: Mälardalens högskola.
- Stier, J. (2013) "Idrottsrörelsen måste bli mer professionell". *Svensk idrottsforskning*, nr. 1.
- Thompson, J. B. (2005) *Medierna och moderniteten*. Göteborg: Daidalos.
- Vasterman, P. L. M. (2005) "Media-Hype: Self-reinforcing news waves: Journalistic standards and the construction of social problems", *European Journal of Communication* 20(4):508–529.
- Winther, Jørgensen, M. & Phillips, L. (2000) *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Ås, B. (1992) De fem härskarteknikerna. *Jämställdhetskommittén*, Växjö kommun.

DN-artiklar:

DN, 2012-01-14
DN, 2012-01-15
DN, 2012-01-16
DN, 2012-01-21
DN, 2012-02-11
DN, 2012-02-23
DN, 2012-12-05
DN, 2012-12-06
DN, 2012-12-08
DN, 2012-12-12
DN, 2012-12-13

Korresponderande författare

Helena Blomberg

Akademin Hälsa, Vård och Välfärd, Mälardalens högskola, 721 23 Västerås

Tel: 021-15 17 70

E-post: helena.blomberg@mdh.se

Författarpresentation

Helena Blomberg är lektor i sociologi vid Akademin för hälsa, vård och välfärd vid Mälardalens högskola. Blombergs huvudsakliga forskningsområden utifrån diskurs- och narrativ analys är identitetsskapande, interaktion och medier.

Jonas Stier är professor vid Akademin för hälsa, vård och välfärd vid Mälardalens högskola, där han bl a leder forskningsmiljön Hälsa och välfärd i det mångkulturella arbetslivet. Identitetsskapande, interkulturell interaktion och sociala och kulturella gränsöverskridanden är huvudfokus för Stiers forskning.

Den nya gymnasieskolan – sociologins framtid?

DEN NYA GYMNASIESKOLAN GY 2011, som sjösattes inför läsåret 2011/2012, innebar många omfattande förändringar jämfört med den gamla läroplanen från 1994. Ändringar infördes i ämnesplaner, nya typer av examen och program kom till samt en nyordning kring vilka program som ger behörighet till högre studier. Den nya gymnasieskolan innebar flera mycket positiva förändringar för sociologin. Min uppfattning är att alla sociologer kanske inte riktigt är medvetna om vilken betydelse denna förändring har inneburit för ämnet. Kanske heller inte vilka konsekvenser denna reform innebär på sikt för ämnet sociologi i samhället och inom akademien. Min uppfattning är att vi som kollektiv måste ta denna nya situation på största allvar och agera utifrån detta, vilket jag menar att vi ännu inte till fullo gjort.

Vid institutionen för Sociologi och Arbetsvetenskap i Göteborg har vi agerat mycket offensivt sedan vi fick klart för oss hur den nya reformen skulle kunna komma att gestalta sig. Vi har sedan dess också försökt driva på med åtgärder, lobbade för beslut och aktiviteter, vilket jag tänkte komma in på nedan. Men först lite om vilken plats sociologi har i dagens gymnasieskola.

Dagens gymnasieskola är indelad i nationella program. Sociologi finns med i tre sådana, Barn och fritidsprogrammet, Humanistiska programmet och det Samhällsvetenskapliga programmet. De två senare är studieförberedande program. Alla gymnasieprogram har (i stort sett) samma struktur; gymnasiegemensamma ämnen som läses på alla program; programgemensamma ämnen som bara läses på ett program; inriktningar som en elev väljer inom ett program; programfördjupning inom program som leder fram mot yrket; samt ett gymnasiearbete som sammanfattar utbildningen och ger en examen. En gymnasieutbildning omfattar 2 500 poäng varav 100 poäng är projektarbete och 300 individuella val. 750 poäng är de gymnasiegemensamma ämnena.

På gymnasiet är ämnen av Skolverket klassificerade som *vanliga ämnen* (t ex svenska eller företagsekonomi), *vissa ämnen* dit tex sociologi och mediaproduktion tillhör, samt *yrkesämnen* som t ex båtkunskap eller fordonsteknik.

Sociologi är noga definierat av Skolverket genom ett antal huvudsakliga lärandemål och sedan tematiserat i tre kursmoduler; *Etnicitet och kulturmöten*, *Sociologi* samt *Ungdomskulturer*. Varje sådan modul omfattar 100 poäng. Inom yrkesprogrammet Barn och fritid är sociologi en del av inriktningen Socialt arbete, de tre profilerna är också valbara som en fördjupning. I det Humanistiska programmet är de tre profilerna valbara som fördjupning, och i det Samhällsvetenskapliga programmet är soci-

ologi en del av inriktningen Beteendevetenskap och de tre profilerna är valbara som fördjuping. Detta betyder sammantaget att sociologi är väl representerat i gymnasieskolan rent generellt.

De program där sociologi förekommer är också de nationellt sett största programmen. Läsåret 2012/2103 lästes Barn och fritid av 9 300 elever på 221 skolenheter, inom det Humanistiska programmet läste 2 800 elever vid 101 skolenheter och inom det Samhällsvetenskapliga programmet läste 58 000 elever vid 521 skolenheter (källa: Skolverkets hemsida). Detta innebär att en betydande del av eleverna inom dagens gymnasieskola således har kommit i kontakt med ämnet sociologi.

Men vad har då dessa elever för lärare? Den nya gymnasiereformen stadgar att ämnen endast kan undervisas och betygssättas av behöriga lärare. Vidare att vanliga ämnen normalt sett skall innefattas i en ämneslärarutbildning på högskolan. När det gäller sociologi är så inte fallet. Det finns inte någon ämneslärarutbildning i sociologi vilket innebär att de lärare som idag undervisar i sociologi är obehöriga. De har vanligtvis fått sin examensrätt – om alls – via en särskild paragraf som Skolverket beskriver på detta sätt, nämligen att man kan bli behörig (i sociologi) om *”du på annat sätt visar likvärdiga kunskaper och kompetenser”. Då ska du kunna visa att du har de kunskaper och kompetenser som beskrivs i ämnesplanerna.* Detta innebär att en lärare i t ex svenska kan ansöka om att bli behörig i sociologi. Studerar man de annonser från skolenheter som söker lärare på gymnasiet, där sociologi ingår, kan man ana hur skolorna resonerar om en lärares ämneskombinationer och hur ”behörigheten” kan tänkas ske. För även om sociologi omfattar många poäng på gymnasiet så behöver skolenheter ofta skapa kombinationer av ämnen för att skapa utrymme för en läraransättning på heltid. Här finns kombinationer som t ex engelska/sociologi/psykologi, pedagogik/sociologi eller sociologi/psykologi/religion.

När den nya reformen skulle sjösättas så visste vi vid vår institution att sociologi var påtänkt som ett vanligt ämne. Vi jobbade således i den andan. Men i sista stund ändrade departementet Skolverkets underlag så att detta togs bort i det slutliga beslutet. Detta var ett stort bakslag. Vi har sedan dess på olika sätt försökt att lobba för att detta ändras tillbaka och att sociologi blir ett vanligt ämne som skall ingå i ämneslärarutbildningen. Om detta ändras tillbaka så skulle lärosäten få en möjlighet att ansöka/inrätta en ämneslärarutbildning i sociologi, med allt vad detta skulle innebära för det lärosätets sociologimiljö.

Detta är bakgrunden till det initiativ som undertecknad tagit för att få de ämnesansvariga/motsvarande vid lärosäten att intyga att man från sociologins sida står bakom en sådan ändring. Den nämnd vid Göteborgs Universitet som leder lärarutbildningen, LUN, stödjer helt vår skrivelse. LUN har tagit kontaktat med respektive lärosätes motsvarighet och försökt utröna hur man ställer sig till att driva detta. Med detta som underlag är planen att via vår rektor Pam Fredman uppvakta departementet om att genomföra önskad förändring.

Det visar sig dock att alla lärosäten inte är odelat positiva till detta och som det visar sig kanske inte heller alla sociologiinstitutioner. Jag finner detta märkligt. Men förklaringen kan kanske sökas i hur respektive lärosäte bedömer sociologimiljöns möj-

lighet att hantera detta. Det handlar om vad en ämneslärarutbildning kan komma att innebära av omfördelning av resurser på lärosätet, om huruvida den tilltänkta miljön bedöms uppfylla de krav på komplett miljö som kommer att krävas och huruvida har man har den ämnesdidaktiska kompetensen nu eller inom räckhåll.

Här kanske en förklaring finns till att röster höjts för att använda de två andra vägar som står tillbuds. Man kan via KPU (kompletterande pedagogisk utbildning) erhålla en behörighet i sociologi. De sökande till KPU skall ha en akademisk grundexamen med sociologi som huvudämne. Man läser sedan tre terminer med ett i huvudsak didaktiskt innehåll, VFU (verksamhetsförlagd utbildning, numera ett samlingsbegrepp för undervisning på professionsutbildningar där delar av undervisningen sker i verksamheten) samt inslag av utbildningsvetenskaplig kärna. I normalfallet är det företrädesvis då pedagoger som utbildar lärare i sociologi. Den tredje varianten är det som jag nämnde ovan, en motsvarighetsbedömning.

Min uppfattning är i denna sak helt klar, vi skall sträva mot att huvudspåret är en ämneslärarutbildning och vi skall inte blanda bort korten med KPU och motsvarighetsbedömning. Ämneslärare är den linje som på sikt säkrar vår plats i gymnasiekolan, som visar på vårt ämnes styrka och kapacitet och visar att vi står upp för vårt akademiska innehåll. Det skapar en långsiktig kvalitet i innehållet och en grund för framtida forskning. Det kan vara så att denna linje inte kan drivas på alla lärosäten, men detta hindrar inte att det skall finnas åtminstone några lärosäten i Sverige där det finns en ämneslärarutbildning i sociologi, och att alla sociologimiljöer står bakom detta.

Man får i sammanhanget inte glömma den arbetsmarknad som detta innebär för de som läser eller vill läsa sociologi. Det skall idag finnas behöriga lärare i sociologi, det skall finnas förstelärare på de skolor som har sociologi som garanterar ämnets kvalitet (dvs vid 843 skolenheter) och i varje skolregion/skolenhet skall det idealt sett finnas en lärare som är disputerad och som svarar för ämnets kontakt med akademien. Allt detta innebär ett omfattande och långsiktigt fortbildningsbehov för sociologilärarna som jag menar att vi vid akademien skall ansvara för och det ger en ny kraft för ämnets fördjupning och bredd.

Kanske måste vi som idag arbetar vid sociologiinstitutioner också på djupet begrunda det faktum att en mängd elever idag läser sociologi på gymnasiet. Vi kommer nog att få dessa som studenter, studenter som kan ha läst upp till 300 gymnasiepoäng sociologi och skrivit ett gymnasiearbete i sociologi. Studerar man innehållet i de idag två tillgängliga gymnasieböckerna i sociologi som finns på markanden, och läser man olika gymnasieskolors tentamensuppgifter och rapporter i sociologi, blir slutsatsen att här kommer potentiella studenter till oss som i princip redan läst det vi idag tillhandahåller på "gamla" A och B kurser. Onekligen en utmaning att fånga upp i vårt pedagogiska arbete. Vi står helt enkelt inför det klassiska skoldilemmat kring hur man skall hantera grupper av elever där kanske hälften redan kan kursinnehållet, eller lär sig detta på ett snabbare sätt eller på ett sätt som vi inom akademien kanske inte är vana att hantera.

Till sist, jag förstår att den förförståelse man har kring gymnasieskolan och lärarutbildningen varierar. Vid institutionen för Sociologi och Arbetsvetenskap vid Göte-

borgs universitet är lärarutbildningen synnerligen närvarande. Vi var starkt engagerade i den lärarutbildning startade 2001 LP01. Inom den nya utbildningen LP11 har vårt uppdrag utökats i flera avseenden och idag hanterar vi ca 2 300 lärarstudenter varje år, vi har kursansvar för 21 kurser och deltar i ett stort antal andra, vårt uppdrag omfattar nära 400 helårsstudieplatser och vi har flera olika ledningspositioner inom styrningen av lärarprogrammet vid Göteborgs Universitet. Vi har också ett antal olika uppdragsutbildningar och har ett antal doktorander anställda inom ramen för forskarskolan för lärare. Så kanske vi därmed har en annan utgångspunkt för hur vi tänker. Men jag kan konstatera att vårt uppdrag och engagemang inom Lärarutbildningen har i betydande uppfattning stärkt vår plats inom akademien och bidragit till en stark och positiv utveckling inom institutionen.

Slutsats, sociologi finns som eget ämne inom dagens gymnasieskola och ett stort antal gymnasieelever läser idag sociologi. De lärare som undervisar i sociologi på gymnasiet är med få undantag obehöriga eftersom det inte finns någon ämneslärarutbildning i sociologi och ingen i dagläget ordnad form för sådan kompetensbedömning. Att sociologi finns som ämne på gymnasiet innebär en ny och potentiellt stor arbetsmarknad för sociologer. Enligt min uppfattning skall vi vara mycket stolta över detta men också begrunda vilka krav det därmed ställer på oss att agera för att upprätthålla kvalitet och att vi som ämnesansvariga aktivt bidra till detta. Vi bör aktivt och med stor kraft slå vakt om vårt ämnes plats i gymnasiet och verka för att den sociologi som där bedrivs skall ha högsta akademiska kvalitet.

Enligt min uppfattning skall vi därför; aktivt verka för att det inrättas en ämneslärarutbildning i sociologi; i den mån det öppnas för sociologi inom KPU skall vi som kollektiv verka för att antagning till denna har nationellt likartade behörighetskrav; vi måste aktivt verka för att de likvärdighetsbedömningar som redan nu görs ändras och inte likställer sociologi med allmän samhällsvetenskaplig kunskap. Slutligen, vi bör också ha en uppfattning om, och därmed verka för, vilka slags kombinationstjänster som kan vara rimliga på gymnasiet, särskilt med tanke på vilka fördjupningar som idag av Skolverket definieras som sociologi på gymnasiet.

Min uppfattning är att sociologin på gymnasiet skall bäras fram av de för uppgiften bästa av sociologer som landet kan frambringa, vi talar ju trots allt om daningen av framtidens medborgare.

Jan Carle, Göteborgs Universitet

Att leva livet i livets sfärer

Hans L. Zetterberg 1927–2014

TORGNY SEGERSTEDT TILLTRÄDDE den första svenska professuren i sociologi vid Uppsala Universitet 1947. Han skall tidigt ha sagt: ”Jag vet inte vad sociologi är pojkar, men låt oss göra något bra av det.” Den 28 november 2014 lämnade den sista av dessa pojkar jordelivet.

Hans L. Zetterberg tog onekligen fasta på vad Torgny sa, och han har haft ett liv och en akademisk karriär som saknar motstycke bland dem som erhållit en forskarutbildningsexamen i sociologi vid Uppsala Universitet. Efter studentexamen 1947 skrev Zetterberg in sig vid Uppsala Universitet den 1 september 1948. Under studietiden var Hans även vid University of Minnesota. Zetterberg avlade den 28 maj 1952 licentiatexamen i sociologi vid Uppsala Universitet. Hans valde, enligt egen utsaga, att inte disputerade i Sverige efter att han sett hur hårt psykologen Anderberg ansatte Georg Karlsson vid disputationen. Psykologerna insåg nog konkurrensförhållandet till den ”nya” vetenskapen sociologi.

I början av 50-talet var Hans förste assistent år prefekten och professorn Torgny Segerstedt. Institutionen låg då på Övre Slottsgatan 12 i en fyrarummare med badrum. Där arbetade också Ulf Himmelstrand som andre amanuens och bibliotekarie. Ulf Himmelstrand kom senare (1969–1989) att efterträda Segerstedt som innehavare av lärostolen. När Ulf gick bort 2011 höll Hans ett uppskattat tal.

1953 for Hans till världens dåtida sociologcentrum, Columbia University. Där verkade bland annat Lazarsfeld, Mills och Merton. Hans stannade 11 år (1953–1964) vid Columbia. Det var även där som Hans i egenskap av handledare förde fram en av de mest kända sociologerna, Barney Glaser. Zetterbergs roll för Glaser var nog inte så välkänd i Sverige, men blev så i och med att Hans arrangerade en båtfärd med avslutande middag för Barney i samband med dennes installation som hedersdoktor vid Stockholms Universitet 1999. Glasers tankar stod i opposition mot vad Merton företrädde, och Hans understödde Glaser. Hans introducerade själv, i denna tidskrift, kvalitativt arbete i vad som kom att kallas mjukdatadebatten.

Hans Zetterberg är en viktig sociolog. Inte för att han mig veterligen är den enda svenska sociolog som varit prefekt (Chair) för en amerikansk sociologinstitution, vilket han var vid Ohio State University (1967–71), utan framförallt för att han utvecklade teori och sociologiska idéer med stor bärkraft över tid och rum.

Hans är viktig samhällsvetare. För några år sedan förde jag ett samtal med Hans och frågade om han såg sig som samhällsvetare eller som sociolog. Det var klart att Hans såg sig som samhällsvetare, men det är tydligt att han är rotad i sociologin. Det

kanske mest kända verket som Hans författat är knutet till den belöningsstrukturen, för att tala med Hans, som enskilda ämnen erbjuder: *On Theory and Verification in Sociology*. När vi tittar i Uppsala Universitets arkiv finner vi att den licentiatexamen från år 1952, och som var grunden för boken, heter *The Possibility of a Verified Theory in Social Sciences*. Man kan nog säga att Hans teori blivit verifierad genom att "possibility" har tagits bort.

Hans sista arbete, *The Many-Splendored Society*, riktar sig till en bred samhällsvetenskaplig läsekrets. Detta arbete har varit påtänkt i minst trettio år. Det är ett övergripande och ambitiöst projekt, som analyserar grunden för samhällen. Genom åren har Hans skrivit om en mängd olika saker, men några tankar är genomgående. En av dem som framträder klarast är om balansen mellan livssfärerna. En annan är tanken som Hans hämtade från ett tidigt favoritämne i skolan, kemi, nämligen det periodiska systemet. De centrala aspekterna i samhället kan inordnas i ett system som bland annat beskriver skillnader och ordningsprinciper för sfärerna.

Vi kommer inte att kunna få se Hans verk klart i sin helhet. Hans hustru Karin Busch Zetterberg berättade för mig att arbetet med den fjärde volymen (av sju planerade), *The Pursuit of Knowledge*, pågick fram till några dagar innan Hans dog. Att samlingsverket inte blir färdigställt är dock möjligen något lättare att acceptera när vi vet att Hans husgud Max Webers storverk, *Wirtschaft and Gesellschaft*, inte heller kunde färdigställas under författarens livstid. I stället måste det, för att citera Hans "be compiled after his death by his wife and a few friends" (Zetterberg, 1997:89).

Det bör noteras att det var på Hans Zetterbergs förlag, Bedminster press, som den engelska översättningen av Webers *Wirtschaft and Gesellschaft* publicerades 1968. Att publicera det största sociologiverket på det största språket är en handling som för alla sociologer nog bär spår av instrumentell, värderationell, affektuell samt traditionell handling. De flesta skulle nog gärna ge ut detta verk, men för Hans var detta "business as usual".

Hans har skrivit om många av sociologins klassiker. Men Max Weber hade en särställning. Det finns en tanke hos Weber, uttryckt i de så kallade *Zwischenbetrachtungen*, nämligen att sfärerna innebär en differentiering av det ursprungligt "religiösa" livet. Utifrån den religiösa, så har det över tid utvecklats ett antal sfärer: den ekonomiska, den politiska, den intellektuella (akademin), den estetiska (konsten) och den erotiska—även om den sistnämnda måste ses på en annan nivå. Hans genomförde dock en studie i slutet av 60-talet om sexualiteten i Sverige.

Varje sfär kännetecknas av ett eget värde och uppvisar en "Eigengesetzlichkeit", ett begrepp som Hans översatte till svenska och benämnde "egenrådighet". En sfärs värde, och tillhörande värderingsprincip kan inte reduceras till en annan sfär. Hans utvecklade detta och har betonat hur man måste se balansen mellan sfärerna för att få ett gott och välfungerande samhälle, vilket beskrivs i *The Many-Splendored Society*.

För Hans är tanken om sfärer dels ett vetenskapligt program, dels en etisk princip. Det vetenskapliga programmet innebar bland annat att undersöka värden i samhället. Vem håller vissa värden när och hur? Tillsammans med sin bror ägde och drev Hans Sifo, och senare med sin fru Karin Busch Zetterberg, Valuescope. Hans var ett aktat namn inom opinionsundersökningsbranchen världen över.

Hans var inte bara verksam i de akademiska och ekonomiska sfärerna. Hans politiska gärning är omfattande. Ett betydande antal kolumner finns publicerade i Dagens Nyheter. I dessa återfinns ofta tanken om sfärer, både sfärernas autonomi och deras samexistens, om än inte alltid explicit, och tillämpad på en rad mer konkreta områden. Hans var chefredaktör(1988) för Svenska Dagbladet, och har berättat om vikten av att de olika redaktionerna (t.ex. kultur och ekonomi) måste få en egenrådighet.

Det är inte ett långt steg för Hans från tanken om autonoma sfärer till en mer politiskt konservativ, snarare än liberal, hållning. Hans arbeten för det moderata samlingspartiet har gått i denna riktning. Det goda samhället måste bevara, tillåta och acceptera sfärerna såsom autonoma.

Det finns också mer praktiska tillämpningar som exempelvis hur man sätter samman ett middagssällskap för att uppnå en givande och trevlig konversation, genom att gästerna representerar de olika sfärerna.

Hans insåg att det inte är lätt leva sitt liv i de olika livssfärerna, och kommenterade detta: "Unfortunately, a rich and full personal life is virtually unattainable, since that entails capturing all life spheres simultaneously" (Zetterberg, 1997:94).

Hans meritlista är lång. Den innehåller, utöver vad som redan sagts, bland annat ett hedersdoktorat i Umeå. Han var även en av grundarna till Cityuniversitetet, där han också drev ett stort projekt om den svenska socialstaten. Han var också tidigt verksam som kanslichef på Riksbankens Jubileumsfond.

Även om Hans såg många fördelar med det akademiska livet tog han i sitt författande även upp dess mörkare sidor. Hans skrev om vetenskaplig Acedia, vilket han definierar som: "occupational hazard among men of learning that takes the form of a gradual withdrawal of motivation for research and an increasing alienation from science" (Zetterberg, 1997:223). Troligen förekommer acedia hos relativt många akademiker. Hans vet då att erbjuda bot: "to broaden one's field of interest" (Zetterberg, 1997:230).

Självt minns jag mitt första möte med Hans 1996. Året därpå firade sociologin 50 år som akademisk disciplin i Sverige och vi var några sociologer som på Cityuniversitetet kunde glädjas att se Hans tillsammans med sin forne lärare Torgny Segerstedt, i vad som förmodligen var Segerstedts sista framträdande i ett sociologiskt sammanhang.

Hans karriär påbörjades med studier inom akademien strax efter att andra världskriget slutade, och den avslutades med att lägga handen vid en akademisk text. Under den långa tid som förlutit däremellan har han gjort mycket, av vilket litet återspeglas i denna text. Hans, mer än någon annan svensk samhällsvetare, har levt livet i livets sfärer på den högsta nivån.

Patrik Aspers, Uppsala Universitet

Referens

Zetterberg, H. (1997) *Sociological Endeavor: Selected Writings*. Stockholm: City University Press.

Recensioner

Doktorsavhandlingar i sociologi

**Tanya Jukkala, *Suicide in Russia: A macrosociological study.*
Uppsala Universitet, 2013**

Data from the World Health Organization for circa 2009 on the suicide rates of 106 nations determined that Russia ranked fourth in the world with a rate of 30.1/100,000 (Varnik 2012). However, there is relatively little work available in English on the epidemiology and etiology of suicide in Russia. Tanya Jukkala's dissertation provides a rigorous overview of suicide in Russia as well as several analytical chapters addressing how specific macro sociological factors affect Russian suicide trends. Much of her analysis is based on sources available only in Russian and other materials that are not easily accessible to most suicide researchers.

The introduction provides a rigorous history of the macrosociological approach to studying suicide from the early works of Durkheim and Masaryk through Halbwegs, Cavan, Sainsbury, Gibbs & Martin, Pope, Johnson, Pescosolido, Kposowa, Makinen, Neeleman, Norstrom, Stack and others. A table is presented which shows which tenets of the classic Durkheimian perspective have survived empirical tests (e.g., family integration as a protective factor) and which aspects need to be rejected or modified (e.g., the influence of alcohol on suicide rates) in light of the evidence in over 100 years.

The first analysis describes the historical development of Russian suicide trends over the longest time frame to date, 1870–2007. The suicide rate increased eleven fold. Much of this upward trend is interpreted using Durkheimian modernization arguments centered around processes such as urbanization, secularization, and industrialization. Several sub patterns are discussed included gender and age specific trends. For example, no convergence between male and female suicide rates could be found as is the case in some Western nations to coincide with enhanced female participation in the labor force. Unlike many Western nations, the latter was a strong cultural expectation under Soviet led regimes. Male suicide trends are related to a high rate of alcohol consumption. Many social facts concerning suicide are presented. For example, the Gorbachev anti alcohol campaign combined with the optimism of political thaw

marked by glasnost and perestroika was associated with a dramatic 40% drop in suicide during 1984–1986.

The dissertation turns to focus on the second issue, the role of age, period, and cohort effects (APC) on Russian suicide rates. In this innovative application of an APC model it is revealed that suicide rates in 1956–2005 are predicted by birth cohorts. For example, those who were born before 1931 tend to have higher suicide rates than those born after 1931. For example, the cohorts of younger persons have the advantage of growing up in the context of improving economic conditions. The process of modernization is viewed as more of shock to the older cohorts who experienced such processes as rural to urban migration than to younger birth cohorts who were born into urban environments.

The third analysis concerns the historical/cultural roots of the link between alcohol consumption (Vodka) and trends in suicide. The Russian drinking culture is marked by episodic heavy consumption during relatively short time frames (drinking to intoxication) referred to as a dry drinking culture. This is opposed to a wet drinking culture as in France where there is a high level of consumption that is not marked by drinking to intoxication (drinking every day with meals). Jukkala was able to dig old, once again, rather old data to assess if the relationship between alcohol and suicide changed in over a century, implying a change in cultural drinking patterns. A 10% change in alcohol consumption in Tsarist Russia (1870–1894) was associated with 3.5% rise in suicide, whereas a 10% change in alcohol consumption was associated with a 3.8% rise in suicide during 1956–2005. This suggests that there has been a continuity in the dry drinking culture in Russia over more than a century of time. Despite the many social and economic changes in Russia, the strength of the alcohol-suicide relationship remains unchanged. A fourth focused paper outlines a plan to apply the Luhmannian perspective to the problem of suicide: that suicide is the ultimate withdrawal from the process of communication.

As is the case with any research, there are limitations. For example, the overview of suicide research in the introduction neglects research on imitation and suicide. Imitation was believed to be of little importance by Durkheim, but recent work from the 1970's and on has often supported apparent imitation effects on suicide from such sources as news paper stories about suicides of celebrities. However, if one desires an in-depth overview of Russian suicide trends, especially work on APC interpretations and alcohol-related explanations, and how the etiology of Russian suicide is both similar and different from that in the West, this dissertation is an excellent choice. The author is extremely thorough on the topics selected and is able to access the best available relevant archival data. Much of the latter is analyzed for the first time.

Steven Stack, fakultetsopponent

Referens

Varnik, P. (2012) "Suicide in the world". *International Journal of Environmental Research*. 9, 760–771.

Erik Löfmarck, *Den hand som föder dig: En studie av risk, mat och moderskap i Sverige och Polen*. Uppsala Universitet, 2014

Erik Löfmarck har skrivit en avhandling inom vad som blivit en ny bindestrecksso- ciologi, risk-sociologin. Avhandlingen ger en målande beskrivning av två nationella kontexter, Sverige och Polen, där de empiriska studierna om moderskap och mödrars syn på risker med mat till sina små barn samlats in. Avhandlingen inleds med en berättelse som tar sitt avstamp i Ulrich Becks risksamhälle om moderskapet på toppen av civilisationens vulkan och om de osinnliga risker en småbarnsmamma upplever och hanterar i vardagen.

Löfmarck har genomfört 20 intervjuer med högutbildade mödrar med barn i åld- rarna 6–18 månader boende i Stockholm respektive Warszawa, 10 i varje stad. Han motiverar valet av intervjupersoner med att (den högutbildade) medelklassen är indi- vidualiseringsbärare, ligger i ”framkant” vad gäller nutidsmänniskas förhållande till risk och menar i likhet med Bourdieu att medelklassen fungerar som smakdomare i sin vilja att skilja sig från massorna. De två geografiska lokaliteterna motiveras med att han vill jämföra riskkonstruktioner och riskhanteringsstrategier i två skilda kontexter.

Löfmarck formulerar en egen definition av risk som ”den krävande möjligheten att något oönskat ska inträffa” vilket innebär att när risk konstruerats måste den han- teras. Förutom ”risk” är därför riskkonstruktion och riskhantering två centrala be- grepp vilka strukturerar den empiriska analysen och avhandlingens slutsatser. Efter definitionen av avhandlingens centrala begrepp presenteras olika teorier som ankny- ter till risk. Där det enligt Löfmarck saknas teoretiska byggstenar skapar han egna. Utgångspunkten i teoriavsnittet är det senmoderna samhället och dess risker, men Löfmarck går vidare och diskuterar den ontologiska tryggheten i senmoderniteten, expertberoendet, biomakt, sociala fakta liksom vardagsliv och rationalitet. Teorierna inte bara presenteras utan de granskas kritiskt och Löfmarck bidrar med egna tolk- ningar. Det görs dock ingen syntetisering utan teoriernas skilda perspektiv på världen och vetenskapen lämnas opblematiserad.

I två kapitel beskriver därefter Löfmarck vad han kallar moderskapskontexter i Sverige och i Polen, och vad det innebär att bli mor. Det förstnämnda kontextuali- serar intervjupersonerna, empirin och därmed avhandlingen utifrån historia, politik och traditioner i de två länderna. Det senare är även det ett kontextualiserande kapitel men här börjar samtidigt empirin och intervjupersonerna att avtäckas. Löfmarck in- troducerar intervjupersonernas upplevelse av det ”ödesdigra ögonblick”, omvälvning- en att bli förälder, som fungerar som en ram i vilken riskkonstruktioner och riskhan- teringsstrategier kan förstås. Löfmarck menar att inträdandet i moderskapet innebär att den ontologiska tryggheten får sig en törn och att nyblivna mödrar därför är sär- skilt sensibla för risker. Mödrarnas egna associationer till risk presenteras och kanske något överraskande är det inte i första hand barnets väl och ve som intervjupersoner- nas tankar går till utan snarare till deras eget yrkesliv.

I ytterligare två kapitel presenterar och analyserar Löfmarck sin empiri. Det för- sta kapitlet analyserar hur risk om mat och ätande konstrueras. Fyra teman identifie-

ras i materialet: *Födointag*, att äta som en fysisk process och måltiderna som en social praktik, *experternas riskföda*, hur experter av olika slag definierar vilka livsmedel som anses riskabla, *socker*, ett specifikt livsmedel som framstår som den mest ”riskabla risken”, samt *industriprocessad mat*, halv- och helfabrikats näringsvärde men även normer om matlagning och den goda mamman. Utifrån analyserna av dessa teman drar Löfmarck slutsatsen att dessa riskkonstruktioner kan leda till tre fysiska och sociala konsekvenser. Nämligen *fysisk skada*, t.ex. av okända och riskabla tillsatser i mat, *social uteslutning eller stigmatisering*, t.ex. p.g.a. övervikt, och/eller *förlust av kontroll eller identitet*, t.ex. genom vad och hur man äter. I det efterföljande kapitlet analyseras intervjupersonernas strategier för att hantera riskerna med födan. Löfmarck identifierar, med hjälp av tidigare studier av coping, två olika typer av strategier. Den första benämns *praktisk strategi* och den innebär att man gör någon sorts av åtgärd eller agerar på något sätt som en konsekvens av riskkonstruktionen. Det kan vara en anpassning av vardagspraktiken genom att utesluta ett visst livsmedel från barnets kost eller att minska exponeringen t.ex. genom lördagsgodis. Den andra strategin benämns *kognitiv strategi* vilken innebär att man mentalt hanterar risken men inte fysiskt agerar. Det kan t.ex. ske genom att man väger en risk mot en annan, eller mot något som man själv värdesätter.

I det sista kapitlet diskuterar Löfmarck sina resultat och drar ett antal slutsatser. Löfmarck menar att dessa högutbildade medelklassmödrar har en reflexiv inställning till risk, deras sociala praktiker omprövas allt eftersom de får tillgång till ny information, information som de aktivt söker och kritiskt granskar, medvetna om dess provisoriska karaktär. De svenska mödrarna uppvisar högre tillit till myndigheter och olika typer av experter än de polska och kan på så sätt överlåta en del av riskhanteringsarbetet till experter. Det framträder också att mödrarna oavsett land anser sig ha det största ansvaret för barnen. De riskhanteringsstrategier som identifieras kan summeras som så att de hjälper mödrar att till viss del undvika risker, minska komplexiteten i riskhanteringen, konkretisera risker och sätta dem i perspektiv och eventuellt rekonstruera dem, och att ibland låta någon annan hantera risker. Slutsatsen blir därför att riskhantering i vardagen i stor utsträckning handlar om att kontrollera riskerna eftersom risker kräver att de hanteras vilket inte görs utan ansträngning.

Som alltid i en avhandling finns det delar som kanske tyckas saknas eller hade kunnat göras annorlunda. Jag tänker ta upp ett par exempel här. Sociologin brottas ständigt med avvägningar mellan olika subdisciplinära fält och hur avgränsningar dem emellan ska göras för att undvika avhandlingar som blir allt för spretiga eller ”all inclusive”. Löfmarck har i sin avhandling valt att avgränsa sig till ”risk och vardagsliv” och han betonar att det varken är en familjesociologisk eller mat/måltidsvetenskaplig studie. Visserligen är avgränsningar nödvändiga men det skapas en lucka när forskning om mat/föda/mathållning/utfordring lämnas därhän. Utan att gå djupare in i fältet hade det varit på sin plats att referera den forskning som gjorts i Sverige och internationellt när det gäller risk, mat och moderskap (t.ex. Anving 2012, Lupton 2000, 2012). Det går också att fundera över om det är möjligt att skriva om risk, mat och moderskap utan att problematisera kön och könsordningar? Det andra exemplet är

av motsatt karaktär och gäller valet, eller avsaknade av val, av teorier. Med det menar jag att avhandlingen tenderar att inkludera relativt många teoretiker och teorier med koppling till risk, Beck och Giddens har redan nämnts, men där finns även Douglas, Michael och Mead, liksom studier om bl.a. riskperception, mentala heuristiker och coping. Visserligen rör sig Löfmarck skickligt mellan teoriernas olika begreppsapparater; ifrågasätter, utvecklar och inkorporerar dem i analysen av empirin men det saknas en syntes och att Löfmarcks egen definition av risk och begreppsapparat relateras till de olika teoriernas begrepp, epistemologier och ontologier.

Detta sagt och sammanfattat, ”Den hand som föder dig” är en avhandling som på ett skickligt sätt avtäckar senmodernitetens riskpositioner, och trots att samhället och det sociala står i centrum för många av teorierna, återfinner vi det reflexiva subjektet i berättelserna som återges. Man kan se mödrarnas reflexivitet som ett motstånd både mot de krav som riskerna kräver att de ska hantera, och mot de styrningstekniker som de blir utsatta för som kvinnor och mödrar. Löfmarck är ständigt närvarande i texten utan att det blir påträngande eller pratigt. Han diskuterar, ifrågasätter och föreslår nya tolkningar och begrepp. Han är en kunnig och kreativ forskare med känsla för språket och sociologin.

Anna Olofsson, fakultetsopponent

Referenser

- Anving, T. (2012) *Måltidens paradoxer: Om klass och kön i vardagens familjepraktiker*. Lund: Lunds Universitet.
- Lupton, D. (2000) ”‘Where’s me dinner?’: Food preparation arrangements in rural Australian families”, *Journal of Sociology* 36(2)172–186.
- Lupton, D. (2012) ”‘The best thing for the baby’: Mothers’ concepts and experiences related to promoting their infants’ health and development”, *Health, Risk & Society* 13(7)637–651.

Goran Puaca, *Educational choices of the future: A sociological inquiry into micro-politics in education*. Göteborgs Universitet, 2013

I början av 1990-talet ägde det rum betydande förändringar och omstruktureringar i det svenska skolsystemet, inte minst betydde friskolereformen 1992 att allt mer fokus kom att riktas mot individens egna val vad gäller både utbildning, kurser och framtidsmöjligheter. Denna reform och utvecklingen mot allt mer betoning på individens val låg väl i linje med de politiska omstruktureringar och den nyliberala agenda som sedan dess har kommit att dominera synen på utvecklingen av centrala samhällsinstitutioner som till exempel skolan. Honnørsorden i detta nya skollandskap är: självansvar, anställningsbarhet, livslångt lärande och entreprenörskap.

Avhandlingen består av fyra artiklar och en kappa. Författarens ambition är att via

olika typer av empiriskt material göra nedslag i denna nya och komplexa sociala verklighet. Därför mixas också studier av statliga offentliga utredningar och policydokument med intervjumaterial. Teoretiskt hör denna avhandling hemma inom kritisk realism. Till denna epistemologiska och ontologiska bas fogas sedan en rad teoretiker/begrepp som fungerar i denna kontext, till exempel Pierre Bourdieus habitusbegrepp, Stephen Balls diskussioner om policy och kontroll och begreppet mikropolitik. Det empiriska materialet består av dokument, intervjuer, fokusgrupper och en mindre enkätundersökning.

I den första artikeln (publicerad i *The Journal of Critical Education*) analyseras vilken typ av önskvärt subjekt som träder fram i statliga utredningar med fokus på relationen mellan ekonomisk utveckling och drivkrafter för rationella utbildningsval. Analyserna visar att det man försöker att skapa och odla fram är ett effektivt, rationellt och målinriktat subjekt. De två nästkommande artiklarna är skrivna tillsammans med kollegan Adel Daoud. Det empiriska materialet består här av intervjuer, fokusgrupper och en mindre enkät med gymnasie studenter. Studenterna är hämtade dels från fordonsprogrammet, dels från ett samhällsvetenskapligt program. I artikel två, som är publicerad i *British Journal of Sociology of Education*, arbetar författarna relativt okonventionellt. Istället för att presentera den teori som ska användas för att tolka materialet, får vi ta del av grundbultarna i *Rational choice theory (RCT)*. Detta är – förstår man snart – uppenbarligen en teori som författarna är relativt skeptiska till. Genom att presentera vissa centrala antaganden i RCT och sedan använda det empiriska materialet för att visa att ungdomarna inte alls agerar rationellt och att deras preferenser inte alls är ordnade i logiska hierarkier, ”falsifierar” de på sätt och vis också teorin. Artikeln är spännande, inte minst då författarna använder lite udda metodkombinationer för att svara på sina frågeställningar. Med hjälp av resultaten från enkäten och intervjuerna argumenterar sedan författarna för en mer komplex förståelse för hur individer navigerar i det samtida skollandskapet. De menar dessutom att vi rent teoretiskt måste skapa en fördjupad förståelse för de ibland ambivalenta och motsägelsefulla vägar på vilka individers val och handlande utvecklas. Artikel tre (publicerad i *Pedagogisk forskning i Sverige*) följer upp en hel av resonemangen från artikel två, men här riktas större fokus på elevernas berättelser och på det författarna kallar viljeformation, ett begrepp med en doft från tidigt 1900-tal. Resultaten är inte helt förvånande. Ungdomarna på fordonsprogrammet anpassar sig successivt till branschens krav på arbetskraft och på hur denna bör utformas för att passa in i dagens arbetsliv. Samhällsvetarna utvecklar ett mer individualiserat och reflexivt förhållningssätt till studierna och framtiden. Tolkat utifrån Bourdieu faller detta mönster logiskt ut i ett klassrelaterat förhållningssätt till studier och framtid. I den fjärde artikeln, som är insänd till *London Review of Education*, flyttas fokus mot högskolestudenter. Denna studie bygger på en enkät och gruppintervjuer med studenter på personalvetarprogrammet. Studien följer till viss del receptet från övriga artiklar i avhandlingen. Resultatet i denna artikel är lite oklarare än i de övriga bidragen i avhandlingen. Resonemangen om studenternas val och sätt att kryssa fram i utbildningslandskapet är trevande och här blir det inte lika lätt att skilja ut klass- eller för den delen köns-

ter. Överhuvudtaget saknas dessutom analyser av just kön i avhandlingen, trots att det finns en del öppningar för en sådan analys.

Detta är en ambitiös avhandling. Den skiljer sig lite från många andra avhandlingar i det utbildningsvetenskapliga fältet, inte minst genom att den är relativt teoritung. Det finns mycket att sätta på plussidan. Författaren lyckas på ett kreativt sätt förena olika teoretiska begreppsapparater. Med en grund i kritisk realism, rör han sig med lätthet mot andra typer av teorier och begreppsapparater. De flesta kombinationer fungerar och klingar väl med det grundläggande vetenskapsteoretiska synsättet. Samtidigt går det inte att komma ifrån att vissa av grundantagandena i den kritiska realismen är svårsmälta. Grundantagandena om generativa mekanismer, kausalitet och det realistiska, går förstås inte att undersöka, testa, falsifiera, utan de måste godtas som epistemologiska och ontologiska utgångspunkter. Här finns det faktiskt en hel del paralleller med den diskursteori som utvecklats av Chantal Mouffe och Ernesto Laclau. Även här finns det vissa grundantaganden, som man bara måste köpa om man vill placera sin studie inom denna form av samhällsontologi. Avhandlingen är också lite experimentell vad gäller metodval. Användandet av mikroenkäter, med ganska få respondenter, är lite udda. Samtidigt visar det sig att det går att utvinna en del information ur dessa enkäter. Detta tillvägagångssätt får nästan en pseudo-experimentell karaktär. Genom att tvinga in respondenterna i vissa valsituationer, får man också användbar information, som går att använda för att konfrontera RCT. Vidare ger de fyra artiklarna sammantaget ett intressant bidrag till hur omstruktureringar i utbildningssystem, policy, reformer och andra väsentliga förändringar kan tänkas påverka unga människors sätt att navigera fram i detta nya utbildnings- och framtidslandskap.

Sammantaget ger denna avhandling ett viktigt bidrag till den utbildningsvetenskapliga och sociologiska analysen av hur strukturella förändringar av utbildningssystemet också leder till att unga människor utvecklar nya strategier för att ta sig fram och hitta sin plats i dagens samhälle. Avhandlingen öppnar för vidare forskning inom ett spännande fält. Genom sin teoretiska och metodologiska ansats och fantasi, lyckas författaren ge oss en stimulerande och berikande läsning. Vissa läsare kan uppleva de tunga teoretiska och vetenskapsteoretiska resonemangen som överlastade, men om man bortser från det vanliga misstaget i många avhandlingar att presentera allt för många begrepp, som inte alltid kommer till sin rätt, lyfter texten ändå tillräckligt många gånger för att skapa en läsoplevelse som gör denna avhandling väl värd att läsa och studera.

Thomas Johansson, fakultetsopponent

Övriga recensioner

Natalie Boero, *Killer fat: Media, medicine and morals in the american "obesity epidemic"*. Rutgers University Press, 2012

Huvudtemat i sociologen Natalie Boeros *Killer Fat* löper kring argumentet att fetman – människors ökande kroppsvikt – idag hanteras som en "postmodern epidemi". Boero beskriver en allt tydligare medikalisering av den feta kroppen där forskare och myndigheter i årtionden har applicerat ett medicinskt ramverk på ett fenomen som inte är medicinskt i grunden. Ett av kännetecknen för en postmodern epidemi, är att inga medicinskt underbyggda interventioner resulterat i några bestående lösningar.

En konsekvens av medikaliseringen, skriver Boero, är att den avpolitiserar och individualiserar sociala problem. En medikalisering som är *av godo* skall delvis frigöra individen från moraliskt ansvar genom att tillerkänna individen en viss maktlöshet över tillståndet. En medicinsk profession tar då över med både tid, rum och expertis och detta bekostas av det gemensamma samhället. Detta frigörande av ansvar, menar Boero, har dock inte inträffat i fetmans fall.

Viktigt i fallet med den postmoderna fetmaepidemin är att den sammanträffar med en nyliberal ordning där problem som anses gå att åtgärda, skall åtgärdas av individerna själva. Eftersom endast ett av tjugo bantningsförsök hos tjocka individer leder till bestående viktnedgång, så skapas "misslyckade människor". Därmed har stigmatiseringen ökat och spätt på fetmans sociala problematik. Denna "röda tråd" mellan den strukturella, negativa framställningen av fetma ända in i den feta individens skam och skuld känslor skildrar Natalie Boero i fyra studier genom boken.

Med en textanalys av tre Amerikanska hälsoprogram visar Boero i den första studien hur själva epidemitänkandet kring kroppsvikt växte fram via en komplex växelverkan mellan olika aktörer och motaktörer på en marknad vidöppen att exploatera utifrån ett nyvaknat intresse för folkhälsa. Hon redogör för de två händelser som haft störst betydelse för att detta skedde.

Den första var när the National Institute of Health sänkte gränsen för övervikt från ett BMI på 30 till 25. Detta innebar att 30 miljoner amerikaner blev "sjuka" över en natt då de gick från "normalviktiga" till "överviktiga." Den andra händelsen var då fetman blev "framflyttad" som huvudsaklig orsak till alla de andra så kallade välfärdsjukdomarna *trots* att forskning enbart hade påvisat associationer dem emellan.

I sin andra studie utforskar Boero 751 artiklar om fetma skrivna under 10 år i inflytelserika the *New York Times*. Övertygande visar hon hur dessa artiklar lyckats med tre saker: att förstärka idén om det individuella ansvaret för folkets hälsa, att bekräfta de negativa fördomar som redan fanns om tjocka personer samt att rikta uppmärksamheten bort från strukturella orsaker till ojämlikheter i hälsa.

Den fetmapanik som dessa artiklar skapar skyddar, menar Boero, fetmaforskare från granskning, då intresset istället riktas mot de interventioner som bygger på dessa

forskningsresultat. Boero går längre än så och argumenterar för att medikaliseringen inte bara tagit över en *annan* kunskapstradition när det gäller kroppen utan att fetmapaniken speglar en moral som förstärkts genom att göras till medicinsk vetenskap med hjälp av media.

Med den tredje artikeln förflyttar sig Boero från diskurs- och framställningsnivån till levda erfarenheter hos tjocka kvinnor. Här har Boero samtalat med kvinnliga medlemmar i viktklubbarna *Weight Watchers* och *Overeaters Anonymous* och fångar in en spännande skillnad rörande hur kvinnorna i respektive viktklubb förklarar sig själva utifrån två helt skilda ideologier.

Medlemmarna i *Weight Watchers* uppmantras att betrakta sig själva som normativt patologiska. Här ses överätande och fetma som en normal hotande del av den kvinnliga existensen. Därmed läggs fokus på att rationalisera ätandeprocessen och på det viset normalisera kvinnornas subjektivitet. Inom *Overeaters Anonymous* försöker man inte alls normalisera – där är överätandet och fetman en abnormalitet, ett sjukligt beroendetillstånd som enbart kan bemötas med avhållsamhet. Här mäts framgången i hur länge man lyckas avhålla sig från att äta – för ”sjukdomen” i sig går inte att bota.

I den sista studien djupintervjuar Boero fyrtio kvinnor om deras val att genomgå en magsäckoperation för att gå ned i vikt. Allt de ville var att få känna sig normala, berättade de. Visst, de hade tagit del av läkarnas och medias framställningar av fetman som en sjukdom men ingen av kvinnorna valde att göra ingreppet av den anledningen. Faktum var, berättade kvinnorna, att kirurgerna, i motsats till andra läkare framhöll just stigmat som huvudskäl till att opereras. Dessutom sa inte kirurgerna till kvinnorna att de var lata eller saknade motivation så som andra vårdgivare påstått. Detta fick kvinnorna att känna att det var första gången som sjukvården *förstod* deras liv vilket i sig avsevärt ökade förtroendet för dessa operationer.

I de fall där operationen misslyckats så beskyllde inte kvinnorna operationen för detta. Misslyckandet tog de på sig själva. Detta menar Boero var intressant eftersom trots att kirurgerna försäkrat kvinnorna att det inte var brist på motivation som gjort dem tjocka så var det exakt detta som kvinnorna anklagade sig själva för då viktneidgången efter operationen inte infann sig. Kvinnorna berättade vidare att de numera var tvungna att banta konstant för att hålla vikten nere och sammantaget ställer Boero frågan om dessa magsäckoperationer snarare skall liknas vid en kirurgiskt framvingad ätstörning än ett botemedel mot fetma.

Boero säger sig ha arbetat fram en *del* av en fetmans genealogi i *Killer Fat*. Jag anser snarare att hon mer än någon lyckats skissa fetmahanteringens förödande utbredning och konsekvenser. Hon rör sig lätt mellan diskurs- och erfarenhetsnivå vilket gör att boken lämnar ett vidöppet forskningsfält framför sig, ett fält som vänder sig från det patologiska fetmatänket till besinning och till idéer om människovärde och strukturellt ansvar. Natalie Boero skriver själv: ”att studera fetmaepidemin gläntar på fönstret till hur sociala problem, hälsa och sjukdom konstrueras och i förlängningen även hur vad som är normalt avgörs” (15).

Boero efterfrågar slutligen en skarpare utmanande kritik av en medikalisering som än så länge gjort mer skada än nytta. Som läsare – och socialforskare – drar jag stora

växlar på detta och föreslår att fetmahanteringen gränsar till ett välviljans förtryck. Jag menar att en sådan ansats som Boero skisserar utgör en betydligt bättre grund för ny kunskap om kroppsform än något nytt hälsoimperativ.

Susanne Brandheim, Karlstads Universitet

Rolf Å. Gustafsson, *Politisk styrning och demokrati*. Daidalos, 2011

Rolf Å. Gustafsson presenterar en kort, men rik historisk sammanställning av idéer, teorier och utvecklingstendenser om förhållandet mellan politik och förvaltning. Utgångspunkten för hans framställning är den nutida diskussionen om New Public Management (NPM), en diskussion som han avser att vidga och bredda med historiska exempel och idéer. Huvudteman i boken är utvecklingen av offentlig arbetsgivarpolitik, som enligt honom och många statsvetare innebär (ofta outtalade) makt- och styrningsambitioner. Han presenterar framväxten av arbetsgivarpolitik i förhållande till framväxten av den moderna staten och välfärdsstaten. Ett särskilt fokus läggs på utvecklingen i Tyskland och Sverige, som vidgas med utblickar till USA och Storbritannien. Den arbetsgivarpolitik som underliggör New Public Management ser han som ett sista steg i en utveckling som kan tillbakaföras till framväxten av den moderna statsadministrationen i Tyskland och Webers idéer av vad som kännetecknar en modern byråkrati.

Gustafssons ambition är att ”väcka en icke-fråga till liv: Hur politisk styrning av samhällets medborgare via offentliga arbetsgivarverksamhet skulle kunna demokratiseras”(s.7). Hans kritik riktar sig mot den gängse uppfattningen att det finns/ borde finnas en strikt skiljelinje mellan politik å ena sidan och förvaltningen å andra sidan, en uppfattning som baseras på den dominerande syn på modernt byråkrati som präglades av Max Weber. Gustafsson ställer vad han kallar för den weberianska idén av offentligt förvaltning, ”implementeringsmaskinen”, mot historiska exempel på och idéer om andra former för att organisera offentligt förvaltning. Om jag tolkar Gustafsson rätt, så önskar han för de offentliga anställdas och demokratins skull att det skulle finnas ett alternativ till ”implementeringsmaskinen”, ett alternativ som präglas i större utsträckning av exempelvis kollegialt styre, professionalitet och förespråkandet för klienterna. Han reser frågan om en ”implementeringsmaskin” är en lämplig förvaltningsmodell för nutida demokratiska välfärdsstater och efterlyser en modell som kombinerar demokratisk styrning *av* offentlig förvaltning med demokrati *inom* förvaltningen.

Gustafsson presenterar inget eget svar på hur han anser att arbetsgivarpolitik skulle gestaltas och hur arbetsgivarens demokratiska dilemma kunde lösas. Vidare presenteras inga direkta argument eller nutida exempel, varför en demokratisering *inom* förvaltningen skulle vara nödvändig ur ett bredare demokratiteoretiskt, samhälleligt perspektiv. För det finns det endast allmänt hållna argument samt historiska exempel, som dock inte anses vara tillräckligt demokratiska av Gustafsson själva för att

betraktas som verkliga alternativ (byråkraternas inflytande i Tyskland under första hälften av 1800-talet). I det avseende förblir boken otillfredsställande. Överlag bjuder Gustafsson dock på en informationsrik historisk resa och intressanta infallsvinklar på Webers byråkratypisering.

I kapitel 1 till 3 utvecklar Gustafsson bokens frågeställning om arbetsgivarpolitikens förändring och implikationer avseende förhållandet mellan politik och administration. Här introduceras även den idag dominerande Weber-inspirerade synen på förvaltningen, som sedan sammanfattas tillspetsat avseende arbetsgivarpolitiska implikationer i kapitel 5. Kapitel 4, 6, 7 och 8 innehåller mest (idé-) historiska beskrivningar av utvecklingen i Preussen/Tyskland, USA, Sverige och Storbritannien.

I kapitel 1 närmar sig Gustafsson frågeställning utifrån den nutida diskussionen om förvaltningen och NPM. Här presenteras som historisk bakgrund utvecklingen av arbetsgivarpolitik i Sverige, som mynnade ut i bland annat NPM-inspirerade individuella lönesättningar och verksförordningen från 1995. Den nutida officiella synen i Sverige på administrationen anses vara att administrationen är strikt skild från politiska och demokratiska aspekter.

I kapitel 2 till 4 karakteriseras den gängse weber-inspirerade synen på vad en modern byråkrati innebär: en ovanifrån styrd och effektiv ”implementeringsmaskin”, inom vilka de anställda i förvaltningen ska utföra ledningens beslut utan förvrängning. De anställda är juridiskt skolade och arbetsuppgifterna är begränsade till en legal-rationell tillämpning av lagar. De anställdas egen kunskap och egna värderingar ska inte influera tillämpningen. Hierarkisk efterlevnad av regler ska utesluta kollegial diskussion och deliberation. Innehållet av dessa beslut är irrelevant för modellen: skillnader mellan demokratiska och autokratiska beslut och skillnader mellan privata och offentliga organisationer spelar ingen roll. I detta avseende finns det en samsyn mellan den weber-inspirerade byråkratsynen och den som kännetecknar NPM-perspektiv enligt Gustafsson.

I kapitel 5 sammanfattar Gustafsson de arbetsgivarpolitiska implikationer av ”implementeringsmaskinen” för de anställda, som han anser mynna ut i en ”friktionsfri underordning”. Han ser fyra sammanvävda komponenter: *Personalens beroendeställning* utgörs av att de inte äger produktionsmedlen för sitt arbete samt att de utsätts av centraliserad kontroll uppifrån. Därmed blir de anställda beroende av sin arbetsgivare såsom löntagare i privata anställningar. *Arbetsgivarens implicita äganderätt* går även utöver det direkta ägandet: genom monopol på vissa arbeten samt säljanderätten av dessa kan arbetsgivaren utöver kontroll över marknaden för dessa. Dessa arbetsförhållanden leder till *personalens försiktighet*. Arbetsmotivationen hos de anställda anses vara endast av monetär art. I de fall det förekommer garantier på livstidsanställningar ska de endast säkerställa ett objektivt utförande av uppgifter. Det som saknas i den weberianska modellen är enligt Gustafsson föreställningen av att arbetstagare följer egna idéer, värderingar, kunnande bortom monetära intressen. Vidare saknas hos Weber en reflektion över att livstidsanställningar kunde frigöra ”kreativitet” och ”egna ställningstaganden” gentemot arbetsgivaren. *Personalens individualisering/isolering* härleds ur Webers beskrivning av hur en modern förvaltning anses vara mest ef-

fektivt organiserad: strikt hierarkisk med tydlig uppdelade och angivna arbetsuppgifter. Det som Gustafsson saknar hos Weber är idén samt diskussionen om eventuella fördelar med kollegialt styre och resonemang de anställda sinsemellan.

Gustafsson ifrågasätter om den weberianska modellen kan anses vara rimlig och önskvärd mot bakgrunden av den historiska utvecklingen i Preussen/Tyskland, USA, Sverige och Storbritannien i kapitel 4, 6 och 7.

I kapitel 4 belyses framväxten av förvaltning och arbetsgivarpolitik i Preussen/Tyskland från cirka 1700-talet fram tills 1900-talet. Här lyfter Gustafsson fram att innehållet av administrationens arbetsuppgifter samt styrningen av administrationen ändrades stegvis. Det som är kanske mest ”avvikande” från den weberianska synen är administrationen under 1800-talet första hälft. Enligt Gustafsson var administratörerna här snarare intellektuella samhällsreformatörer och välfärdsbyggare, som avsåg att modernisera samhället (dock utan att demokratisera det). Till utbildningen var dessa administratörer kameralister, dvs. ekonomer och samhällsvetare, och inte endast jurister. Administratörer styrde i en större utsträckning sin egen verksamhet och därmed även landets politik utan inblandning av politikerna/monarken. Vidare fick administratörerna säkrade livstidsanställningar genom Allgemeines Landrecht 1794. Det var först under andra hälften av 1800-talet som administrationen i Preussen/Tyskland blev allt mer juridifierad och kollegiestyret ersattes med mer hierarkisk, tillämpningsorienterad styrning, det så kallade byråsystemet. Dessa ändringar avsåg att utöka den politiska kontrollen av administrationen. Vidare introducerades även personkontroller i form av inspektion och uppförandeprotokoll över de anställda.

Gustafsson lyfter fram att Webers byråkratiidealtypus kan anses vara modellerad efter den senare formen av den tyska administrationen och bortser från tidigare former av kollegialt styrd administration med anställda som hade bredare utbildningar och uppgifter. Han ifrågasätter om Webers idealtypus kan anses vara en rimlig modell för moderna välfärdsadministratörer, som oftast inte får tydliga arbetsuppgifter, utan uppgifter som måste anpassas till olika situationer (se även Rothstein).

I kapitel 6 vänder Gustafsson blicken mot USA, där den administrativa utvecklingen av centralstaten till skillnad från hur det var i Tyskland, kom efter demokratiseringen och ekonomisk marknadisering. Här kretsade diskussionen om administrationens roll snarare omkring frågan hur den amerikanska administrationen kunde reformeras så att den blir skyddad från partitaktiska utspel. Administratörerna ansågs vara väktare av ”det allmänna intresset” på grund av deras kompetens. Woodrow Wilson var en aktiv förespråkare för ett starkare inflytande från professionella administratörer. Diskussionen om den allt för svaga administrationen fortsatte enligt Gustafsson också under senare decennier (t.ex. Waldo), men ledde i praktiken inte till större reformer.

Även i kapitel 7 lyfter Gustafsson fram konkurrerande idéer om administrationens roll, denna gång med exempel från Storbritannien. Här nämns L. T. Hobhouse, knuten till London School of Economics and Political Science, som en förespråkare för en rörelseanknuten administration, baserad på fackföreningar, kooperativ och kommunsocialism. Skälen för en rörelseburen administration är för Hobhouse enligt Gus-

tafsson att han såg innehållet och normskapande aspekter i politiken som centrala till skillnad från Webers rena maktperspektiv på politik (här förs tanken till olika former av korporatistiska arrangemang).

Resten av kapitel 7 behandlar den svenska diskussionen om administrationens utformning. Här konstaterar Gustafsson att det redan tidigt fanns starka röster för en weberiansk inspirerad syn på administrationen, dvs. nödvändigheten av en starkare politisk kontroll (t.ex. Hedin, Schotte, Kjellén).

Gustafsson avslutar boken med en kort schematisk sammanfattning av den historiska utvecklingen av administrationen i de nämnda länder (kapitel 8).

Styrkan i boken ligger i det rika idéhistoriska materialet, som Gustafsson lyckas att fånga på ett överskådligt sätt. Den historiska resan hålls spännande med hjälp av en intressant parallellt gående diskussion av Webers byråkratiidealtypus, som reser många invändningar mot Weber. Frågan om demokratiseringen *inom* administrationen och ett möjligt sätt att kombinera det med demokratisk styrning av administrationen förblir dock en öppen fråga.

Ingrid Grosse, Högskolan Dalarna

Bli medlem i Sveriges Sociologförbund!

Vad är Sveriges Sociologförbund?

Sveriges Sociologförbund är en förening för Sveriges alla sociologer. Vi bevakar sociologins intressen i samhället och på universitetet och stärker det intellektuella utbytet svenska och internationella sociologer emellan.

Vad gör Sveriges Sociologförbund just nu?

- Vi planerar för nästa stora sammankomst för Sveriges Sociologförbund och sociologer, Sociologidagarna som avhålls i Uppsala 10-12 mars 2016. Spännande Key-note speakers städslas, intressanta seminarier planeras, produktiva arbetsgrupper organiseras. Konferensen lovar bli en intellektuell höjdpunkt.
- Vi stärker det intellektuella utbytet mellan Sveriges sociologiinstitutioner genom att lansera nationella doktorandkurser i sociologi och genom att utlysa stipendier för doktorander att delta i dessa.
- Vi driver tillsammans med prefekter och studierektorer på landets sociologiinstitutioner frågan om sociologins ställning i lärarutbildningen. Numer är sociologi ju ett gymnasieämne, men trots detta ingår inte sociologi som obligatoriskt ämne på lärarutbildningen. Det vill vi se en snar ändring på.
- Vi underhåller fortlöpande information om kurser, tjänster, konferenser m.m. via förbundets hemsida www.sverigessociologforbund.se
- Vi publicerar tidskriften Sociologisk Forskning och genomför dess övergång till webb-format.
- Vi verkar för sociologin i internationella sammanhang som International Sociological Association, European Sociological Association och Nordiska Sociologförbundet.

Varför ska du bli medlem?

- Sociologförbundet är intresseorganisationen för Sveriges sociologer. För yrkesverksamma sociologer – på och utanför universitet – är det den självklara mötesplatsen för att utbyta erfarenheter och skapa kontakter. Men även studenter och andra intresserade får möjlighet att följa sociologins utveckling och dess debatter och samtal.
- Du får en så kraftigt rabatterad konferensavgift när du deltar i Sociologidagarna – den vartannat år återkommande sammankomsten för Sveriges sociologer – att din medlemsavgift redan betalat sig självt när du deltar.

- Du får förbundets webb-baserade tidskrift Sociologisk Forskning samt den nordiska tidskriften Acta Sociologica i pappersformat. Båda tidskrifterna indexeras av Web of Science och är i högsta grad en del av det internationella sociologsamfundet.

Hur blir du medlem?

Gå till Sveriges Sociologförbunds hemsida www.sverigessociologforbund.se, klicka på fliken för "Ansök om medlemskap" och följ anvisningarna. Lättare kan det inte bli!

Stefan Svallfors

Ordförande i Sveriges Sociologförbund (2014–2016)

Anvisningar för författare

Sociologisk Forskning accepterar för eventuell publicering vetenskapliga artiklar på svenska eller annat skandinaviskt språk samt, efter överenskommelse med redaktören, på engelska. Tidskriften tillämpar ett *referee*-förfarande, vilket innebär att artiklar som publiceras i Sociologisk Forskning är bedömda av oberoende kollegor. Sociologisk Forskning accepterar för bedömning endast texter som inte tidigare varit publicerade och accepterar inte för bedömning manuskript som samtidigt erbjuds annan tidskrift eller som bedöms av förlag.

Artiklar

1. För bedömning accepteras endast manuskript som författaren anser färdiga för publicering. Redaktionen accepterar inte synopsis, utkast till artiklar eller i övrigt ofärdiga manuskript.
2. Manuskriptet skall vara utskrivet med dubbelt radavstånd och försett med goda marginaler. Nytt stycke görs med indrag med tabulatorn. Manuskript på annat språk än skandinaviskt accepteras för bedömning endast om överenskommelse träffats med redaktören innan manuskriptet skickas till tidskriften. Manuskriptets omfång bör inte understiga 4 000 ord och inte överstiga 10 000 ord inklusive abstract/sammanfattning.
3. Manuskriptet skall innehålla en sammanfattning omfattande maximalt 200 ord på engelska (inklusive översättning av titeln till engelska) samt fem nyckelord, också på engelska.
4. En kort författarpresentation (fyra rader) skall bifogas. Redaktionen förkortar utan samråd längre presentationer.
5. Eventuella fotnoter placeras på den sida där noten förekommer (inga slutnoter).
6. Tabeller och figurer skall vara infogade i den löpande texten och även skickas i separata filer i sitt ursprungliga program.
7. Litteraturhänvisningar i löpande text görs enligt följande: (Sontag 1977:35) alternativt Sontag (1977:35).
8. Manuskript – utformade på det sätt som här beskrivits – skickas som word-dokument med e-post till tidskriftens redaktörer under adress: sociologiskforskning@du.se
9. Efter en första redaktionell bedömning sänds artikeln till två externa lektörer för bedömning varför författarnamn inte får anges på artikelns första sida (eller på annat sätt framgå av texten). På förstasidan anges endast artikelns titel. På ett separat blad anges artikelns titel, antalet ord, författarnamn, akademisk titel, institution samt den adress, e-postadress och telefonnummer till (huvud-)författaren som redaktionen enklast använder.

Referenser utformas enligt följande:

Bok:

Pilgrim, D. & A. Rogers (1993) *A Sociology of Mental Health and Illness*. Buckingham: Open University Press.

Artikel:

Haavio-Mannila, E., J.P. Roos & O. Kontula (1996) "Repression, Revolution and Ambivalence: The Sexual Life of Three Generations", *Acta Sociologica* 39 (4):409–430.

Kapitel i bok:

Dryler, H. (1994) "Etablering av nya högskolor: Ett medel för minskad snedrekrytering?", 285–308 i R. Erikson, & J.O. Jonsson (red.) *Sorteringen i skolan*. Stockholm: Carlssons.

Recensioner

Recensioner av såväl sociologiska avhandlingar som annan litteratur (inklusive kurslitteratur) välkomnas och bedöms av redaktionen. En recension är på maximalt 1 500 ord och en recensionsessä, dvs. en recension där flera böcker behandlas på ett integrerande sätt, är på maximalt 2 500 ord. Ange författarens namn, bokens titel, utgivningsår och förlag.

Repliker

I syfte att bidra till en levande debatt finns möjlighet att kommentera texter publicerade i tidskriften. Omfånget är cirka 1 000 ord. Kommentarer ska skickas till redaktionen senast 30 dagar efter det att texten publicerats. Författaren till den text som kommenteras kommer – under förutsättning att kommentaren publiceras – att ges utrymme att svara.

Redaktören har ordet

Förändrade intimitetsformer bland äldre i det senmoderna samhället
Torbjörn Bildtgård och Peter Öberg

Genrestratifiering och massmedias neutralisering av kritiken
mot ADHD: Ett kunskapssociologiskt perspektiv
Jonas Lindblom

Lanseringen och etableringen av ett socialt problem: En analys av
debatten om ledarkulturen inom svensk landslagsgymnastik
i Dagens Nyheter 2012–2013
Helena Blomberg och Jonas Stier

Debatt: Den nya gymnasieskolan – sociologins framtid?
Jan Carle

Minnesord: Att leva livet i livets sfärer: Hans L. Zetterberg 1927–2014
Patrik Aspers

Recensioner

Sociologförbundet har ordet